

Любен Казанджиев

БЪЛГАРСКИЯТ
НАРОДЕН
ЕЗИКОВ ГЕНИЙ

Книга за превъзходствата
на българския език
над другите езици в света

Обща част

ХЕЛИОПОЛ

2014

С това дело бива продължена народническата традиция на братята Кирил и Методий, на Климент, Храбър, Козма, Паисий, Берон, Миладиновците, Пърличев, Раковски, Каравелов, Славейков, Ботев, Вазов, Яворов и плеядата други светила-будители на народа ни, у които творческите и борчески сили бяха съчетани с всеотдайна любов към род, език и народна чест. И навярно не е безцелна случайност, а грижа на една правдива Промисъл, щото книгата за световна прослава на българския език да бъде дело на писател, който е издънка на стар български род, вкоренен от памтивека в сърцето на Македония. И така, чрез непреходно духовно постижение, откриващо епоха в общочовешката наука за езиците, да се доутвърди безсмъртното право на българския народ над свещената за него – и само за него – македонска земя. Непронизваем, вечен щит на Македония срещу всяко посегателство и разколебаване в бъдещето, и нов, неразрушим за ничия ръка паметник на нейното българство, тази книга се посвещава на ЦЕЛОКУПНИЯ БЪЛГАРСКИ НАРОД, нейният далечен предаватор, чийто гений сред мрака на петвековно двойно робство е възвисил езика ни граматически над всички езици в света и, създавайки нашата най-голяма гордост пред човечеството, създал е ведно с нея подстъпа на мисълта за разрешаване всечовешката езикова проблема.

Второ издание на български език
Първо издание – 1943 г. книгоиздателство „Ст. Атанасов“

© Любен Казанджиев, автор
© Хелиопол, 2014 г.

На корицата: страница от „За буквите“ на Черноризец Храбър, лист от Асеманиевото Евангелие, 11 век, рисунка на български книжовник

ISBN: 978-954-578-319-7

Книгата се издава с финансовата подкрепа на Волен Николов Сидеров, който като родолюбив българин откликна на нуждата от преиздаване на тази книга.

Дай Боже повече такива родолюбиви българи, които чрез просветлена политика и икономика да работят за Каузата заради която д-р Ганчо Ценов написа трудовете си в които доказва, че българите са преки наследници на траките, че са живяли по днешните земи много преди Христа, че са християнизирани много преди другите европейски народности, че са дали писменост и вяра на цяла Европа.

Един родолюбив българин като д-р Ценов, втори като Любен Казанджиев, който забележете какво пише в предговора за трудностите по издаването на неговия труд за Българският езиков гений, трети, който поема щафетата, вече трима родолюбиви българи, а после четирима... и така верига... а след това мрежа от родолюбиви българи! Основи на българизма, българска национална доктрина! А от там идва вече ПРОСВЕТЛЕНАТА политика и икономика!

Книгата се издава понастоящем в две части: Обща част – за широката българска аудитория и Специална част за по-напредналите в тази тематика. Общата част включва Увода и общите въпроси около българския език и предмета на философско-научното изследване. Публикуваме нарочно съдържанието на първото издание за ориентация в съдържанието на двете части на книгата на Любен Казанджиев.

Съдържание I част

ПРЕДГОВОР ОТ АВТОРА	5
Увод и общи въпроси около българския език и предмета на философско-научното изследване:	11
I. За избраничеството на българския народ	11
II. Досегашни оценки на българския език	29
III. Пораждане идеята за съчинението	51
IV. Постановка на задачата ни	62
V. Благозвучие или фонетична оценка на българския език	88
VI. Словното богатство на българския език	100
VII. За чуждиците и междуезиковите влияния	114
VIII. Методът на изследването и стилът на съчинението	143

Съдържание на II част (предстои издаване)

Предимства и превъзходства на българския език над петте най-велики и култивирани езици в света:	
Съпоставяне на френския с българския език	
Съпоставяне на немския с българския език	
Съпоставка на английския с българския език	
Съпоставка на италианския с българския език	
Съпоставка на руския с българския език	
Заключителни слова	

ПРЕДГОВОР ОТ АВТОРА

Тежки, горчиви, жестоки дни не, а цели години отминаха от замислянето до нейното отпечатване. Работена при истинско писателско бедствувание, стигало на няколко пъти до крайна безизходност, печатана при най-неблагоприятни условия за печат, книгата все пак можа да види най-после бял свят, макар не в безукорен за естеството, за сложността и значението ѝ вид. Слушали сте и навярно сте се смели на онзи чудак-философ, който със запален фенер в ръка бродел денем из древна Атина, за да намери поне един истински човек сред множествата хора, суетящи се важно из нейните места за показ, властвувание и прослава. Без да ще, дори рязко против волята и нрава си, съчинителят на тази книга беше се превърнал в един нов Диоген, който не с фенер, а с факла в ръка дири повече от година и половина време в Родината си поне един виден българин да се заинтересува за най-голямата гордост и слава на народа ни и да съдействува за изявяването им. А това ставаше тъкмо по времето, когато Родината на българите видя своето обединение, когато се говореше навред за Велика България, материалната мощ на която се беше удесеторила спрямо възможностите ни в миналото. Всуе, нахалост, в пусто пространство се провалиха всичките ни усилия. Факлата на родолюбieto и на духа сееше жарки искри навред – пламък не пламна никъде. Вярно е, че не се гаси туй, що не гасне, ала не по-малко е вярно, уви, че и не се пали онова, що не гори. Безчувствието и безразличието към делото се разпростря и над автора му.

Принципиално погледнато, той бе изоставен да умре от глад в най-тежките и важни дни на работата си. Че фактически това не е станало, причините са странични и те нямат нищо общо с изпълнение големите длъжности на ръководните личности в съвременното българско общество и държава. Като че ли ние се бяхме заели в Отечеството си с възвеличаването на китайския език и неговия създател! Като че ли българският народ бе дотолкова пребогат със слава, духовни ценности и свърхкултура, щото можеше преспокойно да се откаже от установяване световното превъзходство на неговия език. „Защо ли ни е излишна чест още?“ Или пък си мислеха: „Нима не сме много малки, много немощни, много посредствени за такива мащаби?“... И други предположения могат да се направят, обаче дългата поредица от най-печални факти образуваха вече канава за една жестока сатира на съвременния наш духовно-културен живот. Когато въпросната сатира бъде написана, тогава ще дойдат горчивите и сигурно съвсем безславни дни за всички онези, на които ние дължим нашите.

* * *

Ние не сме искали от никого да ни се довери, макар че отпечатаните вече наши трудове бяха предостатъчна гаранция във всяко едно отношение. Не! Нас не искаха да ни видят, да ни приемат, да ни изслушат, да проверят както се следва направеното от нас. Ще повярва ли читателят, че нам бе пресечен дори достъпът до необходимите ни научни източници в Университетската библиотека, която по закон е в услуга на всеки български научен работник? Намери се неин директор, който ни обяви с над-

менна, с безпросветна службашка резолюция за „външно лице“ на българската книжовност, наука и култура тъкмо в момента и то по повод на нашата работа върху българския език! Ще повярва ли читателят, че най-голямото българско книгоиздателство отказа да се занимава поне четвърт час с труда ни, поради това, че било погълнато от грижи да издаде речник на турския език за българи! Ще повярва ли читателят, че бяха направени усилия пред държавни институти да се провали и частното издание на настоящата книга? Че даже писателските ни среди оставаха безчувствени и бездейни по отношение прославата на езика, с който те сами си служат за толкова важната си творческа дейност! . . .

* * *

Сякаш едно непоправимо нещастие грозеше да сполети българския народ и културен живот след разкриване общочовешкото превъзходство на народния ни езиков гений, та мнителност, неприязън, големанска надменност, скудоумие и малобългарщина си подадоха задкулисно ръце, за да го предотвратят! Между великото и смешното разстоянието било една само крачка. Но по-голямо ли е разстоянието между великото и жалкото в живота на общества и народи? И все пак книгата е вече в ръцете на читателя, става достойние на целия ни народ. Какво се бе случило в последния момент?

– Единият единствен българин, който напразно търсихме не по улици, стъгди и кафенета, а всред умоводния елит на страната, биде намерен наистина в последния момент – при изчерпване на всичките наши усилия, средства и надежди. Бяхме, значи, накрая по-щастливи в ди-

ренето си от Диоген. С безпогрешен усет и с родолюбие, каквото няма вече у никой български издател, г. Стоян Атанасов пое върху себе си цялото материално и обществено бреме и целия риск на изданието. По-добре от всякакъв учен и специалист той веднага разбра стойността, ведно с националното значение на настоящия труд. И устоя твърдо на всички козни, на всички внушения да не се „излага“ с подобно „несериозно издание“. Така книгоиздателството Ст. Атанасов спаси не само автора от разорение, но запазвайки честта на целокупното българско съвременно общество, поднася на народа ни изявата на неговото най-голямо достойние и слава пред човечеството. Без г. Ст. Атанасов ние трябваше да дирим в чужбина издателство за апологията на българския език. Времена и нрави! Тези горчиви предговорни слова трябваше да кажем заради самата истина, за разтуха и облекчение на душата, за назидание и, може би, за поправка на въпиющите неправди, извършени по отношение на това дело. То трябва да се довърши, а това не може да стане при същите условия, при които бе доведено до тук. И труженическата издръжливост има, най-последно, свой предел.

* * *

Накратко, такава е предисторията на тази книга, на това дело. От тук нататък следват нови глави – приемът, критиката, утвърждението или отрицанието му. Книга, която може да се появи само един път в живота на един народ, и нещо още по-рядко – в общата езикововолюция на човечеството най-последно може да бъде пресрещната така, както бе пресрещната настоящата. Ала не може да бъде изпратена по същия начин. Който критикува тряб-

ва да умее да се справя и с критиците си. Иначе е по-добре да не се захваща с подобни опасни начинания. Но желателно е, щото неволно засегнатите в нашата книга да имат присърце повече интересите на българския език и на науката, отколкото на своите честолюбия. Личните разправии са маловажното, временното, преходното при вграждането на този краеъгълен камък в основата на българската култура, същевременно краеъгълен и за езиковата наука въобще. Нашият език ще стане мерило за оценка на всички други езици. Пазете се, да не би книгата, в която се установява това, да стане мерило за вашето собствено малобългарство, интелектуална, морална и научна дребнавщина! Ние ще се радваме много и преживяното ще поизбледнее може би ако срещнем из пътя си поне в бъдеще истинските българи от съвременното ни поколение.

София, края на май, 1943 г.

Авторът

УВОД

И

ОБЩИ ВЪПРОСИ

**ВЪВ ВРЪЗКА С БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК И ПРЕДМЕТА
НА ФИЛОСОФСКО-НАУЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ**

И ето: дошло е вече време да бъде разкрито и увенчано
ВСЕНАРОДНОТО НИ СЪКРОВИЩЕ –
И пак да блесне бранно огнен меч
НА ПОЛЗУ И НА СЛАВУ РОДУ БОЛГАРСКОМУ!...

I. ЗА ИЗБРАНИЧЕСТВОТО НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Въпросът за достойнствата и превъзходствата на българския език би бил разискван твърде тесногръдо, твърде ограничено, ако не бъде поставен още при самото му начеване в онази историческа рамка, която е негово естествено величаво украшение.

Преди всичко друго, необходимо е да се придобие идея за общата съдба и стойност на народа, създал световния езиков първенец. А това изисква да отправим бегъл поглед назад до изхода на родностното ни битие.

Още в първите строителни векове на общоевропейската култура, българският народ е бил отличен с избраничество от голям стил. Многобройни са били тогава славянските племена, разхвърлени след Великото пресе-

ление на народите от бреговете на могъщата Волга чак до Пелопонес, Адриатика, Бохемските планини, Елба, Бранибор и Висла. Нито едно от тях, обаче, не е било носител на творческа сила, нито едно от тях не е могло да образува средище на държавност или пък огнище на култура в общия живот на човечеството.

И макар отдавна вече цивилизациите на Елада и Рим да бяха възсияли на европейския небосклон, славянството все още не бе излязло от най-примитивните фази на племенно развитие.

И ето че от Изток, от степите на Евразия се зададе избраното, предопределено от Историята племе, което трябваше да основе и изгради първата славянска държава. Това бяха българите.

За живота и силата на древното, предкубратово българско царство много малко се знае. Отсъдено било това царство да погине. Но не и да угасне мисията на българите.

Историческите бури грубо изкорениха и разчупиха дървото на прабългарската държава. Една вейка от него падна върху Старопланинския полуостров, вкорени се здраво в неговите недра и тук вече израсна с още по-голяма сила и слава дъбът на българството. Първоначално избраното племе за въздигане на славянството се разпиля, без да се затрие, като изпълнено с градивна сила семе от него, сплотявайки славянските племена из просторния полуостров, създаде основите на Българска държава и на Български народ в новата история на човешкия род.

Тук не ще разискваме въпроса за расовата принадлежност на прабългарите. Във всеки случай, водените от Аспарух българи са били арийци, а не монголоиди, както се самозаблуждават мнозина от техните далечни потомци

в III Българско царство. Но каквито и да са прабългарите по племенен произход, това не накърнява достойнството на славянската основа на образувалия се впоследствие единен български народ върху Балканския полуостров. Прабългарите са били войнолюбиво и държавотворително племе. Славяните пък са притежавали по-големи нравствено-духовни заложби, защото техни родове, далеч на юг от Плиска и Преслав, излъчиха св. св. Кирил и Методий, учениците им и учениците на техните ученици. Старобългарските царе са велики. Много по-велики от тях са духовните двигатели на българския народ. При всичкия си политически блясък и военни успехи, цар Симеон, пряк потомък от владетелски прабългарски род, е несравнима величина спрямо братята Кирил и Методий. Нашата слава пред славянството – и косвено пред човечеството – не е той, а те. По-велики от цар Симеон има редица царе и у славяни, и у неславяни, ала нито един народ в Европа и в света изобщо няма Кирил и Методий. Тяхното дело, живо и до днес, ще живее неизкоренимо докато на земята съществуват българският, руският и сръбският народи. Защото чрез него те получават висшите дарове на словото, зиждителната храна за своите национални души и бития.

Най-важният, неоченимият дар и съкровище, който нашият народ е получил от славяните, е езикът ни (ако е вярно, че аспаруховите българи са говорили угро-фински език). Без славянския ни говор не би била възможна нито славата на св. св. Кирил и Методий, нито новата слава, която има да спечели чрез тази книга българският народ не вече пред славянството само, а пред цялото днешно и бъдещо човечество.

Прочее, изтъкнатото от нас избраничество на българ-

ския народ не трябва да се разбира като избраничество на прабългарското племе, отчупена вейка само от което хвърлиха върху обетованата за народа ни земя историческите бури в началото на новата ера. За цялостно избраничество може да се говори само по отношение на този български народ, който произлиза от съединението на държавотворната сила у прабългарите – или първобългарите, както ги назовават някои – с по-висшите племенни качества на славяните, заселили се между Дунава и трите морета.

Този именно нов народ послужва за изграждане на първата славянска държава в Европа, първа славянска държава и в света изобщо.

Историята на I и II Български царства е история на голямо държавно силопроявление, история, изпълнена със значителни събития, победи, държавно-политически успехи. Могъществото, до което достига на няколко пъти нашият народ бе такова, щото поставя под въпросителни знаци съществуването на световната Византийска империя, наследница на Рим, а по-късно българската мощ става причина да се разгроми новооснованата Латинска империя.

Ала военно-политическата слава и величие са преходни. Българите могат да се гордеят с много успехи от такова естество, все пак онова, което ще съставлява тяхна вечна, тяхна безсмъртна слава и чест, са духовните им постижения, съхранени в съкровищниците на общославянската и общочовешката култури.

Първият и същевременно най-крупният до ден днешен влог в тези две съкровищници направиха братята Кирил и Методий, с право и достойнство причислени към светците на двете християнски църкви. Вън от вся-

ко съмнение е, че това са били родолюбиви македонски българи, въпреки че техните жития ги сочат като синове на гръцки чиновник в град Солун. И Константин Великий и Юстиниан Великий са записани като Римско-Византийски императори, при все това те не са нито римляни, нито византийци, а славяни от земите на племената, които впоследствие се сплотиха в единен български народ.

Така ли е точно или не за Константин и за Юстиниан няма да спорим. Но да се усъмняваме в народността на св. солунски братя е равносилно да вършим най-големия български национален грях. Това е грях и срещу самата истина, тъй като още не се е раждал до сега грък или неславянин изобщо, който да е знаел с по-голямо съвършенство славянски език от братята Кирил и Методий. Също тъй не са се раждали още чужденци, които да са питали по-голяма любов към славянството от тях двамата. Да се допусне, че това са били гърци или мелези, че тези най-големи познавачи на славянското слово и най-любвеобилни радатели за славянството не са били славяни, значи да не се разбира най-великия от законите на кръвта и съплеменността, който едничък би могъл да подбуди труженичество и подвижничество като техните. Много естествено е, че гръцките летописци не ще да са имали никаква охота да говорят за тях като за инородци, нито пък това е било в реда на нещата за тогавашната разнородна Византийска държава, поромейчвала всички свои държавни и обществени служители, прииждащи от десетките различни народности в обширната империя.

Несравнено по-важен от свидетелството на гръцките източници е приемът, който славянството е дало на двамата равноапостоли от Македония. Те не са били посрещани никъде като гърци, като ромей, като чужденци, а

само като свои братя по плът, кръв и език, като „славянски учители“ по четмо, писмо и вяра. И самите те не са се държали никога и никъде из славянските земи като инородци-неславяни.

Че, от друга страна, общославянските първоучители са именно наше скъпоценно национално достояние, това следва от факта, че те произхождат от македонския клон на целокупния български народ. Наречието, за което и на което е била съставена славянската азбука и са били преведени свещените християнски книги, е древното македоно-българско наречие, книжовният и официален език на I и II Български царства, докато у другите славянски и неславянски (румънския) народи, то се е съхранило само или главно като църковен свещен език.

В онези далечни времена, славянските наречия са били сходни, а също не е било започнало още рязкото обособяване на отделните племена в държавни единици – затова македонобългарското наречие не е било смятано само за българско и само затова св. братя не са се подвизавали подчертано като българи, което, впрочем, би препъвало тяхната общославянска просветителна мисия.

Обаче всеки днешен и бъдещ българин трябва да знае, помни и се гордее, че те са кръв от кръвта ни, плът от плътта ни, дух от духа ни. Или по-право, че ние сме далечни потомци на същия общ род, из който те произлезоха. И още: че трябва да бъдем носители на същия възвишен дух, който тях е прониквал и движил.

Провидението сякаш нарочно е изпратило великите ни просветители в най-южния край на обширната планинска земя, предопределена за българския народ и българската държава, та да я утвърди като наше право с ве-

чен печат. Ако светите равноапостоли бяха се родили некъде из източните или северни краища на всебългарското отечество, Македония щеше да бъде загубена за него през течение на толкова многото исторически бури и превратности. Двамата солунски братя и техните ученици спасиха българщината в Македония през течение на повече от 1,000 години. Затова помогна и извънредната далновидност на Цар Борис I, който не задържа при себе си св. Климент, а го остави или, може би, сам го изпроводи да просвещава македонските славянски племена.

Колкото до това, че тези славяни принадлежат към българската народностна група, а не към която и да било друга, затова съществува такова едно, стоящо над всяка възможност за оспорване доказателство, което, за жалост, никак или твърде слабо е било използвано от наша страна в борбите ни срещу сръбските мародерства над българския народ. Дори да не беше съществувало Самуиловото царство, заедно със славните древномакедонски воеводи Елемаг, Николица, Ивац и др.; дори да не бе започнала борбата за Екзархията именно в Македония и да не бяха Пърличев и Миладиновците първите новобългарски поети и радетели за българска песен и слово, след като народовъзродителят Паисий от Банско бе запалил факлата на всебългарското възраждане из петвековното двойно робство; дори нещо най-лошо – самите македонски българи да бяха напълно загубили националното си съзнание и да се бяха превърнали в една аморфна славянска маса, пак това щяха да бъдат българи, а не каквито и да било други славяни, най-малко пък сърби.

Защото единствено българската група сред целия славянски океан е развила членуваната форма на съществителните имена и то членуване обратно на другите съ-

седни езици, като я е направила основен стълб на целия си език. Под влияние на българското въздействие, латинското наречие на румъните (навярно и албанския език) възприеха от нас този същия начин на членуване, докато всички други новолатински езици устроиха членуване на съществителните имена по обратен начин. И когато невъобразимо безчестният сръбски шовинизъм посегна над Македония, чрез перата и речите на своите учени-бандити, той трябваше в тази единствена по рода си българска форма на речта да счупи своите хищни за чуждото достойние зъби. Защото тя не е била дело на пропаганда, а на една най-самородна езикова еволюция през много векове у всички отделни – често пъти политически напълно откъснати едно от друго – български племена.

Второто, стоящо над всяка възможност за оспорване, поради абсолютната си неопровержимост, доказателство, никога неизползувано от наша страна, е фактът, че между всички славянски езици само българският и македонският са аналитични. Значи: това е един и същ език. Сръбският език е синтетичен – не е развил предлози, чрез които да се избави от склоняемостта на думите според някои древнославянски падежи. Могат ли тогава македонските славяни да бъдат смятани за сърби, дори те самите да не биха знаели, че са българи?¹

¹ Нито една дума за тези основни разграничителни отлики помежду българите и всички останали славяни не е споменал иначе отличният наш учен историк проф. П. Мутафчиев, в академическата си реч, държана в Скопие (1941), по повод поклонническото посещение на Соф. Университет в Охрид. Вместо на фундаменталните, органически вградени в езика ни чрез цяла една вековна еволюция доказателства, г. професорът е наблегнал на буквит ж, ъ, ѝ и др. С или без тези букви, македонският говор пак е български, най-главно поради самата си вътрешна граматическа структура.

Извън абсолютно неоспоримото езиково свидетелство, факти и прояви на национално българско съзнание, борческа воля и стремежи у македонските българи се издигат и стърчат непоклатимо в историята, подобно върховете на многобройните планини в Македония.

Блажени ние, съвременниците, които доживяхме да видим катастрофалното сгръмолясване на неправдата, на лъжата, на кражбата и чудодейното възкръсване на българската правда над земята, от която дойде на два пъти светлината на словото, за да ни благослови и възроди. А чрез нас да заблести с непреходна светлина от Охрид до Владивосток.

* * *

Кирил и Методий не създадоха само една „азбука за славяни“: – те създадоха една по-съвършена фонетически азбука от съществувалите до тогава. Всеки основен звук в човешката реч се сдоби с отделен знак. Погледнете как пишат днес културните народи и онези славяни, които си служат с латиницата! За редица звукове те са принудени да съчетават по няколко букви заедно, а полатинчените славяни, унгарците, турците и др. – да прибавят всевъзможни куки, запетаи, ударения над разните латински букви, за да добият възможност да изразят езиците си на книга. Кирилицата е, в това отношение, най-високото стъпало, достигнато в общочовешката писменост. А зато ва можем да бъдем само горди. Оттогава насам българският народ си служи с най-съвършената азбука в света. Това правим несъзнателно и днес.

На двамата солунски равноапостоли ние дължим още една световна слава – че те направиха българското маке-

донско наречие четвърти свещен език на християнството. До тогава е имало само три: еврейски, гръцки и латински. Едва 5–7 века по-късно се осмеляват Виклиф и Лутер да преведат Библията на английски и немски езици, за да чуят английският и немският народи Словото Божие на роден език. След македонобългарското наречие, никой друг език не става вече общ свещен в християнския свят, докато езикът на св. братя се запазва като такъв за българи, руси, хървати, словенци, сърби и румънци – десетина векове наред.

Избраничеството на българския народ продължава и подир Кирил и Методий. Ученикът им св. Климент основава първото просветно огнище във варварските тогава времена за Европа (извън двете половини на Римската империя), А великолепно разцъфтялата Преславска школа става, на свой ред, огнище за просвета на цели други народи. От нея са излезли, според последните научни издирвания, покръстителите на великия руски народ (на румъните също), покръстителите и просветители с живо слово и книжовна реч.

Древната слава на българския народ бе голяма. Българите бяха първият народ на Балканите и по държавна сила, и по просветоносителство (Византия бе предимно малоазиатска, при това разноплеменна империя). От Палисий насам българският народ отново се изправи гордо и мощно. Бликнаха скритите, таили се пет века сили и създадоха едно такова лъчезарно национално възрождане, каквото малко народи в света притежават. Трябва да се каже нещо повече даже. По своята идеалистична чистота и мощ, по качественоста на вградените в него жертви, българското възрождане от края на XVIII и началото XIX векове, а за Македония и в XX век, е уникален сред нацио-

налните възродителни епопеи на разните други народи.

Ето кое българско достойние не е още достатъчно разбрано и достатъчно оценено! И вместо изкуствено възвеличаване богомилството, много по-добре ще бъде да се обърне внимание на удивителната красота, героизъм и величие на общобългарското възрождане, предшествувало създаването на III Българско царство и неговото закръгляване в целокупна България. Това възрождане чака търпеливо четката на един вдъхновен историк-художник, за да го изобрази той в едно величаво цялостно табло – фрагменти само от което табло ни са дали писателите, летописците, поетите на самото това възрождане. А повече от всички между тях Вазов, с „Под Игото“ и своята „Епопея на забравените“. Българската национална поезия не притежава нищо по-високо вдъхновено от тази Епопея“. Само Ботеви стихотворения могат да съперничат на безсмъртните строфи от нея. Народният поет възпя за вечен живот „Забравените“, ала ние, новите поколения, не трябва никога да забравяме онези несравними, изсечени от най-хубавия мрамор на поезията строфи в Базовата епопея, които са капители на българската поезия и духовност изобщо.

Не съществува заплаха за тяхното обезценяване. Нито времето, нито люшканията на настроения, вкусове и моди към противоположни полюси, не ще накърнят тяхната неувяхваща хубост и мощ. Но все пак, нека ни се прости желанието да пресечем пътя на всички видове модернистични пренебрежения и подценявания на безценния ни народен поет.

Всичко, което Иван Вазов е създал, не е нетленно. За това пък другото, което е нетленно в неговото творчество, е истински божествен дар за българския народ. То е

достойно да се съхранява в Светаята светих на българската душа. От признателност за този дар, всички нови поколения са длъжни да минават със свалени шапки покрай преходното у Вазов. Българин, които си позволи да говори за Вазов без благоговейна почит, обич и признателност е загнила душа, национална мърша, в каквито и изтънчени форми да облече своето отрицание или пренебрежение. Нещастник, и истински нещастник е всеки, който дръзне да критикува с надменност каквото и да било Вазово. Кората на дъба е грапава и груба. Но биха ли могли късогледци, чрез опипване на дъбовата кора, да ни дават представа за могъщия ствол и корона на непоклатимия великан в българската литература?

Едному само може да се прости тази, него самия излагаща, грешка. Това е Пенчо Славейков. Съвременник и съперник, повлиян силно от нитчеански внушения за свърхчовечност, П. Славейков е нямал око за народностната стойност на Вазов. Освен това, сам той е голям поет и е внесъл в духовната ни съкровищница истински ценности. С прошката за П. Славейков се слага точка на всякакви видове прощавания за накърняване свещеното име и достойнство на народния ни поет, без когото народът ни би осиротял. Другиму никому! Повече никому!

Ние знаем, ние сме прочувствували всички пориви и пламъци на любов към българския род и съдбина, които неугасимо осияват величавото ни Възраждане. У всички наши народни будители, деятели и борци е пламтяла жарта на родолюбието, правеща ги мощни до себепожертвувателност. Все пак, три са върховете на българското родолюбие. Третият от тях е Вазов. Преди него бяха Ботев и Паисий. Родолюбието и народовъзвисятелната сила у Паисий са първичното, самото раждането на сти-

хията. Той каза едно *Fiat lux* пред победата на мрака и робството, едно „Да пребъдеш в достойнство и слава!“ към изнемогващия в унижения и петвековен кошмарен сън народ-роб. Родолюбието на Ботев сияе като огнен стълб над българската трагична орис. Ботев е гений и херой с вулканическа мощ на духа, краткотрайна, за велико съжаление, поради самовграждането на сърцето, кръвта и костите му в българската поробена земя – за вечна най-голяма слава на българския дух в световната история на хероизма. Подобни саможертви има в освободителните борби и на други народи. Такава саможертва няма в цялата общочовешка хероична история. И това си „хиперболично“ твърдение ние ще докажем впоследствие неопровержимо, както всички други.

Третият връх на българолюбие – казахме – е Вазов. В неговата жарка любов към българския народ няма трагизъм, ала затова пък тя е по-широка, по-всеобхватна, повкоренена в цялостното битие на народа ни и по-плодоносна, душехранителна от предшествувалите я. И затова е не по-малко ценна от онази у Паисий и Ботев. Ние не можем без трите. Разбира се, като не се отказваме и като благоговеем пред всички останали родолюбия, саможертви и хероични подвизи на будители и борци от предосвободителната ни епоха. Нашата национална гордост трябва да черпи жизнени сокове още от много ценната книга на Стилиян Чилингиров: „Какво е дал българският народ на другите народи“. Изобилните данни в нея способствуват да се види нагледно, че нашият народ е значително по-даровит от всичките си съседи и от много други малки народи по света.

По-даровит! Само по-даровит ли? Не сме ли ние единственият народ в света, чиято народна музика притежа-

ва така наречения „неправилен музикален такт“ – тактът на българските ръченици и някои други народни хора и песни? В същност, този музикален уникум съвсем не представлява от себе си някаква „музикална неправилност“, някаква „недоразвитост“ или „несъвършенство“ на народното ни музикално чувство, а тъкмо обратното – единствена, изключителна, удивителна народонадареност с похватност да се надмогнат трите основни шаблони, на които е подчинено непреодолимо цялото останало музикално творчество на човечеството, в миналото и настоящето. Голям творчески успех, значи! Най-рядък световен рекорд!

Същински рудник за оценително изследване е и българското народно творчество от приказки, пословици, скороговорки, мъдри изречения. И то чака мястото си в първите редици на едно общочовешко класиране на народни умотворения. Да благодарим на онези, чиято предвидливост и родолюбие съхрани в многобройни сборници това българско национално духовно богатство.

Следователно, онова смътно и спорадично появяващо се съзнание за избраничеството на българския народ не е празна фантазия, не е шовинистическа мания, от каквато боледуваше смъртоносно сръбската интелигенция, а е действителен исторически факт, многократно и разнообразно потвърден. Обратно на сърбите, ние, българите, сме били винаги по-въздържани, отколкото е било нужно. Дори страдаме твърде често от пороците на поражението, на себеподценяването и себеунищожаването. Затова е добре да не се жали труд от страна на българските духовни водачи за утвърждаване високото, но честно и правдиво национално самосъзнание у народа ни.

„Нито чертица повече от това, което сме, но и чертица

по-малко не!“ – трябва да гласи девизът на всички наши дейни родолюбци.

В изпълнение на един такъв благороден интелектуален и патриотичен дълг, ние идваме с тази си книга да разкрием още едно голямо, собствено най-голямото достойние на българския народ, с което той може да се гордее пред цялото човечество вече. Излъгали са се много онези, на които им се е сторило, че ние като че ли сме се амбицирали да накърним националния ни културен патримониум. Не да накърним, а да увеличим този патримониум, е нашето съкровено желание. И ако – хвърляйки един широк поглед над него – ние забелязваме фалшиви ценности в съкровищницата му, като загатваме за тяхното изваждане и поставяне на друго място – това не е наша вина, а по-скоро заслуга.

Ние не искаме да отнемем нищо на българската слава. Напротив – искаме да придадем на ореола ѝ още по-силен и светъл блясък, като разкрием едно нейно извънредно ценно достойние, издигащо българския народ над всички останали, едно скрито духовно богатство, с което си служи несъзнателно всеки от нас и което носи името български език.

И може би тъкмо текущите дни най-подхождат за явяването на подобна една работа, колкото и това иначе да са дни, неблагоприятни за чисто духовни начинания. Войната в Европа и света отвлича умовете и вниманието. Тя носи изпитания, остри преживевания, сензации, тревоги, беди. Но в същото това време България, българският народ, преживяха великото чудо на внезапното, тъй малко очаквано, почти пълно обединение на българските земи. Екзархийските борби на целокупния наш народ, борби спонтанни и всенародни, очертаха с неопровер-

жима правдивост етническите граници на българското племе. И чрез ръката на един турски султан, Абдул Азис, биде определена официално границата на българската земя. В 1870 г. цариградският падишах, „сянка на Аллага и повелител на правоверните и на раята“, не съзнаваше ни най-малко, че със своя ферман за учредяване на Българска екзархия той саморъчно начертава законната граница на бъдещата свободна Българска държава, на III-то Българско царство в пълното му етнико-географско заръгляване.

През 1878 г. султановият ферман се превърна в учредителен акт на всебългарското възкресение – картата на Екзархията стана карта на Сан-Стефанска България. Но зла съдба разруши величавото дело на Цар Освободителя, на братския руски народ, който, като че ли с кръвна жертва изплащаше нам културния си дълг от времената на българския духовен разцвет преди едно хилядолетие. Зората на освобождението блесна с всичкото си великолепие, ала бързо потъмня и остана да грее над малка част от общобългарското отечество.

Всекиму са известни по-нататъшните превратни и трагични перипетии, през които мина животът на новооснованото III Българско царство. И когато най-малко очаквахме, когато бяхме почти окончателно загубили вяра във възкресението на българската правда, чудото стана – Сан-Стефанска и Екзархийска България се осъществяват в своята пълнота и мощ. Всемогъщата ръка на Провидението извърши едно дивно историческо и национално чудо – както възкликна вдъхновено и смаяно беловласият наш общественик-родолюбец Андрей Тошев. Защото станалото няма и не може да носи друго име. Европейските политици бяха погребали безвъз-

вратно Сан-Стефанска България; съседите я бяха просто разкъсали с вълчите си зъби. Даже самите най-горещи български патриоти загубиха надежда и вяра в цялостното възстановяване границите на българската земя. Но въпреки всичко, напук на всичко неблагоприятно и песимистично, това стана. Дори Моравско, безнадеждно загубеното българско Моравско, се върна в лоното на Майката-Родина.

През тъзи дни на всенародно опиянение, ние искаме да прибавим към великата българска радост влог, който ще засили всебългарската гордост и самосъзнание за достойнство. Даром ние не сме получили обединението си, макар напоследък други да се биха физически за него. И кръвната дан – преобилна и скъпа; и духовната дан – величава и хероична; и страданието, и трагизъмът, и издръжливостта, с една дума всичко необходимо за заслужаване на цялостна свобода, българският народ беше дал вече. Затова и я получи.

Че ние с основание получаваме националното си обединение, че с вътрешните си качества и духовна будност българският народ го е заслужил, че идеята за неговото избраничество се потвърждава сега на общочовешка, световна почва, ще дойде да засвидетелствува накрай и самият български език, който е всенародно дело. Чрез вековно промишляване, нашият народ е създал най-добрият от инструментите за изразяване на човешко мислене, като не изключим от състезанието най-културните езици на човечеството.

Обединението на българския народ има нужда от повишение на неговото културно, творческо самосъзнание. Предстои му да играе още по-голяма от досегашните си роли. Нашият труд върху достойнствата и първенство-

то на българския език ще му вдъхне нова вяра в себе си. Той му носи грамаден потенциал от сила, и цели – между другите задачи – да импулсира нов подем на духа у българския народ. В този именно, а не в отвлечено-научен смисъл, касае се наистина за една навременна, напълно актуална книга. Изпълни се вече времето, когато възродителните слова на Паисий: „Българине, знай своя род и език!“ стават недостатъчни. Сега е малко да се повтаря на български това. Оттук нататък, българинът ще трябва да знае и помни своя избранически род и световното първенство на своя език.

Мощта на българската духовност, изявила се за пръв път край сините води на Егея и на прекрасните южно-македонски езера, възкръснала след едно хилядолетие в мистичната тишина на светогорски килии, разгоряла се в буйни пламъци надлъж и шир из земята ни след искрите, изхвъркнали от Атон, и бликаща днес в столицата на обединеното ни Отечество – тази чудна, непресхваща духовна мощ трябва да подеме отново и възвиси общобългарското национално самосъзнание за достойнство, за избраничество, за световна духовна мисия.

И пак да възпламени мощни творчески сили в недра-та на българския народ.

II. ДОСЕГАШНИ ОЦЕНКИ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Ние не предприехме написването на тази книга, защото никой още не е говорил добро за българския език. Напротив, досега са били изказвани много похвали за него. Ала между всичко онова, което вече е казано за българския език, и това, което в действителност представлява той от себе си, има огромна диспропорция. Никой сред нашия народ, никой и между чужденците не знае не, а дори не подозира и най-слабо неговата изключителна стойност, неговото световно превъзходство и общочовешкото значение, което той може с качествата си да придобие. Тъй че ние имаме предостатъчно основания да публикуваме този си труд.

Преди да пристъпим към излагане зараждането, задачата, постановката и методът на това съвсем ново изследване на българския език, нека запознаем читателя с досегашните оценки и преценки върху него. Не е безинтересно да се види какво е било мислено досега за езика ни и колко далеч напред ще бъде придвижено националното ни съзнание за достойнството на езика, който говорим; също тъй не е безинтересно да се разбере, какво уважение от страна на всички други народи и какво влияние над тях ще трябва той да спечели и, най-после, каква общочовешка езиковъзвисятелна роля има да иг-

рае той, след като с времетечение славата му се разлее навред из света.

Най-ниската точка на ценност е достигната от българския език по времето, когато Паисий хвана пачето перо в ръка, изпълнен с дух на негодувание и гняв, поради двойната – народностна и езикова – деградация на народа, чийто верен син бе той. От език свещен за цяла югоизточна Европа в течение на няколко векове, българският език по това време беше „изпаднал“ до положението на език за овчари, орачи и копачи – презряна рая на гордите османци, презрени слуги на надменните гърци. Българинът беше стигнал до дъното на унижението и обезличаването. И понеже завоевателите на България не бяха културоносители, освен това бяха другояче, славата на знанието и мъдростта бяха гръцки, идваха чрез гръцкия език. Затова и по-богатите или събудени духом българи клоняха към него, гърчееха се езиково. Нашият собствен дядо, (по майчина линия), самоковският гражданин Христо Иовович, писател-преводач от гръцки на български, тънък живописец, музикант, културтрегер на западни веяния, не е смятал ни най-малко за родоотстъпническо да кръщава повечето от многобройните си деца с гръцки имена (при все, че това са били и по баща, и по майка, и по целите техни родове чисти българчета), а своето самоковско презиме Иовев, да „украси“ с един „ич“.

От времето на Паисий, дори до освобождението на България, езикът ни е бил смятан за „прост защото на него не е имало никаква литература. Сам великият Хилендарец не е писал „История славено-болгарская“ на обикновения говорим български език, а на силно примесен с църковно-славянски облици език. И той, заповсдва-

щият да знаем своя род и език, не е можал да надмогне подавяващата културна сила на вече отдавна отживелия за народа ни църковно-славянски език, представляващ от себе си руска редакция на кирило-методиевия старобългарски свещен език.

Първият изблик на едно специално езиково самочувствие в нашия народ намираме у Йордан Джинот, народният будител от Велес, който смята „славяно-българския език“ за „най-самобитен“, народен будител, живел и труженичествовал с постоянно съзнание за своето „благородно българство“.

По същото приблизително време избухва несравнимо по-мощният гейзер на българството – Раковски. Горещите струи на неговото родолюбие се разливат във всичките му книги. Езиковедските увлечения на Раковски са изложени с критическа сериозност в прекрасната студия на проф. М. Арнаудов „Г. С. Раковски, личност-произведения-идеи“.

Там, както и в сборника на Раковскиевите писания, издаден пак под редакцията на нашия незаменен учен, фолклорист и литературовед, може да се види непосредствено свърхпатриотичното увлечение на Раковски във всички научни направления, включително езиковото. За горещия, неукротим родолюбец, който не иска дори костите в гроба му да се смесват с небългарски кости,

„Българското народно творчество превъзходства всички други творчества.“

„Наше българско баснословие превъзходи и гръцкото и латинското.“

„В българския наш говорим език се крие тайна да разясни и извади на свят смес всех европейских языков.“

Според Раковски, древният санскритски език е също като „наша чиста българска реч“. (Не, че санскрит произхожда от български, а че българският език е най-близо до него).

В книгата си „Българска старина“, езиковедът-романтик Раковски е включил отдел:

„Преимуществото българскаго языка над старо-еленскаго языка.“

За съжаление, всичките апологетични възхвали на българския език от Раковски са необосновани сериозно-научно и пресилени до крайност. За него не съществуват никакви граматика. Цялото езиково „изкуство“ е, да се използват пресилено съществителни имена, езикови корени, отделни слова. С други думи, Раковски е своего рода етимолог, но в никой случай не езиковед. А въпросът за превъзходството на езиците един над друг има най-малко работа с етимологията.

До каква степен политическото нещастие и културното обедняване на българския народ са подкопали, общо взето, съзнанието му за езиково достоинство, свидетелствува един век и четвърт дори след Паисий, и половин век след Раковски, сам Вазов, в едно от най-патетичните си патриотически стихотворения.

Ще го предадем изцяло, защото никоя книга за българския език не би трябвало да го отмине.

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК²

Език свещен на моите деди,
Език на мъки, стонове вековни,
Език на тая, дето ни роди
За срамове, за горести отровни!
Кой не те е ругал? И кой свиреп
Не ти е дал позорна си милувка?
Кой с кал те не плесна и върху теб
Не залепи безстидна си заплювка?
Кой чужденец, в устата с пелин,
Те пощади от удари безчестни?
Вслуша ли се поне един, един,
В твоите тайни звукове небесни?
Разбра ли някой, колко мъжество
И сила крий се в твоите речи волни?
Какви въздишки, плачове, тегло
Ти дадоха тез ноти меланхолни?
Не! Ти падна под бащиний позор,
Охулен, опетнен с думи кални:
И чуждите, и нашите във хор
Отрекоха те, о език страдални! . . .
Не си можал да въплотиш във теб
Създан'ята на творческата мисъл;
И не за песен геният ти сляп, –
За глупав шум те само бил орисал!...
Туй слушам все, откак съм на света;
Все туй ругателство ужасно, модно,
Все тоя отзив, низка клевета,
Що слете всичко мило нам и родно!

² Запазваме формите на изказ във всички цитати от видни български автори.

Да имах мощ, срама ти бих вземал.
 И той би станал мойто вдъхновение;
 И в светли звукове те бих предал
 На идещето добро поколѣн'е!
 Да имах мощ, обрисвах ти калта,
 И в твоя блясък чист те бих показал;
 И с удара на твоята красота
 Аз хулниците твои бих наказал!

Чудното вдъхновение на народния ни певец е изплело в тези строфи една неувяхваща плетеница от горчилки и възторг, от мрак и лъчи.

По-късно Вазов пише в проза:

„Българският език обладава богата ритмичност, годен е за всички стихотворни форми, ползува се с безкрайно богатство от мъжки и женски рими и е способен за най-музикален стих.“

От Вазовата защита насам, съзнанието на българската интелигенция за качествата на езика ни отбелязва непрекъснат възход.

Важен етап в осъзнаването на неговата стойност представлява преводът на „Тъй рече Заратустра“, Нитчевата поема за Свърхчовека, направен от Мара Белчева и Пенчо Славейков.

„Този превод доказва, че българският език, считан негоден като културно сечиво, е език, който може всичко да каже и тъй хубаво, както най-опитните културни езици.

*(Пенчова автохарактеристика (Иво Доля)
в „Острова на блажените“).*

Не като учен-филолог, а в свободни риторически изстъпи, проф. Ал. Балабанов е подражавал на народния ни

поет във възхвалата на българския език – „език гръмък и твърд, когато трябва гъвкав и мек, неизказуемо нежен и лек“.

Малко по-предметно се е изказал г. професорът по класическа филология у нас върху ценността на нашия език в статията си „Песента на българския език“, печатана във в. „Развигор“, преди двадесетина години и препечатана изцяло във в. „Днес“ (30 юний 1942 г.), където ние я прочетохме.

От видния ни писател Добри Немиров намерихме следната оценка:

„Не знам дали друг народ може тъй да се похвали с езика си, както ние. Без този език ний не щяхме да имаме нито Ботева, нито Яворова, нито Славейкова, нито Влайкова, но днес ний се радваме на тия имена, защото ни открили величието и блясъка на нашия език.“

При приключване работата ни върху тази книга, биде отпечатана „Възхвала на българския език“ от поета и писателя Стилиян Чилингиров. И тази малка (14 страници) езикова апология е издържана всецяло в духа на Базовото стихотворение, без, разбира се, да може да съперничи на неговото мощно вдъхновение. Ето силно лирически пасаж от последната възхвала на българския език, написана от българин и печатана на български.

„Разгръщам книгите на твоето печатно слово, вслушвам се в думите на всекидневната ти реч и тръпна от възторг и опиянение. Какво не е казано чрез тебе и какво не ще се каже за напред, о, хубав български език? Изкован от стомана и гранит, ти вплиташ в себе си най-нежните струни на човешката душа, най-недовимите колебания на човешкия ум. Сърцераздиращ стон, когато накипи болка в гърдите, ти си най-мощния зов за борба,

когато цялото ни същество потръпне от неправдите на човека. Но възстанови ли се потъпканата правда, тогава ти знаеш да ликуваш тъй, както не може да ликува никой друг език на земята. Настъпят ли дни на мирен труд пък, ти знаеш как да галиш със словата си отрудения работник и да му вдъхваш вяра и надежда в живота.

 Ти само един можеш да изтръгнеш из душата ни всичко – от най-тихия шепот на нежността, до най-буйния громел на възмущението, да предадеш радостта на любовното опиянение и тежката скръб на вечната раздяла. И в никой друг език не е тъй пълна, тъй разнообразна гамата между тихия унес и бурното възмущение. Не е и тъй бързопреходна. „Ту гъвкав, ту твърд кат камен елмазен“, ти единствен си „жив израз и клик на мисъл, на блян, на дух пламен.“

* * *

Приведените по-горе цитати дават възможност да се разбере, че от страна на нашите поети са направени само дитирамбично-патриотични възхвали на езика ни. Колкото и хубави да са тези възхвали, те нямат никаква научна и международна стойност, защото с нищо не доказват онези качества на езика ни, които тъй силно и умилно биват хвалени. Освен това, и най-големите възторзи на българи от езика на собствения им народ не доказват неговите предимства пред или превъзходства над другите езици. Поетите на останалите народи взимат същото отношение към сечивата, с които си служат за извайване на своите творчески вдъхновения.

Щом като има унгарци, които смятат, че Бог не е мо-

гъл да турне ред и хармония във вселената, без да си послужи за тази цел с „прекрасния унгарски език“, ние със смирение ще трябва да отстъпим на унгарците палмата на езиковото първенство и на езиковата си гордост. А в скоби казано, унгарският неарийски език принадлежи към една езикова фамилия, която мъчно може да се допусне до състезание за езиково съвършенство, а камо ли пък да претендира за първенство.

Изтъкнатото от Пенчо Славейков е твърде важно, но то само изравнява българския език по възможност да се предадат и чрез него постиженията на най-културни езици. Липсва каквато и да е мисъл за негови превъзходства над някой от другите езици.

Само в Балабановата „Песен на българския език“ има такава едно пасажче:

„Или е глупост, или е грях, когато някой каже така: „Това е на френски, где може това на български!“ „Това е на немски – где може това на български!“

Где ли може? На български може всяко нещо, което е на френски или немски – може, дори може и по-хубаво.“

Всъщност, щеше да бъде наистина по-хубаво, ако думите „глупост“ и „грях“ бяха заменени с „невежество“ и „слепота“, а наречието за място „где“ – с наречието за начин „как“.

Но г. Балабанов иска да пише на български „по-хубаво“, отколкото би могло да се пише по френски и немски. Това е негова работа и привилегия, не обаче и на българския език, на който може да се изразява човек по-добре даже от хвалец го професор по класическа филология. Във всеки случай, загатнато е за някакво неизяснено превъзходство на българския език над френския и немския езици.

Що се касае до цялата статия, тя е написана *con tremente patriotismo* (с трепетен патриотизъм), според една италианска оценка), и е била преведена на италиански, френски, английски, а лично от автора ѝ съчинена „направо и на немски“. Резултатът от тази трепетна статия, възвестена на четири велики езици, е бил, уви, почти нулев. Всички погледнали на нея скептично, по простата причина, че в нея няма абсолютно никакви доказателства, абсолютно никакви примери. Чужденците трябвало било да знаят български, за да се съгласели с г. Балабанов. Лесно е да се хвали каквото и да било. Много по-важно е, обаче, да се доказват хвалбите. Не са читателите на статиите, които са длъжни да вземат „страшния Есхил“ или „най-тънкия тълмач на словото“ Софокъл в старогръцки оригинали и да сравняват с тях Балабановите преводи на български. Пък и каква полза от сравняването на старогръцки с новобългарски? Впрочем, сериозното и несериозното, (дори съвсем несериозното); научното и ексцентричното; поетичното и гротескното; уместното и неуместното (и съвсем неуместното) у проф. Александър Балабанов са така неразторжимо преплетени, щото неговите мнения и оценки не биха могли да се разглеждат научно, макар че из тях са разхвърляни понякога едри зърна от познания, истина, остроумие и поезия. Ако останеше българският език да разчита на подобни статийни апологии, още много-много има да чака, докато не чужденци, а самите ние, българите, разберем в какво точно се състоят превъзходствата му.

Общата фразеология не доказва нищо, каквито и високи тонове да взима тя било в стихове, било в статии. Но въпреки всичко гореказано, ние искаме да бъдем справедливи към г. Балабанов. Той е човекът у нас, кой-

то има най-висока и най-правилна идея за ценността на българския език. Изтъкнал е и много повече качества на езика ни, отколкото всеки друг. Жалното е само, че не е могъл да се обоснове и да придаде по-сериозен характер на своите възхвали.

* * *

Много по-важно от поетично-патриотичното ценене на българския език е отношението на българската наука, респективно на българските езиковеди към стойността на езика ни. Тук вече ще констатираме или пълно въздържане да се изкаже мнение, или пък много сдържано и предпазливо говорене за езика ни. Ученият не може да си служи безотговорно с риториката, с пищните метафори и патетични възкливания. И най-голямото родолюбие не би могло да помогне на учения, защото сериозната, строга наука има съвсем друг критерий за търсене и установяване на истината и евентуалната ѝ възхвала. С поетични средства се дава най-вече израз на чувства, на любов, на възторг, които, в повечето случаи, са чисти хиперболизации. Науката дири истината чрез разум и съзнание за неумолима отговорност. В нейния храм се свещенослужи твърде взискателно.

Най-високата и, същевременно, най-авторитетната оценка на българския език от страна на българската езиковедска наука принадлежи на покойния професор по български език в Университета ни „Св. Климент Охридски“ – д-р Беню Цонев. Подобно на Базовата възхвала за поети и литератори, научната възхвала на проф. Цонев се превръща в канон за боравещите след него с българския език. Никой не е можел и не е можал да отиде по-далеч от

нея. Дори професорът по общо и сравнително езиковедие в нашия Университет – д-р Стефан Младенов – който все повече и повече се отдава в служба на българския език и с това прави най-високоценни услуги на народа ни, на науката ни.

Ще предадем характеристични места от ректорската реч на проф. Б. Цонев, държана в Университета на 25. XI. 1910 г., озаглавена „Определени и неопределени форми в българския език“. Тя е включена и в Цоневата тритомна „История на българския език“.

„Но нашият език отива по-нататък в стремежа си да изразява определени и неопределени форми; той различава такива не само у съществителните, но и у глаголите, с което свойство българският език надминава, можем каза, всички стари и нови езици и заема особено място по богатство и разнообразие на глаголните форми.“

„Който познава българския глагол, той без друго ще се убеди, че тази най-важна част на речта е докарана до голямо съвършенство.“

„И друг път се е обръщало внимание върху богатството на глагола в българския език, а напоследък един наш стар учител и езиковед ни изненада с един безкраен списък на глаголни форми, именно г. М. Малеев, който наброява 108 глаголни времена. Аз, разбира се, няма да боравя с това вратоломно число глаголни времена в българския език, и ще изтъкна тяхното разнообразие откъм семантична страна, като се помъча да дам едно обяснение, защо нашият български език е тъй богат на глаголни форми, та надминава не само днешните славянски езици, но и своя предходник – старобългарския. Тук оставяме настрана въпроса, дали е практично за един език таква сложно разнообразие на глаголни форми, и дали това

морфологично богатство не ще изчезне с време, както е изчезнало то у другите европейски езици. Аз изваждам най-вече това богатство и боравя с него като с нещо засега присъщо на езика ни, без да развивам каквито и да са теории за неговото значение и бъднина.“

„Българският език се отличава освен по богатство на формите, но и по това, че различава, като ни един славянски език, определени и неопределени форми, с което свойство българският език придобива необикновена изразителна сила.“

„Нека знаем всички, че силата на езика ни е в глагола, и като знаем това, нека се ползуваме вещо от тази сила и да я не занемаряваме под влияние на другоземни езици, в които наместо глаголни изрази преобладават именни.“

„При това, нека не съжالياваме за изгубените падежни форми, защото в замяна на тях, езикът ни се е обогатил с глаголни форми в такова изобилие, каквото ни един славянски език не притежава.“

Както се вижда от дадените най-съществени в оценително отношение цитати, проф. д-р Б. Цонев набляга върху глаголното превъзходство на българския език, което и преди него е било вече доста изяснено. Яко се прочетат много внимателно похвалите на езика ни от Б. Цонев, ще се забележи, че всяка от тях е умекчена, снишена, обезсилена от непосредно следващите изрази и мисли. Ако българският език „надминава, можем каза, всички стари и нови езици с определителните си форми“, той не може да заема „особено място по богатство и разнообразие на глаголните форми“, а направо първото. Този най-естествен извод, обаче, проф. Цонев не смее да направи или не смее да го каже.

Изразът „тази най-важна част на речта е докарана до

голямо съвършенство“ е тоже намаляване похвалата на българския език, понеже трябва да се каже „до най-голямото възможно съвършенство“, щом като се твърди, че надминаваме „всички други“ славянски и не-славянски, стари и нови езици с глагола си.

Изказване съмнение за полезността на „вратоломния брой“ глаголни форми е още по-тежък удар върху езика ни. Защото: или това богатство е един реален плюс, или пък, щом е съмнителна неговата полезност, не трябва изобщо да се хвалим с притежаването му.

Най-лошото, обаче, е, че проф. Цонев, който толкова много обича езика ни, че посвещава целия си живот на изучаването му, пише другаде:

„Ако един ден руският език стане общославянски, за което има най-голямо право (к. н.), то това ще бъде в наша полза (к. н.), понеже голям брой думи в него са присъщи на българския език, било че сме ги дали преди на русите, било че сме ги взели ний от тях през време на културните допираания на българи и руси от XVII век насам.“

Много лошо е също, че историкът на българския език се бои да изтъкне неговото мощно формиращо влияние над румънския език, правейки предпазливи забележки и допускайки по-скоро румънско влияние над българския език. Когато фактически румънският език е една занимлива креация на българския език и от латинска издънка, е бил превърнат в полуславянски език. Така е класифициран той още в полиглотския сборник „Митридат“.

Накратко, между действителната ценност и значение на българския език и тези, които проф. Цонев изтъква за него има такава разлика, каквато има – фигуративно казано – между височините на който и да било български връх и Монт-Еверест. За българската езикова наука пъл-

ноценността на езика ни е същинска terra incognita. Нито през ум е минало на някой наш учен да сравнява (преоценително) българския език изцяло с някой друг славянски език, камо ли пък с великите езици в света. Всички научни похвали се въртят около глагола и то пак с общи фрази, а не чрез някакво обстойно съпоставяне. Нашата филология не знае нито четвърт още от действителните превъзходства дори само на българския глагол.

Все пак, трябва да се благодари на проф. Б. Цонев и заради малкото, казано от него. Защото останалите наши видни езиковеди, като проф. Л. Милетич, проф. Ст. Романски, проф. Балан и др. не са казали и толкова. (От проф. Ст. Младенов има слаби похвали). За тях българския език е обект само за традиционни филологически изучвания и преподаване на студенти.

Не е безинтересно да съобщим, че проф. А. Т. Балан, препоръчван в „Българска енциклопедия“ като „обичащ с всичката си душа родната реч, служещ ѝ от най-ранни години и имащ в това отношение неоченими заслуги“ – същият този най-горещ радетел на българската реч не само че не се зарадва като научи за написването на тази книга, а даже се огорчи и разочарова яко от автора ѝ. Той бе на мнение, че компрометиращи услуги на българския език е по-добре да не се правят. Стига ни Раковски. Ние трябва, наистина, горещо да обичаме езика си, ала заедно с това да си знаем местенцето, което ни се пада в килера на езиковия пантеон на човечеството. С други думи: слабосилно изтърсаче е, но нали си е наше, ще си го обичаме, вчесваме и гиздиме по нашенски, по свойски, цял живот най-умилно.

Да, да, у възрожденците самоуци Джинот, Раковски, Богоров и др. имаше свърхсила; у учените ни езиковеди

след тях има недостиг от сила, недосила. Когато Джинот, Раковски и Богоров се възхищаваха от българския език, на него нямаше никаква книжнина, от която да проличи силата му. При това, той никак не бе разработен литературно. А по-късно, след Ботев, Славейков, Вазов, Яворов и толкова много още вълшебници на българското слово, наши учени, препоръчващи се и препоръчвани за „най-големи радетели“ на езика ни, с „неоценими заслуги“ (???) към него, те нямат и най-слабо понятие за действителната му стойност. Затова изключителната ценност на българския език е останала скрита до ден днешен дори за самите нас си.

* * *

Какво е отношението на голямата европейска наука към българския език?

След потъването на българския народ в тъмата на многовековното турско робство, изчезва в забравата и българският език, живият български език.

„И той, засрамен от недостойните си синове, се оттегли далеч в балканските дебри, намерил топло и сърдечно гостоприемство в скътаните сред тях селца и колиби. Тяхното кротко население го прегърна до гърдите си и, заплакало над неговата нерадостна участ, то заоплакваше и своята. И с колко тиха тъга, сам тих като утринен свежник, се понесе ти, прокуденико, в пусти гори тилилейски, докато стигнеш до онзи монах „непознат и бледен“, който над масата си, под лампа жумяща пишеше наведен?“

(Ст. Чилингиров)

Когато, приблизително, Паисий започва „История славеноболгарская“, в западна Европа започва възходът на научното занимание с различните човешки езици, изгряват утринните звезди на модерната филология. По това време, и десетилетия още наред, за българския език не се знае и не се говори нищо в науката за езиците. През 1820 г. бил издаден в Германия прочутият полиглотски сборник „Митридат“ от Аделунг, съдържащ образци от около 500 езици. Българският език не е бил снетен за достоен да бъде представен в него, а е само споменат като някакво съвсем незначително сърбо-хърватско наречие. Никаква правилна класификация на българския език не е дадена и в друго едно подобно съчинение – *Les langues du monde* от Meillet et Cohen, отличаващо се с по-голяма научна издържаност.

След разцъфтяването на немския народностен романтизъм, възпламенен от прочутия Макферсонов „Осиан“, от Хердеровите възторжени писания и особено от езиковите изследвания на братя Грим, вълната на народоромантизма преминава у славянските народи. Подтикван и насърчаван от бележития словенски езиковед Копитар, босненският сърбин Вук Караджич, самоук и недообразован човек, започва записването на сръбски народни, главно епични, песни. Когато достигнали до знанието на Яков Грим, тези сръбски песни предизвикват истинско възхищение у него. И Грим изказва следните думи за езика, на които те били създадени:

„На немци, които биха искали да изучат един славянски език, за препоръчване е сръбският, пред всички други, поради своята чистота, хубост и привлекателни словесни паметници“.

Какви са качества на сръбските народни и епически

песни, и дали те са по-добри от българските, и най-добри от славянските, ние не знаем. Възможно е да е така, а ако е наистина така, длъжни сме да уважим тяхната хубост и превъзходност, въпреки че сърбите са били толкова зли и подли спрямо нас. Онези, които са създали стария сръбски народен епос, не са наши врагове. Те са поети, те са чисти родолюбци. Те не възпяват грабежите над българските земи и племена. Затова тяхното дело може да спечели и нашето възхищение. Пък и самият В. Караджич заслужава българското уважение, защото е бил напълно добросъвестен събирач на южно-славянски народни песни, без да показва македонските като сръбски.

Ала това, което Грим, знаменитият езиковед, народо-вед и стариновед на германския народ казва за сръбския език, то трябва да се коригира основно. Грим е могъл да го каже не само поради възхитата му от сръбския епос, но и затова, че той не е имал понятие за българския език, а сигурно не е познавал добре руския и другите славянски езици. Сръбският език съвсем не е това, за каквото го е препоръчвал Грим на съотечествениците си. Той е, може би, най-скромният по качество и сила между славянските езици, макар и на него да могат да се изпеят прекрасни епични песни. Силата на поетическото вдъхновение, силата на поетическия едноличен или народен гений надвива над всички езици. Геният е вълшебник, който чрез най-прости думи и с най-прост словоред може да създаде върховна красота и сила на речта. С това не искаме да кажем, обаче, че нито богатството, нито съвършенството на един език нямат значение.

Щом като геният може да се изяви даже чрез най-простия език, колко повече и колко по-добре ще стори това той чрез един съвършен по строеж, по словно богат-

ство и по музикалност език! Ако беше иначе, цялата тази книга щеше да бъде съвсем излишна.

И тъй, в зората на голямата общочовешка езиконаука, българският език се мярка като някаква незначителна сенчица, като някакво сръбско наречие, незаслужаващо що-годе сериозно внимание. Но и най-надълбоко заровеното в земята злато си остава злато, цар на металите, който не рждясва, не изтлява, а при първото леко излъскване заблестява с най-чаруещия от всички метални блясъци.

Точно така става и със забравения български език. Интересът към него разраства най-късно, затуй пък изведнъж взема предимство пред всички останали славянски езици. След появата на първите големи славянски езиковеди, каквито са били Добровски, Копитар, Миклошич, Облак, Шафарик, Венелин, Григорович Ягич и др., възкръснали из праха на вековете въпросите за първоосновата на славянските езици изобщо, за роднинството им с другите арийски езици, за сходствата, различията, влиянията и еволюцията на отделните славянски езици. Оттук нататък, забравеният и от всички пренебрегван български език непрекъснато увеличава своята важност за славянското езикознание. И центърът на тежестта за него се премества 1000 години назад – в делото на св. солунски братя, родоначалниците на славянската писменост изобщо. Изключителната важност на това дело накарва словенеца Франц Миклошич да посвети целия си живот за доказване тезата, че Кирил и Методий са превели свещените книги на панонски, т. е. на старословенски. Но един подир друг се явяват безпристрастни учени слависти, които възстановяват истината. Любознателно е да се припомни, че Вратослав Облак, друг виден словен-

ски филолог, веднага изоставил като „фантом“ панонската теза на Миклошич, щом се запознал непосредствено с българския език. Истината е била, е и си остава, че св. Кирил и Методий са превели свещените християнски книги на македонското българско наречие. Доказването на тази най-славна за българското племе истина е станало толкова неоспоримо, щото е попречило на бесноватият, свърхбезсрамен сръбски шовинизъм да посегне със своята нечиста грабителска ръка на това свято българско достойние, т. е. да обяви за сръбски книгите на св. братя и на техните ученици.

Понастоящем не само славянските, но и всички останали езиковеди-слависти в света знаят първенстващата роля на старобългарския език между всички славянски езици. Старобългарският език е свещеният славянски език. Но колкото и големи да са вниманието и интересът на учените-слависти от всички народи към старобългарския език, нито у един от тях няма идея за истинската стойност на новобългарския език. За съзнателно пренебрегване достойнствата и превъзходствата на българския език не може и дума да става. Те са просто незабелязани, толкова повече, че досега никой голям езиковед на човечеството не е предприемал критично оценително изследване на група езици, с оглед да се установи, кой от тях е най-добре устроен граматически, синтактически, логически и пр. Не са го направили и големите славянски езиковеди.

Точно наопаки на правилното разбиране и оценка, гледало се е известно време с пренебрежение именно на новобългарския език, поради неговата един вид „измяна“ на общославянските езикови традиции. През средните векове с българския език се е извършила една фун-

даментална езикостроежна промяна. Единствен между всички славянски езици, българският е преминал от синтетичната към аналитичната езикова система. С това българският език съвсем не се е отродил спрямо славянските езици, а само е преминал към по-усъвършенствуван начин на мислоизразяване. Това обаче не е станало ясно за никого още

И все пак, истината бавно си е пробивала път. От констатациите и признанията за отделни достойнства на българския език, направени било от наши или пък чужди учени, се е дошло в последно време до едно, тъй да го наречем, полугласно признаване превъзходството на българския език над всички славянски езици.

При разговор на общи теми с един млад д-р по филология в Германия, последният направи справка за българския народ в най-новия енциклопедичен лексикон, издаден на немски език (1938 г.) За наше голямо учудване, там бе дадена характеристика и на езика ни, според която, сред славянските езици българският бил достигнал най-усъвършенствувано граматическо развитие, че това бил най-добре развитият славянски език. За съжаление, характеристиката беше анонимна, без посочване на автора ѝ, а дадена измежду другите сведения за българския народ, тя губи своето по-особено за нас и науката значение.

Онзи, които я е написал – най-вероятно проф. г. Вайганд – е стигнал до осъзнаване само на едно от превъзходствата на българския език – това над собствените му езикови роднини. Че българският език може да съперничи с германските, романските и другите езици, за такова едно предположение няма нито следа не в този или останалите немски лексикони, а в цялото немско езикознание въобще.

И когато ние изказахме, разбира се със заобикалки и в смекчена форма, претенцията на българския език за важни предимства и спрямо немския език, нашите думи бидоха взети като „много смели“, като *leichtverständliche patriotische ubertreibung* (лекоразбираемо патриотично преувеличение). А между туй, вече две години бяха изминали, откакто бяхме установили по един безповратен начин голямото, цялостно превъзходство на българския език над езика на Хердер, Грим, Кант, Гьоте.

Колкото и ласкава да е за нас констатацията, поставяща малкия и млад културно български език над чехския, полския, дори руския език – езици с голямо културно минало и величайши майстори на словото – все пак тя стои много далеч от пълнообемната оценка на българския език.

Никому, нито на българи, нито на чужденци, били те езиковеди или поети, писатели или философи, критици или преводачи, не се е изяснила действителната стойност на езика ни. За сега е много рано да се иска това, ала сигурно е, че ще дойде време, когато във всички енциклопедии на света, доколкото те ще бъдат отразители на обективната научна истина и на пълнообемното научно знание, ще може да се прочете, че българският език е езикът с най-съвършената и с най-пластичната граматика между всички живи езици изобщо, вследствие на което той е най-доброто от всички налични словесни сечива, с които си служат народите за осъществяване висш човешки духовен и културен живот.

III. ПОРАЖДАНЕ ИДЕЯТА ЗА СЪЧИНЕНИЕТО

Езиците принадлежат към сферата за изследване на филологията, следователно и българският език би трябвало да бъде обект за изучаване или оценка от страна на филолози. Обстоятелството, че един философски писател се заема с такава задача, ще предизвика учудване, а сигурно и нещо повече от учудване – недоумение, скептично предубеждение за научната стойност на това необичайно навлизане в чужда област на компетенция.

Но независимо от това, че историята на различните науки е изпъстрена с най-неочаквани размени на роли и спечелване на извънредни заслуги в чужди, запазени периметри за научна работа; независимо и от факта, че в повечето случаи специалистите са най-устойчивите стълбове на рутината и на тесногърдото отношение към научните проблеми, ние не се силаем на такива предпоставки в работата си, защото не възнамеряваме да навлизаме в специалните области на филологията.

Нашият труд, по замисъл и същество, не е филологическо изследване на българския език, също и на езиците, с които ще бъде той съпоставен. Ние и с този си труд оставаме верни на философското си призвание и сме се отдали на задачата си не като филолози, а като философи.

Както всяка друга човешка проява, така и езикът из-

общо може да се направи обект за изследване от философско гледище.

Хората мислят и чувствуват, след това говорят. Езиците са, тъй да се каже, инструментите на човешкото мисловно, чувствено и волево изявление. Те могат да бъдат изследвани, разкритикувани от гледна точка на съвършенство и пригодност да обслужват човешкия духовен живот.

За да дойдем до идеята да напишем тази си книга, първопричините са две: продължително използване на българския език за философска работа и последвалото му съпоставяне с чужди езици по качественост, по възможности за изразяване на мислите. Преди години още, ние последователно открихме – разбира се с удивление и голяма радост – че българският език е не само едно отлично оръдие за нуждите на най-деликатна, най-взискателна духовна работа, но и още, че превъзхожда със своята граматика, т. е. с живата си конституция, най-напредналите езици в света.

Така философията навлезе в областта на филологията, за да турне начало на онази наука, която, липсваше досега в пантеона на човешкото знание, наука, която ще носи името „логика на филологията“ или „логика на езикотворчеството“.

* * *

Четейки страниците на този увод или хвърляйки поглед върху езиците и научната литература, споменати в книгата ни, всеки ще си помисли, че ние сме открили и установили качествата на българския език след една твърде обширна подготвителна работа. Мнозина ще до-

пуснат и предумисъл за написване едно славословие на родния език.

Мигар не бяхме станали ние до намиране издателя на книгата ни – човек и писател за подбив, анахронично подобие на „фантазьора Раковски“? Нима не странеха оскърбително от нас точно онези, които най-живо трябваше да се заинтересуват от книга за българския език, на които бе длъжност да ни дадат всякакво съдействие, за да види тя бял свят? Съвсем наопаки, те именно се пазеха „да не се изложат“ чрез замесване „в една най-несериозна“, а може би, и с оглед да се използва момента, преднамерено нагласена патриотарска работа.

В действителност, откритието за превъзходството на българския език биде направено от нас без абсолютно никакъв предумисъл и без абсолютно никакво съдействие или подтик от страна на филологическата наука. Това беше откритие спонтанно, направено в първоизворите на езиците. Не е безинтересно да съобщим, че петте части на I Дял от книгата ни са написани без никакъв контакт с научна филоложка литература. Същото трябва да се каже за ядката от II Дял, отнасяща се до разгадаване общочовешката езикова проблема въз основа строежа и достойнствата на българския език.

Що се касае до увода на книгата, той бе написан след завършване на I Дял, а преработен и допълнен в настоящия си вид след завършване и на II Дял. Това не е никаква аномалия, тъй като уводите и предговорите изобщо се написват най-после, на края на всяко изследване, макар да се поставят начело на книгите. Едва когато погледът на автора има пред себе си едно цялостно и завършено дело, той може да обхване в един увод или предговор неговите очертания, и даде на читателите си възможност

за предварително ориентиране в задачите и съдържанието на произведението си. Тъй че всички автори, книги, мнения и сведения от филоложки характер, които са цитирани или споменавани в този увод и цялата книга изобщо, са били проучени впоследствие.

Такъв един начин на работа не е ненаучен, макар да е точно обратен на обичайния научен. В скоби казано, по същия начин е бил създаден „Половият въпрос“ на Август Форел – първокласен научен труд от първокласен учен, с друга научна специалност, преди залавянето му с този въпрос.

Впускайки се в една научно неподготвена, непроверена и необоснована работа, ние не сме рискували да разбиваме „отворени врати“ или пък да прокарваме дилетантски пътеки в област, където специалистите-езиковеди са построили отлично павирани шосета. Защото до 36-годишната си възраст, един колко годе интелигентен и любознателен човек все някак ще чуе или пък прочете някъде, все ще долови реюща се в атмосферата на мисълта слава на „най-добре устроения човешки език“, а евентуално, че и езиковата проблема изобщо е разрешена от тогава или оногава, така или иначе. Липсата на подобни установявания, от една страна, и непосредствено видяното превъзходство на българския език над няколко най-знаменити езици, от друга страна, не правеха наивна или смешна нашата, изолирана от всякаква научна литература, езико-съпоставителна работа. И когато след завършване I Дял от изследването, ние взехме в ръка първия попаднал ни „Увод в общото езикознание“, стана изведнъж ясно, че е било вървяно до този момент по най-правия, следователно и по най-късия път до големи, неизвестни още на езиковедението, истини. Водачът

по този най-прав и най-къс път към истината не беше интуицията, а разумът, логическата сила на човешкия дух.

Големите революционни идеи или открития не са никога плодове на продължително систематично дирене.

Свободното от грамадения инвентар на която и да било наука съзнание е всякога по-пригодно да схване големи надинвентарни истини, принципи, закони. По силата на това преимущество, епохалното разгатване на древното асирийско клинописно писмо е било направено не от голям учен египтолог, семитолог, иранолог и пр., а от младия хановерски учител Гротефенд, чрез разчитане първоначално само на думата, на името „Дарий“. Ключът бил намерен. След това се отворил цял един „Сезам“ за археологията, историята, теологията и много други науки. Най-големите открития на Едисон бяха направени от съвършено неподготвен научно, от съвършено празен откъм познания млад ум. Когато Едисон се снабди с най-богатата лаборатория и научна библиотека, той беше станал вече откривател на дребно, патентист.

Припомняйки още класическите случаи с Нютон и Русо, трябва да се добави, че възможността за подобни открития не се дължи ни най-малко на стечение на обстоятелства, на някакво капризно благоволение на Природата или на „Негово Величество Случаят“. Ако живеят на първоначалното просветление не падне в подходящата за развитието му почва, той погива или, най-много, едвам покарва и изсъхва. А че ще дойде непременно ден да падне той върху подходящата, от по-рано разорана за него почва, това не подлежи на съмнение. Иначе не би се осъществил никога прогресът на човечеството.

Съчинителят на този труд не е имал никога преди намерението, още по-малко предразположението, да се за-

нимава с езикови проблеми. В чист интерес на психологичното разбиране творческите човешки възможности, и заради установяване самата фактическа истина, наша длъжност е да направим едно подобно неласкаво самопризнание, каквото е направил за своята слаба памет философът Монтен, без, разбира се, да накърни с това стойността на своите знаменити „Опити“. От детинство още, нам е била присъща една слаба способност или, по-точно казано, силно неразположение за изучаване чужди езици. По тази причина, твърде дълго време нашите познания на чужди езици – стари и нови – са били по-долу от посредствени, за да не кажем – почти никакви. Заминаването и пребиваването ни в чужбина, обаче, ни застави повторно да се заемем с усвояване на модерни европейски езици. (Изучаването им в реална гимназия е не само повърхностно, но повече механическо безкритично зазубряване). И тогава именно, по този повод и случай, „Нютоновата ябълка“ ни чукна твърде неприятно „по носа“. От този момент нататък, подготвеното, изостреното за аналитично-критична работа съзнание започна „автоматически“ своята откривателска работа. Любознателно е да се добави, че до този момент ние не само че не знаехме превъзходството на българския език над модерните европейски езици – не знаехме дори неговата собствена граматика. Но, кой ли писател-неезиковед има работа с граматиката на езика си, след свършване на школското ѝ изучаване? Всички граматики остават там, четени с досада, затворени с облекчение. Ако се подложат на внезапен изпит по родна граматика писатели изобщо, без друго 90 процента от тях ще получат по една хубава, голяма двойка, а никой няма да може да изкара по-висока бележка от „три“ или „четири“, най-много. Куриозно самопризнание

в това направление прави видният ни и доволно възрастен наш писател Стилиян Чилингиров:

„Самите ние, българските писатели, не си познаваме добре езика. Нищо чудно! Едно толкова голямо съкровище не се съвладява в няколко десетки години.“

Пречката, обаче, не е в големините на националните езикови съкровищници – трябва да поправим г. Чилингиров – а в пренебрежението, незаниманието с граматиките на собствените езици, от страна дори на ония, които постоянно боравят със словесното сечиво на народа си. Мнозинството писатели си въобразяват, че знаят езика, понеже пишат. Съвсем не е достатъчно да пишеш, та дори и да печаташ, за да знаеш родния си език. Наистина, и без учебник по българска граматика Ботев написа няколкото най-хубави стихотворения и статии на български език в българската книжнина, ала геният е нещо повече от всички граматики, взети заедно. С неговото суверенно знание, владение и формиране на езика не може да се извинява нито един писател, който не притежава такава една най-висша езикова творческа мощ.

Грамматика, повече граматика, господа пишещи братя! Тя ще бъде от полза преди всичко за собственото ви творчество. А и читателите ви ще облекчи много. Но да се върнем на темата си.

Дълбоко заблуждение е да се мисли, че усвояването, говоренето на колкото е възможно повече чужди езици осигурява съответно по-голямо разбиране на сложните езикови въпроси и дава пропорционално по-големи възможности за разгадаването на езикови проблеми. Способността да се запаметяват и приказват чужди езици е основно различна от способността да се изучават такива научно. Един полиглот не е учен; а един учен може и да

не бъде многоезичник. При полиглота имаме в действие предразположение за изучаване чужди езици, опиращо се най-главно на една силна езикова памет. Полиглотското изучаване на голям брой езици е преимуществено безкритично натрупване в човешката памет на думи, изрази, клиширани форми. Докато научното изучаване на езиците е разкриване езиковите принципи и закони с помощта на разума. Знанието на много думи и фрази от чужди езици далеч не е още знание духа на един език и на стойността му.

Така нареченото „перфектно владение“ на чужд език или езици е в същност усвояване, запаметяване на всички видове неправилности (идиоми) в тях и ловко служене с тях. Яла особеностите и алогизмите в който и да било език по земята не съставляват нито ценностите му, нито помагат да се разбере езикова проблема изобщо. Научното езикознание се издига високо над този вид езиковладение.

Все пак и обикновеното научно знание не е още онова, което прозрява големите тайни на различните жизнени проблеми, респективно на езиковата. С най-редки само изключения, самите учени са нещо като полиглоти спрямо мислителите. Те, първите, подреждат в паметта си и овладяват със съзнанието си масата на натрупаното до тях научно знание, без да могат да излязат из рамките на господстващите авторитети и идеи. Каквато и да е големината на статичното научно знание и дори на статичното философско разбиране на дадени проблеми, тяхната качествена стойност е много по-малка от каквото и да било може да се излезе из въпросните рамки, може да се придвижи делата наука напред, макар и с една крачка. И е все едно от кое стъпало на малознанието започва

настъпателното си или пробивно действие разсъдъчната способност на човешкия дух. Двигателната сила на духа е двигателят на целия човешки прогрес.

Ако е позволено на един труженик на мисълта да има една своя скъпа, обична малка гордост – и то след резултатна и плодоносна тежка работа – ще ни се позволи да съобщим, че нашето откритие за превъзходството на българския език биде направено не след изучаването на този или онзи чужд език, или пък след изучаването на по-малка или на по-голяма група езици, а при първото още съприкосновение с първия чужд език, респективно с немския, и то в първия пункт на граматиката му. Този пункт, за всички езици, е азбуката. Веднага след него – родовете и членовете на съществителните имена. След тях местоименията и т. н.

По същия начин бе открито превъзходството на българския синтаксис – при първото различие и разотиване на чуждото словонареждане спрямо българското. Без продължително двоумение, без никакви колебания! Силата, яснотата, разумността, гъвкавостта, резливостта, бойкостта на българския език стояха зад нас, изпробвани в борба с най-големия стилист в света. Оръжието, което бе повалило този гигант, не можеше да изневери в борбата с елементарни съперници. И, действително, то победи всички граматички в света.

Първата констатация за превъзходството на който и да било език над който и да било друг език следващата след нея, третата или четвъртата подобни, констатации не дават право никому да провъзгласи откритието си за всеобхватно. Но такова нещо и ние не сме направили, разбира се. Нима сме избързали да оповестим и разтръбим откритието си още на времето? Обратното

сме сторили: мълчали сме върху него години наред. И години още щяхме да мълчим – в пълна сигурност и спокойствие относително бъдещето на откритието ни – ако да не бяха се развили историческите събития така, както ги знаем вече. Внезапното освобождение на поробените български земи ни даде тласък за промяна на решението си да изчакаме уталожването на световния катаклизъм. И надаваме се, че от гледна точка на висшите български национални интереси, добре сме сторили.

Прочее, важно бе първом самото откритие. По-нататък следваше растящо засилване на вниманието и преоценителната строгост. И от тогава насетне започваше грамадната изследователска работа, което трая няколко години време. Направеното първоначално малко, дребно откритие се оказваше с течение на езиковъпоставителната работа все по-голяма и все по-радостна за нашия език и нашия народ истина. При изследване на втория, третия и т. н. иностранны езици, чудната, не-вероятната истина биваше все по-здраво и по-здраво утвърждавана и изграждана. Докато най-после тя достигна висота, от която погледът можеше да обхване, а съзнанието да разреши всечовешката езикова проблема в цялост.

Когато и това бе направено, започна трагичната и скверна история с това дело, с този труд, с тази книга. Никой не повярва в тяхната сериозност. Впрочем, ние никога не сме искали от никого да ни вярва. Онова, което напразно дирехме повече от година и половина в Родината си, стигайки до дъното на писателската нищета и бедствие, бе възможност само да се изкажем, възможност да докажем истинността на толкова радостната за българския народ вест. От официалните и отговорни фактори в тази страна такава възможност не ни се даде; не ни се

даде и от всички други обществени и издателски богати среди, към които ние се обръщаме за съдействие, въпреки най-енергични и продължителни усилия от наша страна да ги заинтересуваме с делото.

Но съдено било да не бъде захвърлено то зад кулисите на неопределеното бъдеще. Всред нашия народ все още имало хора с вяра в неговия гений и избраничество, хора с искри от онзи творческо-деен идеализъм, който възроди българския народ и го възправи на крака подир петвековната му деградация. На един от тях българското общество и култура дължи появяването на този труд в текущите толкова тревожни и трудни дни.

Ала това именно е книгоиздателски и родолюбив подвиг, а не отпечатването на труда ни в спокойни години, без никакъв риск и при най-сигурни изгледи за рентировка на вложените в изданието значителни материални средства.

IV. ПОСТАНОВКА НА ЗАДАЧАТА НИ

Езикът на малкия български народ, който след 500 години непрогледно азиатско робство едва няколко десетилетия води духовен и книжовен живот, този „малък“ и „необработен още“ език да превъзхожда френския, немския, английския, руския, италианския и т. н. езици! И в добавък на това си превъзходство, да послужи като общочовешки критерий за езиковсъвършенство и предпоставка за разгадаване езиковата проблема изобщо!

Твърдението за такова едно, още недоказано, разбира се, откритие, ще се стори всекиму фантастично до нелепост. Напук на всички видове съмнения, твърдението ни се отнася до една голяма, но незабелязана и неосъзната още истина! Невероятното, недопустимото е факт – свършен вече и отдавна, много отдавна вече, затвърден факт!

Как българите са създали по-свършен език от много по-големите, много по-културните и вековно свободни народи, вървящи начело на човечеството – това е една загадка на миналите векове. И то на най-мрачните векове от българската история. Още не излязъл от тъмната на петвековното си робство под игото на азиатския завоевател, новобългарският език е вече дотолкова усъвършенствуван, щото позволява на Христо Ботев да напише балада-ода на свободата, която е най-високото постижение от този род не в българската, не в сла-

вянската, не в европейската, а в общочовешката поезия от всички времена.

И по отношение на стихотворението „Жив е той, жив е“; ние не подхвърляме произволно, хиперболично твърдение. Ние сме напълно запазени от свърхпатриотичната екзалтация на Раковски, обаче адмиращията ни към Ботев и творението му е адмиращията към един първокласен поетичен гений и към най-хубавото възпяване на героизма и култа към свободата, които са били изразени досега на човешки език изобщо. Нека бъдат търпеливи всички скептици и маловерци: ние имаме скицирана още отдавна обширна студия по въпроса. След отпечатването на тази книга ще дойде ред и на нея³).

Понеже ние не сме историци на българския език, няма да се връщаме назад към неговото начало. Но от миналото на българския език ние искаме да отбележим такива

³ По сгода ще отбележим основанието ни да изоставим възстановеното напоследък окончание „бов“ в името на гениалния ни национален поет. Действително, самият той се е подписвал Ботьов, ала развитието на новобългарския литературен език е напълно изместило тази местна, диалектна форма в окончанията на презимената. Всички произведени презимена от собствените имена Ботьо, Кольо, Митьо, Кръстьо и тям подобно окончаващите не дават вече имената Ботьов, Кольов, Митьов, Кръстьов и т. н., а Ботев, Колев, Митов или Митев, Кръстев и т. н. По силата на този общ фонетичен закон за ново-българската реч и Христо Ботьов трябва спокойно да стане Хр. Ботев, както, впрочем, това беше се възприело години наред.

Сам Ботев би се чувствувал неловко днес с едно старо диалектно презиме. Независимо от това, затруднява се и се измъчва литературната ни реч с производните от него. Така например, много трудно е да се говори днес „Ботьовата поезия“, „Ботьовия живот“, „Ботьовско вдъхновение“ и т. н. Внася се излишен дисонанс в еволюирания ни звуково език. Или целият той трябва да се върне към окончанията „бов“, т. е. към калоферския диалект, или Ботьов трябва да стане Ботев. За разбиращите – предостатъчно!

три най-важни моменти, единият от които не е забелязан от никого още, а другите два са останали неоценени по своето значение.

Първият от тях е преходът на българския език от синтетичната към аналитичната езико-строежна система. За този преход ние вече загатнахме в края на третата глава. Сега трябва да обясним по-добре неговото извънредно значение.

Без да се отклоняваме в разясняване същността на синтетичния и аналитичния езикови строеве – това ще направим по-късно на подходящо място – и без да проследяваме етапите на въпросния преход, трябва да подчертаем най-дебело, че тази именно промяна е великото събитие, обновителната революция за българския език, а чрез него и за цялата езикова наука въобще. Ако новобългарският език не беше се изтръгнал от древнославянската синтетична езикостроежна система, той не би станал това, което е станал след нея – общочовешки критерий и образец за езиково съвършенство. Ако бе останал при своите събратя, българският език не би ни дал възможност да напишем настоящата книга, защото не би могъл да издържи съпоставяне с модерните аналитични езици, каквито са френският, италианският, английският и пр. В такъв случай биха му липсвали и най-важните предимства пред собствените му роднини, тъй че не ще можеше да се говори за неговото превъзходство над руския език и цялата славянска група езици.

Много ценно в обновителната, прогресивна революция на българския език е още и това, че и след нея се запазват в него типични форми от синтетичната система.

Придобивайки нови извънредно важни предимства,

той не изгубва стари езикови ценности и по този начин става двойно богат.

Горните наши констатации са съвсем нови за науката и, естествено, подлежат на пълно изяснение и доказване. В увода на книгата си ние не можем да направим това. Читатели и критици ще имат търпението да дойдем до доказателната част на труда си, преди да вземат твърденията ни за произволни или пресилени.

Дълбоко потиснатото национално самочувствие поради двойното ни робство и липсата на установена книжовност изправят българския език пред една трагична дилема при започване на народното ни възраждане в XVIII век.

За пръв път се появяват наченките на новобългарския език върху книга през XV в., в така наречените „дамаскини“. По онова време в гр. Солун – пак, значи, в първоначалното огнище на българската словесност – се е подвизавал като много прочут християнски проповедник някой си Дамаскин Судит. Своите речи и писания Дамаскин Судит е изнасял на тогава говоримия прост гръцки език. Кой българин и кога точно е предприел превеждането на тези негови проповеди от гръцки на български, е неизвестно. Това не ще да са били, във всеки случай, българи от ругия край на българската земя. Следователно и новобългарският език прави първите си крачки на македонска земя, от който факт пък следва, че не българската пропаганда в Македония е побългарявала македонските „безлични“ славяни, а точно обратно на сръбската теза: – македонците са „побългарявали“ на няколко пъти в историята останалите славянски племена в Моравско, Тракия, Мизия и Добруджа. А именно: чрез Кирил и Методий и техните ученици, най-напред; чрез Самуил и Делян, за

втори път; чрез тласъка към новобългарска аналитична реч, за трети път; чрез Миладиновци, за четвърти път; и чрез запалване факела на екзархийските борби – за пети път.

Три века след дамаскините, заговорва от Атон Отец Паисий. Този път обстановката, обаче, е съвсем друга. Българският народ, българската духовност са сведени от робството до нищожество. Превърнат от физическата сила на покорителите в рая, народът ни е забравил и първородството си между славяните, и бляскавата си култура. А българският език се е превърнал в разговорно средство на овчари и орачи (въпреки, че езиковият гений на народа ни не е бил угаснал и при такова народопотискане и народообезличаване, а на дело е вършил една великолепа, от значение за цялото човечество работа). Все пак, по времето на Паисий, над него, езика ни, са били взели вече културно надмощие всички други балкански езици, особено руската редакция на стария Кирило-Методиев език, чрез доставените от Русия църковни книги. И когато Паисий хваща в ръка светото паче перо, той започва да си служи не с обикновения говорим български език, а с една смесица от него и черковно-славянски.

Под влиянието на първовъзродителя ни, този смесен и изкуствен език, останал твърде назад от новобългарския, се налага до появата на „Рибния буквар“ от Петър Берон. С „Рибният буквар“ започва решителният прелом към новобългарски език в книжовната ни реч. В същото време Юрий Венелин придобива голямо влияние над още незакрепналата духом българска интелигенция. Неговото отрицателно отношение към новобългарския езиков строеж – дължащо се на недовглеждане и непреценка на превъзходящите му качества, а също и на славянофилска

родова сантименталност повличат много от българските книжовници назад към черковно-славянския език. Настъпва раздвоение и разпра. Христати Павлович, писал отначало по новобългарски, афоресва по-късно члена и Ж-то като гнусотии и квас фарисейска в езика български“. В опасно раздвоение попадат дори С. Раковски, Неофит Рилски и др. Ала идва Иван Богоров, заедно с плеядата поети от преди освобождението, и опасната криза бива щастливо изживяна в полза на живия новобългарски език.

В тази драматична борба може да видим ясно пръста на Провидението, което мести през вековете двигателната сила на народа ни така, щото да осигури неговата цялост и най-доброто му развитие. Двете огнища и средища, между които се движи българската духовност, са Южна Македония и Североизточна България – двата краища на българската земя. Възпламенена първоначално в Солунско, българската духовност се премества в Преслав. По-късно пламва в Атон, за да се разгори с най-буйна сила пак около Преслав.

Раждането на най-големите новобългарски писатели, поети и книжовници в Североизточна България – което не става разбира се, по човешка или народна воля – премества огнището на новобългарската словесност там именно, където новобългарският език се е бил развил най-високохудожествено и граматически. С това е било осигурено световното първенство на българския език. Защото: ако Македония или Западна България бяха излъчили Раковски, Априлов, Берон, Богоров, Славейков, Каравелов, Ботев, Вазов и другите ни книжовници, македонският (респективно шопският) диалект щеше да стане литературен език и тогава трябваше да се простим с

най-голямата си слава пред човечеството. Колкото и да обичаме ние бащинията си и собствения си роден край (Средец), каквито и заслуги да приписваме ние самите на Македония, нито македонското наречие, нито западнобългарското имат качествата на език, годен да съперничи с великите езици на човечеството, включително славянските. Камо ли пък да ги превъзхождат! Тези неподобни качества има само източнобългарското наречие. Затова то е апогеят на българското слово, на българската реч, съкровището на целокупния ни народ.

Да си припомним по този повод мъдрите, проникновени слова на оногози, който пръв възхвалява делата на светите равноапостоли: „Че Бог всичко устроява и не оставя човеците (и народите) без разум (и сила), но ги води към просветление и спасение.“ Така е писало някога си, преди едно хилядолетие, перото на Черноризец Храбър. Нека неговите думи, потвърдени исторически над нашия народ по един наистина пречуден начин, послужат за просветление умовете на онези надменни слепци, които от историята и в историята виждат всичко друго, всякакви сламчици, ала не виждат пръста на Провидението, всемогъщата ръка на Бога – не ги виждат в техните грандиозни, дивни и непостижими за човешката воля дела.

Българският народ биде извлечен от бездната чрез мощта на придадения му свише дух по време на Възраждането ни и българският език спасен по волята на Провидението, защото това бяха действително народ и език избрани.

По-нататък, същият този, току-що встъпил в свободен духовен живот български език даде възможност на Ив. Вазов, К. Величков, Славейковците, Захари Стоянов, Ст. Михайловски, Алеко Константинов, К. Христов, Яворов и

останалите ни писатели да създадат образцови произведения, много от които липсват в големите литератури.

И когато, след десетина години свободно развитие, езикът ни е трябвало да се справи с най-мъчното и рафинирано стилно произведение в световната литература – Ницшевата „Поема за Свръхчовека“ – с право е можал да се похвали Пенчо Славейков, че българският превод може да каже толкова и тъй хубаво, както самият немски оригинал.

Просто необяснимо е как можаха онези овчари и орачи, в най-добрия случай дребноградски, затънтено провинциални еснафи, на които са гледали с презрение гърци и турци като на безсловесно работно стадо, да създадат сечивото, с което става възможно да се изваят Ботевите стихове, строфите в „Епопеята на забравените“, Славейковите стихове, Яворовите бисери, Дебеляновите перли, „Под Игото“, Величковите „Писма от Рим“, сатириите на Михайловски, П. Тодоровите „Идилии“, Н. Райновите „Легенди и сказания“, Траяновите балади, „Пантеон“ и пр.!

Да, това е едно истинско лингвистично чудо! Без свобода 500 години, без книжнина, без интелигенция, без учители, поети, писатели, учени, философи, които да са работили продължително върху българския език, синовете на бившите български овчари, орачи, копачи и занаятчии, щурмуваха най-високите сфери на духовното творчество и се справиха бляскаво с всяка от тях.

Значи, не напразно се беше разбунтувала интуицията у Паисий още, който, почувствувал с възродителния си гений живата сила на българския език под трептенията на „лампата жумеща“, призова народа си да тачи не само рода български, но и езика български!

Радостното ни удивление пред езиковото чудо, което е станало в мрачината на дълговековното българско робство, не бива да отива дотам, щото и ние да забравим изгубеното си първородство, а от друга страна, принадлежността си към една голяма езикова фамилия, водеща потеклото си направо от великия санскрит. Преди да станем роби на османската завоевателна орда, ние бяхме първи по духовност, по култура и по книжовност (т. е. по език) народ сред цялото славянство. Следователно, народът ни беше получил вече едно съкровище за по-нататъшно разработване. Малкият по численост български народ не говореше всъщност един „малък език“. Принадлежейки към славянската езикова фамилия, българският език има в себе си нейните фамилни, тъй да ги наречем, достойнства. А те не са достойнства на някаква бедняшка езикова фамилия. В редица отношения, тя е по-богата от посестримите – другите арийски езикови семейства.

Но въпреки тези две важни предпоставки, станалото с българския език остава едно лингвистично чудо, понеже езикът ни не се изражда, не опростява, не се опростачва в устите на неуките овчари, орачи, косачи и еснафи-провинциалисти, а задминава всички славянски езици, настига романските и германските (и всички останали), и задминава и тях. Вместо неизбежен регрес, упадък, назадък – прогрес, възход, напредък във всяко отношение. Не като българи, а просто като мислещи хора, ние сме длъжни да изпитаме възхищение пред тази феноменална проява на българския народен езиков гений. Да направят същото и всички чужди учени – това е длъжност общочовешка към феноменалните явления в прогреса на човешкия род. Не щеше да бъде чудо, ако френският народ, или английският, или немският създадяха най-съ-

вършения език в света. Ала истински чудесно явление е, че това е сторил малкият български народ при най-лоши условия за езикоразвитие. Навярно случаят е единствен в езикоеволюцията на цялото човечество.

Онзи трети момент от развитието на българския език, който съвсем не е бил и не е още забелязан от никого, е завършването на езикостроежната ни еволюция преди още да се появи новобългарската литература.

В списание „Демократически преглед“, книжка I, год. IV, стр. 115, по повод един отзив за Базовата пиеса „Нора“, може да се прочетат следните авторитетни редове:

„За великите изключения тук не говорим; те не са свойствени на нашия живот, и още по-малко, на нашата литература. За литературата на един народ, който тепърва ще трябва да си създава литературен език, може много похвално да се говори; но да си правим илюзии, че ще се родят у него гении, които ще затръбят славата му по четирите краища на Вселената, е най-малко наивно!“

Говорим тука за ония представители на литературата ни, които, като са се отказали да бъдат всесветски гении, чувствуват, че все пак им остава грамадна работа: – да водят напред културното развитие на нацията, да спомогнат за развитието на естетическото разбиране на своите съвременници, да бъдат следователно предтеча на един бъдещ месия, който – възможно е – ще се роди и у нас.“

Така е мислено за езика ни не само преди тридесетина години у нас. Така се мисли и днес от широките интелегентни кръгове. В сравнение с големите западноевропейски езици, новобългарският език се смята за твърде млад и още недоразвит. А всъщност и в действителност, грамадна грешка е да се смята, че разработката на новобългарския език като висш инструмент на човешката

реч започва подир освобождението на България, когато се създават основите на свободна и модерна българска литературата. Съвсем не тогава, когато бива преведена. „Тъй рече Заратустра“ от П. Славейков и М. Белчева, българският език изравнява силата си с „най-опитните културни езици“. А много по-рано – тогава още, когато огненият дух на народа ни, в лицето на Ботев, е написал стиховете и статиите, излезли изпод неговото пламтящо перо. В тях още, новобългарският език е взел надмощие над всички езици в света. Великолепният инструмент на словото е бил вече изработен от общобългарския народен езиков гений. Ботев само посяга и взима в ръка инструмента, готов за най-висше словесно творчество, както това се доказва не само в одата на свободата, а във всички стихове и прозаични работи на Ботев. От тогава насам, българският език се оглажда и усъвършенствува само стилистически и речниково, без никаква промяна в граматиката му, т. е. в основостроежа му.

Следователно, не днес българският език има превъзходство над френския, английския и т. н. езици, а такова той е имал в пълната си мяра още преди Ботев. В Ботеви-те стихове и статии това скрито превъзходство е било за пръв път документирано литературно, без, разбира се, да бъде осъзнато от когото и да било, включително самия гениален поет, който не е имал нито идея, нито възможност, нито време за филологически съпоставяния.

Чудесният факт, уникалът в общочовешкото езиково развитие, е налице от 100 години насам, но той стои засенчен още в дълбоката сянка, хвърляна от езиците на големите културни нации в света.

* * *

Предстои ни да говорим за достойнствата на българския език и за превъзходствата му над най-културните езици в света.

За кои и какви негови достойнства, за какви и кои негови превъзходства?

Споменахме вече, че ние не сме филолози, и затова нас не ще ни интересуват специалните филоложки страни на езиковите въпроси, като например историята на българския език, връзки, развитие и пр. Същото се отнася и до езиците, с които ще го съпоставяме.

Ние вземаме българския език такъв, какъвто е сега, за да го съпоставим с най-културните езици, такива, каквито са те в последните, в сегашните фази на развитието им. Съпоставяне с вече умрелите, както се казва, езици няма да правим, тъй като това би било неестествено, а и ненужно. Разбира се, онзи, който има време и желание, би могъл да разшири задачата ни в обратната посока – назад към изминалите вече етапи на човешката реч. Той би могъл да съпостави критически и старобългарския език с неговите съвременници и предци. Ние се ограничаваме в този си труд да дадем нещо съвсем ново – ръководно начало за изследване на човешките езици от една нова гледна точка.

Нека изясним в какво се състои тя.

Първото нещо, което привлича човешкото внимание, когато влезе в допир с един чужд език, е звуковата му особеност. Как звучи един човешки говор, какво е неговото благозвучие, отчетливост – това са първите възприятия от даден език.

Едва когато езикът бива опознат, разбран, идва ред за съставяне на мнения относно неговото богатство – количествено и качествено, научно и културно.

Всеки народ цени майчиния си език, харесва го, хваля го, радва му се. Любовта към родния език не е достатъчна, обаче, да направи който и да било език ценен или високоценен в състезание с другите езици в света. Само обективната сравнителна преценка може да установи кои от езиците са по-съвършени и кои не.

Най-повърхностната от всички оценки на езиците е количествената, по броя на думите, макар тя да се налага най-силно на посредствените умове. Като се каже, че някои езици имали по 100–150–180 хиляди думи, или че английският имал около 300,000, а други езици били с 10–20–50,000 думи, всеки се изпълва с благоговение пред богатството на многодумните езици.

Не ще съмнение, че количественото богатство е положителен белег и ценност, ала то съвсем не е единственият, решителният критерий за оценката на един език.

По-важно от количеството на думите е тяхната вътрешна качественост: доколко те дават възможност да се изразят по-добре мислите, чувствата, представите.

Също тъй много по-важна е естетичността или, по-правилно изразено, фонетичността, музикалността на даден език в сравнение с останалите. Макар и по-беден по количество на думите си, един език стои по-високо в скалата на езиците изобщо, ако той е по-музикален, по-благозвучен. В такъв случай, той доставя, едновременно с пряката си служба на посредник между хората, едно удоволствие за музикалния усет на човешкото ухо.

Ние ще засегнем в следващите глави българския език от тези две гледни точки, но все пак, те не са решаващи за нашето изследване. Ние заставаме върху нова такава. С една дума формулирана, тя може да се нарече логическа гледна точка. Понеже една дума никога не може да включи в себе си различните страни на дадено отправление

на критичната мисъл, а от друга страна, всеки нов възглед, становище, тезис и пр. са неразбираеми по каквато и да е къса или дълга дефиниция само, налага се да дадем още няколко предварителни обяснения.

В този труд човешките езици биват разглеждани философски. Това значи, че проверяваме, доколко те са годни да изразяват душевния и духовния живот на човека; доколко те са смислени, логични, сполучливи, точни, мисловно гъвкави; доколко те са богати с изразни форми и възможности. За да се установят тези неща, необходими са три основни методологични предпоставки:

Първо – съответен критичен поглед към езика, взет като оръдие на мисълта изобщо;

Второ – сравняване, съпоставяне на няколко езици помежду им, и

Трето – изхождане за тази работа от един такъв език, който дава най-здрава основа и опора на човешката критична мисъл.

Доколко първата предпоставка е включена в нашето изследване, ще се установи от самото него, в подробности и в цялост.

Относително втората предпоставка, трябва да кажем, че ние се ограничаваме първоначално само с пет чужди езици. Е ли това крупен недостатък на работата ни, като се вземе предвид, че на земята се говорят няколкостотин езици и хиляди наречия?

Нам не ни е известно да съществува или да е имало полиглот, който да владее всички езици. Това не е по силите на човешката памет. Пък и е излишно, тъй като грамадната част от тях са примитивни, неразработени езици, които не биха могли да се допуснат изобщо до състезание за първенство с висококултурните езици на

напредналите народи. При пълната невъзможност да се направи проверка на всички езици в света от един човек, от един ум, неизбежно става ограничаване на задачата.

Без стеснение ще признаем, че нашите познания на чужди езици не се простират много по-надалеч от разгледаните тук. Но там е доброто, че това са най-културните езици в света. Щом като българският език има доказаните от нас превъзходства именно над най-културните езици в света, тогава спокойно можем да предположим неговото превъзходство и над всички останали.

Ние, обаче, не сме конкуренти на провалилия се катастрофално сръбски шовинизъм, та да оспорим категорично възможността на някой неизвестен нам език да надминава и българския в разглежданото от нас направление. Теоретически, това е допустимо и то още повече след примера на нашето възмогване над споменатите езици. Но едно е теоретическа възможност, съвсем друго е фактическото положение на нещата. Затова, докато не ни се покаже нечие превъзходство над българския език, той ще носи с пълно право палмата на първенството.

Нека всички национални езиковеди изпробват езиците си в езика на Ботев, Вазов, Яворов. И пред доказаното чуждо превъзходство, ние сме първи, които ще свалим шапка в знак на още по-голяма почит към победителя. Ала и в такъв случай, нам ще ни остане предостатъчно гордост. Защото не е малко, да сме изпреварили толкова велики творчески нации, каквито са френската, английската, руската, италианската и т. н. Нашето дълбоко убеждение е, че няма да ни се случи да преживеем отстъпване на втора линия.

Третото необходимо предисловие за една успешна сравнителна работа над група езици беше, да се изхожда

от език, който дава най-здрава основа и опора за критично-сравнително разглеждане на езиците изобщо.

Такъв език има. Той съществува. Това е българският език. Същият той е, който ни даде възможността за критично изследване на големите, световно прославени езици на западноевропейското свърхкултурно човечество, смятани от всички като недосегаеми за конкуренцията на останалите езици-джуджета.

И с качествата си на общочовешки критерий за езико-строеж и езикосъвършенство, българският език послужи като подстъп на мисълта за проникване в досегашената велика езикова мистерия.

Странен е фактът, че никому не бе хрумвала идеята, да издирва кой език е по-съвършен от логична гледна точка, Защо ли? И французи, и англичани, и немци – всички културни нации изобщо са имали първоразредни езиковеди, извън гениалните си поети, писатели и мислители. Въпреки това, никои от тях не е предприел едно сравнително изследване на езиците от характера на нашето.

Обяснението на този странен факт е просто: нито един от тези езици не е давал достатъчно здрава основа и опора за преценка на другите. Яко даден език има преимущество в едно, две или няколко отношения, той страда от недостатъци в редица други случаи. Недостатъците в собствения език и предимствата в чуждите са въздържа-ли отнасящите се сериозно към научните си задължения езиковеди на великите културни народи да провъзгласят собствения си език за най-добър, най-съвършен между всички езици.

Ала, за щастие, промишляващият човешки ум намери най-после такава основа-опора, за да запълни една голя-

ма, най-важна празнина в науката за езиците и човешката реч.

Навярно вие знаете оплакването на Архимед за липсващата му опорна точка, която би му дала възможност да измести чрез лоста си самата земя.

Такава една опорна точка – за филологията – е нашият роден български език.

Разкриването на неговите, останали скрити до сега достойнства, срещупоставени с недостатъците на най-великите езици в света, ще отвори нова ера в науката за езиците.

* * *

Филологията е една от най-младите науки, зародила се в края на XVIII век и разцъфтяла в XIX век. По тази причина, филологията не може да претендира, че е проучила всички области на езикознанието, та да са изключени вече възможностите за крупни открития в нейните сфери на изследване. И фактически, филологията не претендира за такава невъзможност, а напротив, очаква – чрез надеждите на първите си представители – изясняване хаоса в езикознанието. Около 800 различни езици и, в добавка, около 3000 наречия са се говорели и се говорят по земята. Затова филологията, според нашия най-добър езиковед, проф. д-р Стефан Младенов, очаквала своя Коперник, който да внесе хармонична системност в този неизбродим свят от езици. При такова едно положение на науката за езиците, силно изненадващи открития, каквото е нашето откритие за превъзходството на българския език над най-културните езици в света, съвсем не са изключени. Невъзможното е друго. А именно – да ни

се повярва, че това е действително така. Но, и ние самите ни най-малко не желаем да се приеме твърдението ни навъра. Ние се уповаваме само на доказателствата си.

В така нареченото общо езикознание съществуват три основни класификации на всички живи и мъртви езици, около основателността на които класификации се водят спорове и до днес.

Първа от тях е морфологичната или структурна класификация, разделяща езиците на 3 главни групи, според характера на тяхното устройство. А именно: моносилабични, аглутиниращи и флексивни. Моносилабичните са едносложните, едносрични езици, в които всички думи се състоят от корени с по една непроменяема сричка и чрез комбинирането на такива коренни, изолирани думи се съставят всички понятия и цялата реч изобщо. Аглутиниращи са езиците, в които коренните думи остават непроменяеми, но към тях се прибавят, прилепят звукови наставки, чрез които се образуват различните родове, числа, сложни понятия и т. н. Огъваемите пък фонетично в самите си корени езици, се наричат флексивни (гъвкави, менливи). Българският език е флексивен.

Втората класификация на езиците е генеалогическата – според произхода на даден език. Филолозите са установили няколко големи езикови родове и фамилии: индоарийска, семитска, урало-алтайска, китайска, австралийска и пр. Българският език принадлежи, както изтъкнахме по-преди, към първия голям род и, същевременно, е пълноправен член в семейството на славянските езици.

Според трета една класификация, която засега предимно индоевропейската група, езиците се делят на синтетични и аналитични. Тук главният критерий е начинът, по който се скланят думите в изречението – с или

без помощта на предлози. Българският език спада към аналитичните езици и, което е твърде забележително, той е единственият аналитичен език сред цялото славянско езиково семейство.

Опит или, по-право, идея за една четвърта всеобещаваща класификация на човешките езици е подхвърлил Вилхелм Хумболд, знаменитият немски учен, пътешественик, държавник и бляскав идеолог на модерния хуманизъм. В предговора към съчинението си върху изчезналия диалект *kawi* на остров Ява той размишлява *uber die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaus und ihren Einfluss auf die Geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*. Като изяснява, че езиците не са дело на еднократно творческо вдъхновение у всеки народ; че те не са оръдия на човешката мисъл и способност за членоразделен говор, които са били създавани наведнъж, а са изработвани продължително, чрез постоянно възобновяваща се дейност на човешкия дух, Хумболд изисква едно специално психологическо отношение към езиците, съпътствувано с по-изтънчено вглеждане в техните народохарактеристични особености. Работата на езиковедите се състояла в издирване на „духовното начало“ и „закономерност“ в различните езици. Защото езиците трябвало да се смятат като отделни опити или приноси към идеята за езиковото усъвършенствувание, към идеала за езиково съвършенство. Стремещът на всеобщата човешка езикотворческа способност към езикоусъвършенствувание (*das Streben der allgemeinen Geisteskraft nach der Idee der Sprachvolledung*) отговарял на висшата словесна нужда у човека, у народите. И според езиците им, народите могли да бъдат охарактеризирани психологически и духовно. Езиците са характерни прояви на тех-

ния дух, на всеотдаешната им духовна дейност.

До тези обобщителни възгледи Хумболд е дошъл към края на своя живот (самото съчинение, в което те са подхвърлени, е било издадено след смъртта му от Пруската академия на науките). Така че, той не е имал възможността сам да поработи над приложението им, а никой друг след него – въпреки създаването се живо раздвижване на научната мисъл от същите възгледи – не е успял да ги оделотвори.

Отличаващо се с необикновена широта и размах на възбуждането, хумболтовото гледище за езиците е извикало голямо въодушевление сред генерацията немски езиковеди подир самия му изразител. То е именно, което породило мисълта за една единна психологическа класификация на всички човешки езици, според една общочовешка идея за опознаване и изразяване на действителността. Обаче главният „завет“ на Вилхелм Хумболд към филологията остава неизпълнен до днес. Още по-печално от това е, че той не ще бъде никога изпълнен, понеже е неизпълним. Езиците могат да бъдат разглеждани както от психологична, така и от народопсихологична гледна точка. Философът Вунд е направил това в два големи тома на своята 5-томна „Народопсихология“. При все туй, езиците не могат никога да се класират „психологически“, сиреч по някакъв „психологически критерий“.

Напразно се напругат стоящите под хумболдово влияние филолози да омаловажат първоначалните езикови класификации, желаейки да ги изместят или заместят с някаква „единна психологическа класификация“. Това усилие прилича на препоръчването или търсенето „панацея“, лекарството за всички болести. И морфологичната (формалистична), и генеалогичната (родословна) и дру-

ги някои класификации са напълно основателни. Езиците не могат да се подведат под един единствен знаменател. Те са извънредно сложни явления и поради самото им многолико естество, трябва да бъдат разглеждани от много гледни точки. Хумболдовата идея за „психологично“ разглеждане на езиците е смътно налучкване, по-право, лутане на мисълта около онази нова гледна точка, която липсва във филологията, за да увенчае тази наука с короната на пълнознанието.

Хумболд е дошъл до своята голяма идея след изследването и размишленията си над умрелия явайски диалект kawī – ние дойдохме до утвърждаването на липсващата гледна точка в науката за езиците след употребата на живия български език за обширна философска работа и след съпоставянето му с първите по културност езици в света.

Досега езиковедите са се занимавали старателно с въпросите за произхода, самостоятелното и кръстосано развитие на езиците. Изследвани са били думите, корените; класифицирани са били отделните езици в групи, а частите на различните речи – в обширни граматика. Човешките езици са били изследвани етимологически, фонетично, генеалогически, лексикографически, семантично, синтактично, стилистически, психологически, народопсихологически, културотворчески и пр. Всяка второстепенна идея на Хумболд е била подхваната и разработена, особено в Германия. Всред цялото голямо многообразие на езикоизследвания зее логическото изследване на езиците. Те не са подлагани никога до сега на сравнителна критика помежду им, с цел да се установи най-разумно и съвършено устроените между тях, като средства за изразяване човешкото мислене. Не е ли странно, че никой

не е чувал още за едно съпоставяне и сравняване на езиците от гледна точка на логичност? Казал ли е някой до сега, па бил той и най-ученият филолог, кой от човешките езици е най-логично, т. е. най-смислено, разумно и целесъобразно устроен като инструмент на човешката реч? Съпоставени ли са помежду си поне най-културните езици в света, каквито са френският, немският, английският, италианският и пр., с оглед да се установи, кой от тях е най-съвършено устроен?

– Такова нещо не е било направено досега. А не е било направено затова именно, защото не е имало база за извършване на аналитично-критичното съпоставяне. Всеки един от тези езици е прекрасно оръдие на човешката реч, и все пак, не дава опора за една такава преоценка. Защото редом с големите си достойнства, съчетава в себе си по-малки или по-значителни недостатъци.

Некритикуването на езиците от логическа гледна точка произлиза още и от обстоятелството, че докато узрее човешкото съзнание за една подобна езикокритика, то се сраства органически с всички несъвършенства на родния език, та отсетне не само че не му хрумва да ги критикува, но най-често му прави удоволствие ловката игра именно с тях. Дори поетите, писателите, философите и, накрай, филолозите не успяват да надмогнат тази срасналост. Увлечени подир образи, идеи или дирения в други посоки, те се ползват на общо основание от всички несъвършенства на езиците, с които си служат.

Българският език ни даде възможност да нарушим тази могъща традиция и да предизвикаме критично отношение към езиците, вече и от логична гледна точка.

Дори един почти гениален ум, какъвто е бил Хумболдовият, не е могъл да преодолее властта на собствения

си, немски език. Неговите големи мисли за „стремежа на общочовешката духовна сила към езикуосъвършенствуване“, за „духовно начало и закономерност в езиковите феномени“, за „езиково съвършенство от общочовешка психическа гледна точка“, са били препънати от самия немски език, търпящ обстоятелствена критика от гледните точки на всичките тези големи мисли. Хумболдовият ум не е успял да направи решителната крачка, понеже не е имало къде да стъпи отвъд наличните му познания за езиците. Изчезналият диалект kawī не е давал опора за тази голяма крачка на духа. А новобългарският език по онова време (1767–1835) е бил още в пелените си. На него едва е имало написана само ръкописната Паисиева история, разнасяна собственооръчно от съчинителя ѝ като светилник всред един народ, напълно забравен от историята и презрян от хората (но не и от Провидението!), народец, животуващ в тъмната на дълговековно двойно робство. По това време, впрочем, и самата тъй важна днес филологическа наука е правела своите „прощъпулки“.

Затвърдил се е даже един голям предразсъдък в науката за езиците, особено ревниво подържан от немските филолози: че езиците не били подлежащи на логическо изследване, на логически анализи. Като спонтанни творения на многобройни човешки генерации, като изражения на Природата, на разноликата човешка душа, на противоречиви сили, чувства, емоции и пр., езиците не били творения на чисто умствена дейност и затова не могло било да се подлагат те на строга логическа преценка.

Новобългарският език нанася смъртен удар на този голям научен предразсъдък. Той ще покаже неоспоримо, че всяко човешко дело подлежи на критиката на разума или, другояче казано, че и езиковото творчество би могло

да се овладее от човешкия разум. Новобългарският език е едно чудно творение по своята изработка и съвършенство – Meisterwerk des allgemeinvölkischen Sprachgenies der Bulgaren – както би се изразил изследвача на явайския kawī, ако можеше да узнае строежа на новобългарския език.

Според друг един голям филоложски предразсъдък, недопустима била критиката на даден език от гледна точка на друг някой език. Възможна била най-много „вътрешната критика“ на всеки език, т. е. критика, изхождаща от собствената му граматика, логика и тенденции за развитие. И този препъвателен за възхода на човешкия ум предразсъдък ще стане жертва на българския език. Защото той – езикът ни – има качеството на общочовешки езиков критерий и може да изиграе ролята, оспорвана досега на който и да било език.

Най-после, въпросът има и друга една страна. Касае се до честта на човешкия ум въобще. Може ли или не може той да преодолее веригите на разните видове езици, та да се издигне над тях и да ги прецени суверенно като разновидни свои оръдия, а не да им се подчинява вечно като на господари? Ние поставяме човешкия разум много по-високо от всякакви и всички езици в света. Разбира се и над българския, макар, че той същият е, който ни помага да революционизираме цялото езикознание и да еманципираме човешкия дух и разум от досегашната, често пъти тираническа власт на езиците. Мощен да разгадава най-великите тайни на Природата и Вселената, човешкият разум не може да остане докрай немощен и безпомощен пред своите собствени творения – езиците.

На български е невъзможно да се обяснят съвършенствата на техния език, без да се прибегне до сравнител-

ния метод. Трябва да се покаже нагледно, как говорят други народи, за да се разбере, че ние самите говорим по-добре от тях, въпреки, че това са понастоящем многократно по-културни и по-велики народи от нашия. Българите правят обратното на традиционното безкритично ползуване от родните езици и са се срастнали с реципрока на предразсъдъка в немската езикова школа: – българите не съзнават достойнствата, превъзходствата на езика си, поради ежедневната им употреба и смятат за глупост да се предприема състезание за езиково първенство с великите нации. За наше утешение, това не е голям грях, тъй като интелигенцията на всички малки народи изпитва страхопочитание към езиците на великите по броя на населението или по културността си нации.

Също тъй на никой чужденец не може да му се докаже, че се ползува от един несъвършен език, ако не му се посочи конкретно, как по-добре, по-правилно, по-логично може да се говори, каква по-добра човешка реч може да се създаде.

Не съществува никакъв друг начин и за автора на настоящата книга, чрез който да даде плът и кръв на своята идея за логическа преоценка на човешките езици. Тази идея се нуждае негли от много по-голяма и много по-обстоятелствена аргументация, отколкото каквато и да било чисто философска негова собствена или чужда идея. Общите мисли, характеристики и дефиниции имат най-малка стойност в езиковедението, което в отделни думи не, а в отделни корени или дори срички открива цели закони на речта.

В добавък на всичко това, нашият труд е предназначен да излезе първом в страна малка, между плахи и маловерни жреци на науката, енергията на които се хаби най-вече във взаимоотношение и взаимопрепъвачество. И ние имаме да преодоляваме неприязън, неразбирател-

ство и подценяване, стигащи до пълно отрицание, т. е. имаме да трошим яки скали от предубеждения и предразсъдъци из собствения си изключително труден творчески път в земята на българите, която, въпреки всичко огорчително, е наше най-скъпо отечество.

Ала не е ли крайно прискръбно явление, качулка на всички видове парадокси, печални куриози, неразбранщини, скудоумие и злоправство, когато наши учени, дори извънредни професори по български език в Университета ни „Св. Климент Охридски“, сметнаха за свой „научен дълг“ да провалят задкулисно издаването на тази книга, под предлог, че ще се опозори чрез нея българската съвременна мисъл, българското име пред сериозната международна наука?

Затова ще предприемем подробни съпоставяния на българския език с френския, немския, английския, италианския и руския езици. Тези съпоставяния могат да се продължат с равен успех спрямо всички останали езици от други изследвачи. Ние създаваме и нашироко обосноваваме метода си; по-нататък е твърде лесно да се проведе той на общо основание. И сигурно това ще стане, щом като човечеството излезе от хаоса на бушуващата война. Ние обаче можем да започнем още сега и да се подготвим за бъдещето голямо културно състезание колкото е възможно по-добре.

Тройно подчертано ще заявим, че нашата книга не преследва абсолютно никакви политически цели, нито пък се оставя да бъде повлияна в критиката на който и да било чужд език от политически симпатии и антипатии, или от политическата конюнктура и перспективи на момента. Тя е едно *par excellence* философско-научно дело. Обективните философски, научни издирвания и критики

не целят да накърняват ничие достойнство, ничия чест, а дирят и установяват само истината.

Ние съзнаваме, че в първия момент нашите критически бележки по адрес на чуждите езици ще предизвикат огорчения. Обаче ние пристъпваме към работата си не в качеството на галантни кавалери, а на мъже на истината и прогреса. За нас езиците на великите народи не са *grandes dames*, които трябва да се ухажват с ниски поклони, ръкоцелуване и излияния от комплименти и любезности.

Доброто в нашето дело е това, че първоначалното огорчение ще бъде последвано от отрезвление, след което ще следват просветление и изправление, усъвършенствувание на всички езикови сечива по света.

Кой ще ни забрани да изтъкнем достойнствата и превъзходствата на езика, който нашите деди са създали? Или пък сме толкова богати културно, щото бихме могли с пълно безразличие да се отнесем даже към най-голямата слава и световна прослава на народа ни? Мигар от раболепие и любоугодничество ние сами трябва да затуляме онова, с което можем да се гордеем достойно пред целия свят?

Напротив: ние дирим и очакваме да ни се даде всяко благородно съдействие за лансировка у нас и в чужбина на този абсолютно обективен принос в науката, тъй като чрез него ще се издигне самосъзнанието и самочувствието, а също и творческата стойност на българския народ върху общочовешко равнище.

Така мислехме, така се надявахме през време на обработването на труда ни. Когато той беше вече готов, действителността се оказа полюснопротивоположна на очакванията ни. Но затова другаде и друг път.

V. БЛАГОЗВУЧИЕ ИЛИ ФОНЕТИЧНА ОЦЕНКА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Не можем да пристъпим към своята междуезикова съпоставителна работа, преди да кажем необходимото за фонетичната стойност и словното богатство на нашия език. Тези два общи въпроси са от голяма езикооценителна важност. Ако ги изоставим, ще предизвикаме основателни недоумения, а по-важно от недоуменията, ще открием простор за най-опасни възражения и критики. Но дори и да нямаше такава опасност, пренебрегването им ще осакати пълнотата на нашето езикоизследване. И да би могло, ние не трябва да ги отменим.

„Делят някои езици на благозвучни и неблагозвучни. Не знам какви могат да бъдат тук критериите, защото майчиният език за всекиго е най-благозвучният. Затова наричам това деление дело на глупците.

Същите ония, които, понеже не намират в нашия език досадната и монотонна звучност и звънкост на някои прочути езици или проточеността на сръбския, без да се срамуват, наричат българския език груб.“

Това е извадка из „Песента на българския език“ от проф. д-р Ал. Балабанов, за която вече споменахме по-преди.

Ние не знаем, кои са тези „някои“, които делели езиците на две категории – благозвучни и неблагозвучни. Още по-малко сведения имаме ние за тяхната нещастна глупост, тъй безжалостно заклеймена от г. професора по класическа филология и пламенен трубадур на „Песента на българския език“. Ала ако в самия този къс цитат могат да се констатират не една, а няколко несъстоятелности (изоставяме думата глупости), тогава позата и тонът на автора на цитата действително стават малко нещо повече от смешни, все едно, дали те са вече разгласени или неразгласени на четири велики езици широко по света.

Съвсем не от желание да засягаме авторитетна личност правим тези невесели забележки. Принудени сме да ги сторим. Защото при намерението си да предприемем няколко фонетични езикооценки и да не поставим българския език на първо място, нас самите ни грози опасността, да попаднем в компанията на като че ли дискредитираните напълно от г. Балабанов „глупци“. А това – всеки ще се съгласи – е най-неприятна перспектива, срещу която ние сме в правото си да се предпазим.

В пълно несъзвучие с досегашните поетични възхвали на българския език, които напират, най-вече върху неговите фонетични прелести, ние ще погледнем съвсем трезво, напълно обективно на въпроса за неговата благозвучна стойност. Такъв, впрочем, е нервът на цялата ни работа. Лесно е да се сравнява езика ни ту с ромон на ручей и шепот на утринен свежник, ту с громел и буря; ту с шумоленето на пролетна трева, ту с риканието на лъв, Също тъй не е мъчно да се фантазира за неговата изкованост от „стомана и гранит“, за неговия „мраморен блясък“, за „неизказуемата му нежност, лекота, мекота и напевност“, съпътствувани от ударната сила на „млат

и мълния“. Поетичните метафори са в този смисъл непълноценни, неположителни средства за езикооценка, че могат да се употребяват в неограничени степени от родолюбиви поетични натури за всеки национален език. Фонетичната страна на великата езикова проблема, обаче, има най-слаби допирни точки с природните звуци, а съвсем никакви с материалните украшения на Природата. Езикова фонетика е, преди всичко, езикова фонетика и съвсем малко природозвукоподражание. При все, че се говори толкова често за музикалност на езиците, те нямат почти никакви допирни точки и с изкуството музика. Езикова фонетика трябва да се разгледа сама за себе си. Което и правим.

Езиците наистина могат да се делят на благозвучни и неблагозвучни, или по-меко казано (защото е тежко за човека да се засяга националното му езиково честолюбие) могат да се делят на по-малко благозвучни и на повече благозвучни. Съществува и критерий за оценката на тяхната по-голяма или по-малка благозвучност. Че такъв у някого няма, това не е никакво доказателство за несъществуването му. Той се нарича човешки слухов вкус, без предпочитанията на национално самолюбие обаче! Ако беше вярно твърдението, че на всекиго майчиният език бил най-благозвучният, тогава как би се обяснил печалният факт, че българи намирали българския език за груб? Само българският народ ли ражда езикови предатели и ренегати? Или с двата пренебрежителни епитети „досадната“ (?) и „монотонната“ (?) звучност и звънкост на някои прочути чужди езици, и „проточеността“ (?) на сръбския език, въпросът за музикалността на човешките езици се приключва благополучно?

Ние сме с убеждението, че повече, по-добре и сигурно

много повече и много по-добре прославяме българския език от всички досегашни негови хвалители, включително г. Ал. Балабанов, Ала между нашите възхвали и тези на другите съществува една важна разлика: строго обективната преценка на всичко, преплетено с прославата на българския език. Нас ни интересува само истинното и правдивото – не въображаемото, не надутото, не пресиленото. Ние служим едновременно на българския език и народ, и на истината и човечеството. За щастие, противоречие между техните висши интереси няма.

В рамките на нашето изследване не може да бъде включена една всесветска преценка на езиците от гледище на благозвучие. За такава е нужно да се предприеме световна обиколка и продължителна работа. Но това, което можем и трябва да направим, то е да посочим върховете на езиковото благозвучие, спрямо които да определим приблизителното място на нашия език. Субективността на вкусовете изобщо ни е добре позната. Не може да се накара никой да възприеме нещо за по-хубаво, щом като собственият му вкус говори другояче. Въпреки това има градация на вкусове и на ценители. И най-добрите между тях трябва да служат за общи критерии, чрез които да се развиват и усъвършенствуват толкова разнообразните отделни вкусове.

Фонетичната оценка на българския език е най-трудното, което един българин може да направи. То е за това, защото ухото на всеки българин дотолкова много е свикнало с родната реч, щото не е в състояние никога да я слуша напълно критично.

Музикалността на даден език най-добре може да се установи от чужденец, при условие, естествено, че той има съответния музикален, фонетичен усет и вкус. Ние сме

правили много старателни вслушвания над собствения си и онези на чуждите народи езици, стараяйки се да се освободим от всеки вид пристрастие, тъй като само напълно обективната преценка може да има смисъл и стойност. И от факта, че не поставяме българския език нито на първо, нито на едно от непосредствено следващите места, ще се разбере липсата на каквото и да било пристрастно свръхувлечение при изследване на проблемата.

По наша оценка, без да сме чули всички езици на народите и племената по земното кълбо, най-хубав във фонетично отношение е френският език. Музикалната хубост на френския език е тъй рядка, тъй изявителна, тъй завладяваща и пленителна, щото стои над всяка конкуренция. Да се оспорва първенството на френския език по музикалност, е не признак, а пълно доказателство за липса на музикалност. Френският език е фонетичният шедьовър на човечеството. От тридесетината звуци, които човешкият говорителен орган може да произведе, французите са създали най-великолепната говорителна гама. Да слушаш френски език, говорен от французи, разбира се, е неизтощима наслада за ухото – дори нищо да не разбираш от говореното.

Френският език е музикалното чудо в голямото семейство на човешките езици, езикът, на които и боговете биха могли да приказват с истинска наслада.

На кой език се пада второто място по „музикалност“, по сполучливо съчетание на гласните и съгласните в човешката реч?

Според нас – на немския език, по-металичен, ала несъмнено звучен и изящен слухово език.

На трето място ние поставяме английския език. Забележително е, че той звучи много по-добре, когато се го-

вори от чужденци, които го владеят съвършено. И тогава той може да конкурира успешно немския език за второ място. Англичаните подяждат думите и са неспособни да произнесат по-твърдо съгласните, та речта се замазва, почва да наподобява на китайски език, много беден от ярки съгласни и затова неразчленим за чуждо ухо. Много гласни не правят един език звучен. Френският език е затова най-музикален, защото използва по един несравним начин и гласните и съгласните в най-хубави комбинации, без да накърнява отчетливостта, яснотата на думите в потока на речта.

За италианския език съществува убеждение, че е най-музикалният между езиците. Дори сме чували галантни французи да му дават първенство. Ала тук се прави една важна грешка, като се смесват две различни неща. Едно е самият език да е „музикален“, съвсем друго е той да е удобен, да е пригоден за целите на музиката. Изобилието на леко произносими чисти гласни (а, о, е, у), също на леко и отчетливо произносими съгласни (л, н, р, ц, и пр.), едните и другите съчетани в съответни ясни комбинации, правят италианския език най-пригоден за музициране.

Много по-финият фонетично френски език, (по-фин именно с умекчените си гласни и съгласни), създава затруднения при музициране, главно поради ударението, което е върху края на всяка дума. В италианския език ударението пада обикновено на предпоследната сричка в думите и това обстоятелство, а не някаква изключителна музикалност на езика, улеснява извънредно много нотирането на италианските текстове. Но въпреки акцентното си неудобство при завършъци на музицирана реч, френският език звучи много по-хубаво от италианския и в съчетание с музика.

Благозвучието на френския език е изградено на следните няколко характерни тонове във френската езикова гама: на дифтонгата *ei* – единствена в света, която е много по-хубава от немското „*ö*“, от турското „*ö*“, от българското „*ьо*“ и др. подобни; на гласната *u* (*ю*), произнасяна по-добре, отколкото в другите езици; на отсъствието на твърдата гласна „*ж*“; на носовото произнасяне *on* и *an* в края на думите; на гърленото „*г*“; на умекчените съгласни *l* и *n*; на особеното произнасяне съгласни в края на думите, след които следва тъй нареченото е *muet* (нямо „*e*“) – например в предлога *de*, в *onde*, *madame*, *metre*, *mensonge* и пр.

Всичките тези големи фонетични предимства биват удвоявани чрез ударението, което пада върху тях и ги подчертава, изтъква. Ако френският език нямаше за принцип да поставя ударението на всяка дума върху крайната ѝ сричка, изброените негови фонетични предимства щяха да се разсеят и омаловажат. Достатъчно е само 2 минути да послуша човек белгийския валонски говор, който е френски език без постоянно ударение върху крайните срички, за да се разочарова отчайващо от френския език.

Ала не бива да се смята, че главно ударението може да създаде такова едно най-прекрасно благозвучие, каквото е френското. Странно е, че и турският език практикува (само с изключения за чуждите думи в него) постоянно ударение върху крайния слог на всяка дума. И въпреки това, той не може въобще да се състезава с френския език по благозвучие, а също и с онези, за които тук говорим. Най-главните дефекти на турската фонетична гама са гласната „*ж*“ и съчетанието „*дж*“; след това, честата употреба на буквата „*ч*“, особено в окончания; натруп-

ването на няколко букви „ю“ „а“ и „ж“ в една дума; грубите, ударени окончания „ур“, „жр“, „жч“ „ж“ и др. Език, в който „дж“, „ч“ и „ж“ не звучат грубо, е английският. Там става умекчение чрез други видове фонетични съчетания около „дж“ и твърдото „ж“, и друг вид ударения върху думите. Турският език, известен като благозвучен, може да се състезава за първенство между своите роднини от групата на аглутиниращите (прилепливи) езици. И негов побеждаващ съперник ще стане тогава унгарският език, който е построен фонетично на обратен принцип – ударението пада винаги върху първия слог на думите, а хубавите окончания са предимно „ем“ и „ет“.

Склонни сме да дадем петото място по благозвучие на един от славянските езици – именно на руския. Мекотата и напевността на руския език са забележителни, особено окончанията „ая“ „ою“ „ую“ „еже“, „аше“, каквито има и в българския език, с тенденция, обаче, към изчезване. В руския език твърдата гласна „Ж“ е умекчена в „ы“, „е“-то начесто в ё, умекчителното предназначение на „ь“ е валидно при всички случаи на употреба след съгласните „л“, „н“ и др.

Едно от ярките неблагозвучия в руския език е произношението на буквата „щ“ като „шч“ („шчастие, чашче, ешчо“ и пр.). Съчетанията от шипящи съгласни (ч, с, щ, ц, щ, шч, шт) са неблагоприятни тонове в цялата общославянска фонетика и те са, които пречат на руския език да пререде фонетично другите романогермански съперници.

Все пак не е рисковано да се постави руският език по благозвучност пред италианския. В стиховете на Пушкин, Лермонтов и други велики руски поети той звучи наистина прекрасно – по-меко и по-напевно от италиан-

ски. Като класически пример-образец може да се вземе Лермонтовата „Молитва“.

Твърде хубав е полският език със запазените в него старославянски носовки. За жалост, тяхната рядка музикалност бива накърнявана от невъзможните сгрупирания на много съгласни (и то шипящи), които омъчняват полския език. Чехският език е оригинален с възприетото ударение върху първия слог на всяка дума. Ала за някаква „проточеност“ на сръбския език ние никога не сме слушали, пък и не може да се говори, понеже и в него ударението пада предимно (но не всякога) на първия слог от думите (може би унгарско влияние!) и по този начин му придава натъртеност, а не проточеност. По всяка вероятност впечатлението за проточеност идва от действителната проточеност на сръбски песни и напеви, ала тя, на свой ред, е типично качество на прочутата унгарска циганска музика, съвсем не на сръбския език и песнопение.

Сръбският език се отличава от другите славянски езици със силното умекчаване на гласната „е“ и съгласната „н“. За българското ухо, обаче, сръбската фонетика е решително неприемлива, понеже напомня най-неблагозвучните български западни диалекти. Нашият език има като характерен тон на своето благозвучие умекчената гласна „е“ в „я“, а също умекчената тъмна гласна „Ж“ в „иж“, която е много по-фина от руската „ы“.

Нямаме възможност да продължим градирането, но сме сигурни, че няма в света по-звучни езици от петте, за които ние говорихме. Да се създаде нещо по-хубаво, без съответна културно-естетична работа, за каквато арийските народи са имали най-богати дарования и най-многобройни деятели, е невъзможно. Без да сме полиглоти, съвременното радио ни дава възможност да проверим фонетичната стойност, благозвучието на твърде много

езици, тъй че потвърждение на нашите оценки може да се направи в много широк обсег и от неезиковеди.

Кое място се пада на българския език? – ще любопитствува да узнае нашия читател. Както забелязахме вече, най-трудно е за българин да определя това. Чужденци по-добре биха се справили със задачата да намерят мястото на българската реч в скелята на езиковото благозвучие, разбира се, след класираните вече от нас пет езици.

Ние можем с положителност да кажем по въпроса следното:

Най-хубавият славянски говор, който е съществувал някога, е онзи, за който Кирил и Методий създадоха азбуката си – югозападното македоно-българско наречие. Този чудно звучен и тъй оригинален в музикално отношение език е, за жалост, отдавна погинал. Остава ни да правим оценка на неговите правнуци – новобългарските наречия.

Не ще съмнение, че българският език е по-благозвучен от стотици други езици. Без да знаем неговото точно място, което е твърде трудно определимо, поради относителността на човешките слухови вкусове, все пак можем да го похвалим като един ясен, силен и мъжествен език. Нашите гласни и съгласни съчетания са отчетливи, звучат твърдо. Ние притежаваме всички основни звукови тонове. Възможно е, щото българският език да е най-мъжественият между езиците. Във всеки случай, нашият език е значително по-силен тоново от руския и другите славянски езици; също и от останалите европейски говори.

Колкото до това, кое българско наречие е най-хубаво в слухово отношение, трябва и ние да потвърдим с максимална настойчивост безусловното превъзходство на

североизточното наречие, възприето като общобългарски книжовен език. В това ни мнение няма вложено абсолютно никакво пристрастие, щом като нашето собствено разговорно наречие е западнобългарско, по-точно казано – софийското. Благозвучното превъзходство на североизточния български говор над останалите е толкова неоспоримо, колкото е неоспоримо фонетичното превъзходство на френския език над всички други езици. То звучи чудно хубаво, пленително за българското ухо, толкова хубаво, щото западняците се стесняват да го употребяват, поради огрубелия си разговорен навик.

Една важна грижа на българското училище, особено в столицата ни, е да всади това наречие като общоупотребимо у всеки, без изключение, образован, интелигентен българин. Непростително е нахайството, което българската гимназия, най-вече столичните, проявяват в това направление. Ние сами бяхме неволна жертва на това нехайство дотогава, докато не осъзнахме несъвършенството на собствената си говорима реч. Трябваше да поживеем за малко в източнобългарска среда, за да почувствуваме колко по-добре, по-благозвучно, по-музикално може да се говори на български език. А от гимназията и университета ние не бяхме научили нито едно единствено хубаво произношение, нито една дума с „Ъ“, никой не беше ни внушил да произнасяме ятово, като не изключим даже учителите по литература, по български език.

Нека не ни се сърдят онези българи, които говорят останалите български наречия. Те в нищо не са виновни, нито пък е нужно да си променят местните диалекти. Интелигенцията ни, обаче, трябва да знае кое е най-доброто в езика ни и да се стреми съзнателно и по длъжност към него, когато влиза в културния живот на народа ни.

VI. СЛОВНОТО БОГАТСТВО НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Кое място заема българският език върху стълбицата на езиците по своето богатство с думи, по величината на словесния си склад?

На този въпрос ние не можем да дадем такъв един светкавичнобърз, кратък и непрекословен отговор, какъвто намираме в „Песента на българския език“. – „Защото нашият език е много по-богат (к. н.) от френския и има по-дълбок извор. И е по-силен, по-ясен и изразителен от тъмните и сложни слова на някои други и големи по разпространеността и по литературата си езици.“

Първото твърдение в тази ракурсна характеристика на българското словно богатство е хиперболизация, приблизително два и половина пъти надхвърляща действителността. Не само че френският език не е „много победен“ от българския количествено, ами е повече от двойно по-богат. На туй отгоре, в нашия език има стотици френски думи, докато във френския няма нито една българска.

И въпросът за словното богатство на българския, както и на останалите езици, трябва, прочее, да се разгледа сериозно – не хиперболично, не псалмопевчески.

Ала веднага се натъкваме на една голяма пречка: нашето изследване заварва науката за езиците – не бъл-

гарската, а световната – съвсем неподготвена в това направление. Смята се, че филологията е млада наука. Това е съсем вярно, ако я сравним с теологията, историята, философията, астрономията, природознанието, чиито възрасти надминават хилядолетия. Но и със своите стотина години на развитие, модерната филология далеч не е „млада“ наука. Не трябва да се забравя, че тя е имала огромно предимство пред всички останали науки, зараждайки се в началото на XIX век, т. е. във века на най-богатите творчески, изследователски и научни възможности. Все пак, „младата“ филология още не се е наканила или, по-право, не се е досетила, не ѝ е хрумнало да запълни една извънредно важна празнина в системата на своето знание върху езиците въобще.

Липсва, първо, точна, научно установена статистика за броя на живите и на умрелите езици.

След това липсват точни, проверени по научен начин данни за езиците в количествено отношение. Най-чудното е, че дори учените на свърхкултивираните нации в света, чиито езици ние сме избрали за критично съпоставяне, още не са сколасали да съставят точни сведения за словесното богатство поне на собствените си многоценни езици. Прегледайте 13-те тома на излезлия в 1933 г. The Oxford Dictionary, съдържащ средно по 800 стр. на том (всяка страница по 3 високи колони, по-големи от цялата страница на обикновен речник). Колосалната работа по този речник не е приключена с никаква статистическа таблица. Ако искате да узнаете колко точно думи има англ. език според този най-последен и най-прецизно изработен словарь, не остава нищо друго, освен да започнете сам да броите дума по дума, колона подир колона, страница след страница, том подир том.

И така е с речниците на всички останали културни нации.

Най-важна е третата липса в общото езикознание. Тя се състои в отсъствието на специални редукции на езиците от граматическа гледна точка. Нито един език в света не е анализиран и редуциран статистически според броя на различните части на речта. Никой англичанин, французин, българин и пр. не знае колко точно глаголи, съществителни, прилагателни, наречия и т. н. съдържа собственият му език. А това е крайно важно да се знае, защото едва след установяването на тези данни ще се изясни напълно „загадката“ и „тайнството“, каквото досега представлява от себе си езиковото творчество на всеки народ. Статистиката изобщо е станала вече наука от първостепенна важност. Без статистика не е възможна повече никаква сериозна научна, социална, стопанска, държавна, международна дейност. И филологията се нуждае от съдействието на статистика за изясняване най-важни езикови въпроси.

За щастие, задачата е леко разрешима, въпреки колосалността си. Предоставена на единични лица, тя би погълнала целия им живот, без гаранция, при това, за точно изпълнение. Но ако се впрегнат в тази „черна“ преброителна и класификаторска работа многобройните студенти в множеството университети по света, за 2–4–6 месеци тя би се приключила във всяка отделна страна. Разумява се, ще трябва първом учените филолози да се споразумеят върху методите за изчисление и класификация, а ако не се споразумеят предварително – нещо възможно на първо време, поради бавността в международната размяна на мисли и идеи – тогава всяка отделна класификация на езиците ще посочи под-

робно своя метод на работа, и пак ще се дойде до едно голямо избистряне на мъглата, която се стеле върху езиците в това отношение.

Според нас, неотложна задача на нашия Университет (евентуално на Българската академия на науките) е да направи такова изследване на българския език, с което ще дадем пример на всички народи за пълно и всестранно научно езикопознание.

И тъй, при липсата на общи и диференцирани статистически данни за който и да било език в света, ние сме заставени да си послужим с приблизителни такива, изчислявани чрез умножаване томовете, страниците, колоните и редовете в разните речници по едно (пак приблизително) число на думите в един ред или една колона. Но и това приблизително изчисление е на свой ред оспоряемо, защото разните езици имат по няколко грамадни речници (съставени по различни начини), та въпрос е, кой от тях ще послужи като база за изчислението. По времето на прочутия филолог Max Muller се смятало, че английският език притежава „около 100,000 думи“ и с това си богатство той е стоял начело на всички езици в света. Ала ето, че споменатият Oxford Dictionary съдържа над 300,000 отделни слова. Подобни грамадни диспропорции съществуват и в речниците на други големи и малки езици, особено пък на народите, развили се интензивно в културно отношение през XIX и XX векове.

Друга голяма мъчнотия се поражда от смесването на чуждиците и техните производни с оригиналните думи на отделните езици. Наистина, в повечето случаи чуждиците са отбелязани (дори етимологически). Обаче не са преброени. Поради това, не може да се узнае нито тяхното число, нито онова на собствените думи в даден език,

за да се види неговото самобитно, първоначално словесно богатство.

Трябва, все пак, да дадем една приблизителна представа за инвентарите на сравняваните от нас езици, при изрично повторно напомняне, че това са само обобщени, приблизителни числа, които не бива да се взимат за каквото и да било точно научно анализиране. Те са по-скоро, условни, примерни числа.

Излязъл от вековното турско робство, българският език е броял не повече от 30,000 думи, от които около 6,000 турски. В последния „Етимологичен и правописен речник на българския книжовен език“ от уважаемия наш пръв езиковед проф. Ст. Младенов, отпечатан през 1941 г., българският език има между 70 и 75,000 думи, включително чуждите. (Сам съставителят на речника не знае броят им нито точно, нито „приблизително точно“).

Богатството на френския език възлиза на около 140,000 думи; на немския – към 180,000; на руския – към 120,000; на италианския – към 100,000, а на първобогатата между езиците – английския език – то надминава цифрата 300,000, както вече споменахме във връзка с последния речник на прочутия Оксфордски университет, в съставянето на който речник са взели участие английски и др. учени от цялото земно кълбо.

Грамадните цифри всякога произвеждат голямо впечатление, оковават ума във веригите на многото си нули. Ние мислим, обаче, че големите числа играят важната си роля главно в астрономията. Във всички останали области на знанието и човешкото творчество, от по-голямо значение са именно малките числа, отразяващи качеството в противовес и контраст на количеството.

Общо взето, всички масови цифри подлежат на един

обстоен качествен анализ. Едва след него те придобиват определено значение и стойност. Затова от простия факт, че българският език е най-бедният помежду избраните за съпоставяне, не трябва да се поражда никакво отчаяние, нито стеснение у неговите говорители и почитатели. И то не само защото българският език е количествено по-богат от стотици други езици по земята, а и за това, че истинското богатство на един език трябва да се определи другояче.

Без да сме любители на шумящи парадокси, ние спокойно можем да кажем, че един от най-бедните членове в семейството на европейските езици е не друг, а архибогаташът английски език, езикът с максималното количество думи. Махнете от английския език най-напред всички органически чужди нему слова (думи, дошли от неарийски езици), които са били възприети при морската колониална експанзия на Англия из целия свят; махнете след това заемките от старогръцки и латински (научните, технически и философски термини, заедно с техните производни); отстранете, по-нататък, всички френски думи, също типично немските. . . и в края на краищата ще се получи един от твърде бедните езици в света. Чисто английският речник едва ли брои няколко десетици хиляди думи, и, във всеки случай, е по-беден от езика на малкия български народ. Количественото богатство на английския език е натрупано по маханичен начин. На английските острови са следвали едно след друго римското завоевание, англосаксонското, датското, нормандското. След хилядолетие и половина се е образувал един невъобразим меланж от всичките тези отделни самостоятелни езици, плюс езика на древните аборигени, британите. В поново време, англичаните започват да изземват, без всяко

стеснение, отбора на модерния френски речник, произнасяйки само заетите думи по неузнаваем английски маниер.

Така се е натрупало количественото богатство на „английския“ език.

Независимо от начина на обогатяването му, това богатство е практически неизползваемо, неоползотворимо. То стои само като заснежена планинска грамада в най-пълните „английски“ речници. Речникът на средния англичанин брои не повече от 2,000 думи; на средния английски интелегент – два или три пъти по толкова. Максимумът е достигнат от Шекспир, чийто речник съдържа към 15,000 различни думи, според най-старателните изследвания на многобройните му ценители в англосаксонските страни. (Гьотевиет речник – за сравнение – обема около 8,000 различни думи).

Щом Шекспир и творчеството на Шекспир нямат нужда или не могат да абсорбират повече думи, лесно е да се разбере, че хималайската грамада на новоанглийския речник не е нужна никому за говорима и писмена употреба. Нека не се забравя още, че и по-велики, много по-велики произведения от Шекспировите трагедии, драми и комедии са били написани без да се е разполагало с грамадни езикови речници. Илиадата и Одисеята, старогръцките трагедии, Библията стоят много по-високо от Шекспировите творения. При това, съчинителите им не са вложили в тях дори 1/10 от Шекспировия словар. Ящо се касае пък до най-великата поема, трагедия и философско произведение на човечеството – Евангелието – неговият речник се състои само от две-три стотици думи. Исусовото нравствено-религиозно учение не включва и половината от тези думи. Исус е променил лика на све-

та за цели две хилядолетия с няколко само велики слова. В случая, не еврейският език, с неговото словно или качествено богатство, е предпоставката за този резултат, а божествената мощ на Исусовия дух. Чрез тази мощ, засилена от обаянието на делата и живота му, няколко – не повече от десет думици в еврейския език – са станали висшата духовна храна на цялото християнско човечество в течение на хилядолетия. Такива случаи, обаче, стоят извън обсега на езиковата и междуезикова проблематика.

Немският език има 40,000 думи повече от френския. Помагат ли тези 40000 думи в повече да бъде немският език по-богат от френския? Ни най-малко! Въпреки тях, най-хубави, най-ефектни, най-изразителни, есенциални, остроумни и галантни думи в немския език са френски. Ницше, първият немски стилист бе пленник на френския език. Министърът на пропагандата в III Райх, д-р Гьобелс, си служи с френски думи в най-важни и експресивни места на речите си.

А как стои въпросът за оползотворяване голямото словесно богатство на самия френски език от обикновените французи не, а от майсторите на френската художествена реч? Най-красноречив отговор на този любопитен въпрос е включен в друг един въпрос, отправен навремето от Габриеле Данунцио до Анатола Франс:

„Вие пишете с 5,000 думи, докато френският език разполага с повече от 40,000. Какво правите с останалите 35,000 думи?“

Анатола Франс не отговорил на запитването. Ала и сам Габриеле Данунцио надали е употребявал в своето творчество повече от 5,000 италиански думи, без да си обяснява какво е правел с останалите десетици хиляди.

Прочее, количеството на думите не е меродавно при оценката на един език. И когато той има речник от около 70,000 думи, както българският език, неговото богатство е твърде голямо. По-голямото количествено богатство на френския, немския и др. езици се дължи пак на съединяване няколко самостоятелни езици или наречия заедно. Римляни, гали и франки създадоха френския език; десетките немски големи племена – немския език и т. н. Българският език е дело само на един малък народ, който не е взел почти нищо от римляни и византийци при изграждане на езика си. Дори „туранските“ българи, въпреки господарското си положение, не му повлияха никак.

Не може да се каже като възражение, че българският език също се е образувал от съчетанието на няколко племенни наречия, че и той е пак един съставен, сборен език. Първоначалната културна основа на българския език е дадена от наречието на македонските българи в солунско. През вековете това основно наречие се е разпаднало на няколко самостоятелни варианти, от които онзи в източната половина на общобългарското отечество (главно около Старопланинския масив) е еволюирал и се е развил във всички отношения най-висококачествено. Цели пет века не съществува никаква културна, книжовна, организирана работа и грижа над българския език. Ала въпреки толкова неблагоприятните исторически условия, когато се раждат сред българите една генерация големи поети и духовни творци, изведнъж се оказва, че народното словесно сечиво е годно да извае шедьоври на поезията и мисълта изобщо.

Новобългарският книжовен език е подпомогнат в речниково отношение от руския, на който вече е имало създадена голяма литература. Ако българският народ

не беше живял дълги векове в безпросветно двойно робство, той не би потърсил ничия подкрепа, защото езиковият дар на нашия народ е уникален, както ще се види това по-нататък. Двойното, продължително робство, обаче, злепоставя количественото обогатяване на езика ни, та когато той отново се появява в обществото на свободните езици, заварва установени голям брой важни понятия в общочовешкия мисловен речник.

Заेतото от българския език из езиковата съкровищница на руския език ние смятаме като твърде скромна компенсация за даденото от българския на руския език при създаването на свещената славянска църковна книжнина. Тогава русите взеха наготово целия книжовен български инвентар и руският език се е развил впоследствие под неговото влияние много повече, отколкото самия български, който е загубил векове наред книжовна основа и традиция.

При съпоставяне на различните национални речници трябва да се проверява, дали в тях не са включени хилядите специални термини на различните науки (медицина, право, техника и пр.) Техният брой е извънредно голям. Но за оценка на самостоятелното словно богатство на отделните езици тази грамада няма значение. Въпреки обстоятелството, че количествено българският език е двойно, тройно или петорно по-беден от великите езици, това не го прави и качествено толкова пъти по-беден от тях.

Всъщност, никой още не може да определи с точност, какво е дори простото количествено съотношение между българския език и петте велики езици, за които говорим. Защото онези чужди речници, които съдържат 140,000, 180,000, 300,000, думи не са съставени по същия начин,

както речникът на проф. Младенов. При един разбор на The Oxford Dictionary ще се види, че в него – освен всички видове заемки от чужди езици – са вместени митологически, географски и исторически имена, всички научни и технически термини, имената на всички животински видове, растения, корабни принадлежности и какво ли не още. Включените в нашия „Етимологичен речник“ чуждици са само такива, които са добили „право на гражданство“ в езика ни, както се изразява съставителят му. Между тях няма нито едно географско, историческо, митологическо, медицинско и т. н. понятие. Ако те бъдат вмъкнати в нашия речник – понеже са общочовешко достояние и фактически се употребяват също и от нас, не само от англичаните – току виж, че и речникът на българския народ ще скочи на 170,000 или може би повече думи.

Истински ценното словесно богатство на всеки език ще трябва да се определя не по числото на думите в неговия речник, а чрез едно значително по-взискателно изследване. Преди всичко, може да става въпрос само за собствените думи на всеки език, а не за заетите (чуждиците). Те се елиминират. Веднага след това следва да се определи броя на корените в езика. Този вид богатство е извънредно важно. След корените идват производните и всички останали думи. Тогава вече може да се съпоставят числа.

Ала и това още не дава действителната цифра на което и да било национално словно богатство. Един език може да има 50, друг 40, трети 30 хиляди собствени думи, а най-богат да се окаже последният. Защото е по-важно какви думи има и какви думи няма в даден език.

За да бъде един човешки език най-богат речниково, той трябва да притежава отделни слова за всичко, за

което човек може да говори. Са ли налице отделни, самостоятелни и точни думи за всички лица, неща, явления и състояния, тогава езикът е достигнал пълнота и богатство, отвъд които не би могъл и не би трябвало изобщо да отива. Това значи още, че всяка Основна част на речта в него е развита до крайната ѝ граница.

Надело никой език не е достигнал такава пълнота и идеална закръгленост. Много езици са развили друг един вид свръхбогатство. Без да имат отделни думи за стотици или дори за хиляди неща, състояния и понятия, те притежават по 2–5–10 думи за едни и същи неща, състояния или действия (многобройните синонимни думи). Ето защо има езици с по 100, 150 и повече хиляди думи. При това положение следва да се установи качественоста на думите. Подметнатото от проф. Балабанов за нашия „по-силен, по-ясен и по-изразителен език“ от „тъмните и сложни слова“ на другите народи не е безосновно. Ние притежаваме един наистина рядък по качествено богатство речник. Но трябва да се сравняват не език въобще с думи от друг език, както прави това г. Балабанов, а език с език, думи с думи, граматика с граматика, синтаксис със синтаксис и т. н, та да не се объркват понятия и изследвания. Тук, при речниците на езиците, могат да се сравняват качествено само отделни думи с отделни думи.

Нещата, състоянията, действията, явленията в двата вида светове, в които живее човешкото съзнание – макрокосмосът и микрокосмосът – са точно определени. Тяхното число никой не знае, но ако хората биха си дали труд, могат без особени затруднения да установят въпросното число. Щом като от любов към Шекспир е било направено математически точно преброяване на различните думи, които гениалният драматург е употребил във

всичките си (тъй многобройни) творения, би могло да се проверят и всички човешки речници, за да се установи броят на нещата, състоянията, действията и съотношенията в макро- и микрокосмосите. Тогава ще се намери точното число и то ще стане общоважещо мерило за богатството на всеки отделен език.

Не е наша длъжност да се посветим на една такава работа. Достатъчно е, че ние задаваме задачата на филолозите и те трябва да благодарят, че им откриваме поле за нова най-сериозна работа, резултатите от която ще бъдат много важни и много плодотворни за бъдещото развитие на човешкото знание и реч изобщо, и на отделните езици в частност.

Тогава чак ще се установи с положителност дали френският език със 140,000 си думи не е, всъщност, по-богат от немския с неговите 180,000, или пък българският, със своите 70,000 думи, не е по-богат фактически от двата тези и други някои велики езици. Едва тогава ще може да се определят степените на езиковото богатство за всички отделни езици в света. За сега въпросите от този характер остават открити.

И което трябва накрай да поясним е, че при едно междуезиково състезание от този род, ще бъде държана сметка не толкова за броя на съществителните във всеки език, колкото за най-важните и ценни думи в човешката реч, каквито са глаголите, причастията, прилагателните, наречията, висшите понятия и предимно онези съществителни, които обозначават, които характеризират основни страни на битието човешко и вселенско.

Английският език не би могъл да конкурира континенталните езици със своите хиляди корабни и морски термини. Нито пък немският език би имал основание да

постави върху везните специалния си технически речник.⁴

Обаче българският език може да бие и немския, и английския, и френския, и руския, и италианския езици като им противопостави такива две слова, каквито са – един само напътствен пример! – думите изгррев и залез (също техните производни).

Потърсете тези основни, важни и ценни слова в речниците на петте велики, на петте „пребогати“ езици, и с удивление ще констатирате, че те нямат такива, а си служат с далеч неравностойни заместители.

На работа, прочее, господа филолози!

⁴ Като курioз можем да съобщим, че „Немецко-русский технический словарь“ от Я. И. Коренблит (1898 г.) има 2103 страници, с повече от 80,000 думи. Грамадната част от тях, обаче, са производни от обикновени немски думи или са съставни термини от по две или повече основни думи.

VII. ЗА ЧУЖДИЦИТЕ И МЕЖДУЕЗИКОВИТЕ ВЛИЯНИЯ

В която и да било книга, предназначена да установи достойнствата и ценността на един национален език, неблагоприятно или поне озадачаващо впечатление ще произведе честата употреба на чуждици за нуждите на самата тази езиковъзхвала.

Колко повече озадачителни ще бъдат многобройните чуждици в едно съчинение, което цели и да докаже световното превъзходство на един малък език! Наложително е, бездруго, да бъде отстранен и този важен повод за спорове и неразбирателства, преди да навлезем в сравнителната част на езикоизследването си. Въпросът за чуждиците е естествено продължение на въпроса за словното богатство на езиците.

Чуждици има доста в българския език. Не малко такива изпъстрят страниците и на самия този труд. За успокоение на онези българи, които се стряскат от обилието на чуждици в нашата политическа, юридическа, научна с една дума, културна реч, и по това съдят за „бедността“, за „недоразвитостта“ на български език, ще трябва да обясним, че въпросът за чуждиците не е само български езиков, а общочовешки междуезиков въпрос. Въпросът, собствено, се отнася до влиянието на различните култури помежду им и, главно, за влиянието им над примитив-

ните народи. Развоят на човечеството се извършва не в цялост, а спорадично. Носители на двигателната културна сила стават в различни времена различни раси и народи.

Творческият дух се носи над човечеството и оплодява ту този, ту онзи материк, раса, народ. Там, където човешката творческа сила работи, там се създава култура, а между това и по-висше езиково творчество. Първенството и предимствата на което и да било ново оръдие, изнамерване, усъвършенствование, осъзнаване на тайни и истини, дава законодателна езикова власт на авторите им над цялото човечество. Закъснелите в творческо и културно отношение народи, при допир с по-напредналите от тях, вземат наготово вече изработени думи, понятия, начини за изказ, затова именно липсващи в езика им, защото са липсвали и в битието им изобщо.

Език, що-годе културоспособен, без чуждици няма. Само изолираните дивашки племена не са били повлиявани в езиците си от чуждици. За всички останали междуезиковото влияние е общ закон и – за изненада – колкото по-културен е един народ, толкова повече чуждици има в езика му.

През 1579 г. Френската академия на науките и изкуствата в Париж е била събрана на тържествено заседание, за да изслуша речта на Дири Естиен, озаглавена „La precelence du langage francais (Превъзходството на френския език)“. А. Естиен, наследник на прочутия женеВСКИ книгоиздател Роберт Естиен, бил великият езиковед на века, написал преди това апология на гръцкия език заради неговото голямо езиково богатство. Френската академия, френския кралски двор и всички французи сметнали делото на А. Естиен за голяма национална слава,

но доказваното във въпросната реч „превъзходство“ на френския език се отнася само до латински, гръцки, староеврейски и италиански езици. Понеже френският език от средата XVI век далеч не е това, което той е в средата на XX, и понеже, от друга страна, Естиеновата съпоставка е твърде ограничена, с оглед повече на измрели древни езици, ние не можем да разглеждаме по същество неговата апология в настоящия труд. Но можем и трябва да направим друго: да посочим несамостоятелността и зависимостта на самия френски език, чиято слава е била възвестена от знаменития езиковед още през XVI век.

Факт е, че в развоя на модерното човечество първенстваща роля е изиграл френският народ, а тази си роля той е изиграл чрез френския език. Това, което можем да наречем днес „универсален речник“ на човечеството, е дарено нему главно чрез този прекрасен език. Ала от какви думи е съставен универсалният речник на човечеството – от френски ли? – Съвсем не, при все че има в него и такива. Касае се, най-главно, за старогръцки и латински коренни думи. Онези културни слова, които са чуждици в българския език, са чуждици и в самия френски език, откъдето те са потеглили в похода си из света. Даже има нещо още по-парадоксално. Целият изобщо френски език е изграден предимно от чуждици. Галите и франките – които образуваха френския народ – нямаха свои култури. Затова бяха победени духовно до такава степен от римляните, щото се романизираха изцяло в езиково отношение. Следователно език, който почти да няма своя собствена основа, а изцяло да е построен от чуждици, е не друг, а френският език, станал впоследствие културен учител на цялото човечество. Ето защо, както Естиеновата, така и всички други възхваляващи на френския език са,

въсщност, възхваляващи на френската фонетика и френската трансформация на латинския език, обогатен преизобилно със старогръцкото словно богатство. Френският език, прекрасният френски език е производен език, каквито са тоже италианският и испанският езици. Българският език, обаче, стои на равна нога с латинския и старогръцкия по самостоятелност. Нашият език не е произведен от някой друг славянски език, вече култивиран толкова много, както е бил латинският език, а е самата квинтесенция на славянските изобщо езици, техният челник и първоучител. Затова и славата на българския език ще бъде слава не производна, а самобитна, първородствена.

Ние казахме в предната глава, че „най-хубави, най-ефектни, есенциални, изразителни и пр. думи в немския език са френски“. Какво ще възразят французите нам, ако кажем сега, че най-хубави, ефектни, есенциални, характерни и т. н. думи във френския език са гръцки (старогръцки)?! Широката публика, па даже и високообразовани интелекенти (а също не малко французи) мислят за френски такива най-ценни слова, като например: *ironie, manie, sarcasme, critique, polemique, phenomene, melodie, melancholie, musique, climat, aristocratie, apotheose, esthetique, poesie, lyrique, tragedie, comique, melodrame, fantaisie, technique, methode, probleme, epoque, epopée, heroisme, atheisme, energie, dynamique, dynastie, style, type, phrase, electricite, telephone, philanthropie, caractere, economiste, harmonie, analyse, crystal, diplome, antithese, crise, architecture, theatre, scene, bombe, catholique, etc, etc, etc.*

А всички те, производните им и хиляди други са древноелинско словесно творчество. И не само това. Терминологиите на науките медицина, техника, астрономия, геометрия и множество други са пак гръцки.

Да речат един ден французите „да очистят“ романската си реч от гръцките чуждици, опустошението, което ще настъпи във френския език ще бъде ужасяващо, равносилно на езикова и културна катастрофа, поради органическата срасналост на двете могъщи езикови стебла. Не напразно още Естиен е бил възхитен от съкровището на древноелинския език и му е посветил специално съчинение.

Впрочем, цялото човечество е задължено на този език. Защото той е, който му е завещал непреходен артистичен, научен, философски, с една дума, най-висшесловесен международен речник.

За английския език вече говорихме. Няма да се връща на върху него.

В нашия език са се промъкнали няколко немски думи. А колко чужди думи, мислите, са се промъкнали в немския език, който е език на съперничещ за световно културно първенство велик народ, с непрекъснато културно развитие от хиляда години насам? Ние се смаяхме, когато в ръцете ни попадна „Fremdvorterbuch“ от Heuse & Lyon. По броя на страниците си този „речник на чуждите думи в немския език“ (при това от 1893 г.) надминава последния пълен етимологически речник на българския език с 200 страници, при все че броят на думите надали е по-голям. Значи в самия немски език има внесен цял един друг чужд език, голям колкото българския, тъй че около половината от съдържанието на общонемския езиков речник съставляват пак чуждици.

Същата пропорция установяват речниците на чуждите думи в руския език. И там чуждиците могат спокойно да се вземат за цял един грамаден чужд език, вграден в руския.

И така е не само със съвременните народи и езици, но и с древните. Ако модерното човечество дължи толкова много на латинския език, той, на своя ред, дължи в същата мера на старогръцкия език. Дори във времето на Цицерон, Цезар, Август, Вергилий, Хораций – апогея на римската култура – езикът на гръците е бил за римляните образец на съвършенството и красотата, учителят по философия, наука и поезия. И каквото са могли, всичко са заемали гордите победители от победените елини. Духовното превъзходство и мощ на древна Елада е направила умрелия отдавна старогръцки език жизнеспособен до ден днешен, понеже учените предпочитат да търсят в него коренни думи за много нови понятия и изобретения, отколкото наново да създават такива от словесния материал на собствените си езици.

Разбира се и гръците, преди да се превърнат в културтрегери на човечество, са заемали слова от близки и подалечни народи, изпреварили ги в някои отношения. За това има изрично свидетелство в някои Платонов диалози, цитат от които е поставен като мото върху „Преимуществото българского языка над староеленского языка“ от г. С. Раковски. Многостранствувалите за знания по тогавашния свят Питагор, Солон, Хипий и други древноелински мъдреци са били вносители на чуждици“ от Крит, Мала Азия, Египет, Индия.

* * *

Да преминем сега по-обстоятелствено върху въпроса за чуждиците в българския език и въпроса за българските чуждици в други езици.

Ако политическото владичество на един народ над

друг беше решаващ фактор за културно и езиково влияние, в такъв случай българският език трябваше да е изчезнал отдавна от лицето на земята. Римляните не са владели Галия по-дълго, отколкото османските турци България. Нито са я владели така брутално, както последните. И въпреки това, галският език е напълно изчезнал, а българският се явява след освобождението на нашия народ от турското иго отново върху общочовешкото културно поле подобно на някакъв феникс, излетял от пепелището си, с най-съвършеното граматическо устройство в света.

Бидейки носители на военно-административна завладетелна сила, а не култура; не смогвайки да създадат у себе си средище на културен подем дори при най-големия възход на държавна мощ и богатство, турците не са могли да укажат никакво културно-асимилаторско влияние над поробените многобройни народи, включително нашия, който се е намирал под най-силния техен натиск. Онова, което многовековното политическо робство все пак е направило, е вмъкването на множество турски думи в българския език. При освобождението на България те са били няколко хиляди. При изследването на българския език от проф. Б. Цонев – около 800. Понастоящем те надали са и 80, подразбира се в литературния ни език.

Турското езиково влияние над българския език прилича на механическо газирание вино, вода и пр. Без сливане, под мощен силов натиск, химически чуждият на течността газ прониква в нея и я изпълва. Яла това трае само докато трае и силовият натиск, или докато е затворена течността в специален съд. Отвори ли се запушалката – газът изфиряса без остатък. Точно в такова отношение на химическо несродство са се намирали българският и турският езици през време на петвековното ни робство.

И точно така е изфирясало гъмжилото турски думи от българския език след освобождението на нашия народ. Не трябва да се изпуска из предвид и това, че големият брой турски думи в българския език от преди освобождението са били просто дубликати на съществуващи още от време оно български думи.

Не е ли един великолепен, световен триумф за българския език и за българския творчески дух, че гениалното поетическо творчество на Хр. Ботев, създадено в края на едно петвековно двойно робство, е изградено с чисти български слова, облици и в чисто български слог?!

Турският език, въпреки многобройните думи, които е газирал в българския през време на робството, не е указал никакво граматическо влияние над него. И една грешка на многоуважаемия най-добър историк на българския език – проф. Б. Цонев – е допускането за възможно влияние на турски глаголни времена върху българския език. Да се взимат в заем думи (съществителни и глаголи) е едно, да се променя граматическата конструкция на един език – съвсем друго. Генеалогически, морфологически, структурно и синтактично, турският език е основно различен от българския. Освен това, българският език има несравнимо по-съвършено устройство от него. И по силата на вездесъщия закон за превъзходството на всичко по-съвършено над по-несъвършеното, турският език не е могъл да влияе върху българския, въпреки че е бил език на господствувало със страшна сила племе над презряна рая.

С гореказаното не внушаваме, че българският език е повлиял над турския в онези случаи, дето има сходства в техни глаголни времена. При основно различни конструкции, турският и българският езици са достигнали,

напълно самостоятелно, рекордни постижения в този пункт на човешката граматика. Това са съвпадения, възможни и за нероднински езици, тъй като, все пак, се касае до човешки езици. Странно е, че най-голямата сила на турския език е в глагола – както е в българския език. Устройството на турския глагол е рекордно езиково постижение. Ала устройството на българския глагол – още по и дори най-рекордно. И понеже превъзходството на българския език не е само в глагола, а във всички части на речта, не може и слово да се спомене за някакво основопостроено влияние над българския език от страна на общо-взето значително по-несъвършения турски език, член на органически чуждата на славянството уралоалтайска езикова фамилия.

Едно бегло вглеждане в заетите от нас или, по-точно казано, на вмъкнатите силом в нашия език турски думи, ще покаже и докаже липсата на каквото и да било културно влияние от страна на турците над езика ни. Това са все думи от гастрономически, земеделски, еснафски или ругателен характер. Нито едно културно слово! Обогатил ли се е българския език със слова като будала, серсем, хирсъзин, кандардисвам, сиктирдисвам, акъл, зор заман и т. н., и т. н., и т. н.? Почти всички турски думи, освен онези на предмети, за които нашият народ още преди и през робството си е бил създал чисто български, са служели в речта ни за подигравки и деградации, което е едно чудно свидетелство за духовното превъзходство у поробените.

Точно обратното явление срещаме в самия турски език. Проверката на чуждиците в него показва, че всички висши слова в турския език са нетурски, чужди. Именно персийски и арабски. При всичкото си политическо могъщество, османските турци са станали безпрекословни

поданици на персийската и арабска култури. Такъв знаменит случай няма втори в историята, защото културното подчинение на манджурците, франките, Аспаруховите българи и други завоевателски племена не е еднакво с турското подчинение на персийската и арабска култури. Първото е станало всред завоюваните по-култивирани народи; второто – по индукция от твърде далечно на турския държавен център разстояние. Коранът, арабската наука и персийската литература са господарите на турския език до ден днешен. Турците нямат свое слово дори за понятието Бог. Всички религиозни, поетични, граматически понятия, с една дума, най-хубавите слова в турския език са или персийски, или арабски. Да не говорим за модерните западноевропейски технически и научни термини, заети тоже от турците. И много от онези наистина хубави по съдържание и смисъл думи, които се смятат за наши заемки от турския език, в действителност са персийски и арабски. Например: късмет, пара, Аллах, аман, мерак, таксират, хаир, харам, еснаф, гурбет, берекет, калъп, хабер, кяр, кеф, пишман, муфт, мюжде, сефте, файда, мекам, мурафет, дерт, курбан, рахатлък, гарез, мекере, мунасил, разгеле, машал, пазар, зияфет, бакшиш, чифт, тек, зарар, душман, елмаз, селям, лаф, моабет, левент, мукает, рахат, сеир, зандан, хатър, мелаим, инат, харч, салтанат, хазна, себап, хак, сербезлък и мн. други).

Почти всички турски имена на цветя, плодове, дървета са персийски. Почти целият държавно-административен речник, като се почне от титлите султан, падишах, халифат, везир, гаази и т. н., е арабо-персийски. Стотици най-употребими предмети и пособия са пак такива: хамбар, чардак, бахча, бент, кафез, чеиз, мираз, сараф, сахат, табак, фитил кюлаф, шербет, мезе, халва, софа, торба, аба,

сермия, сахат, сахан, тас, фенер, фишек, фитил, джам, шал, дирек и много-много други.

И затова не е преувеличение да се каже, че езикът, който без чуждиците в себе си не би могъл изобщо да съществува като национално средство за обществено-културен живот, е турският език, говорен при това от народ, създал една от грамадните световни империи, с вековно активизиран потенциал от бойна сила.

Обяснението на този странен езиков факт е просто. Малката първоначално орда на османските турци е излязла из своето хищническо логовище без никаква култура. Нейният езиков склад е бил съвършено примитивен. И понеже векове наред турците са се занимавали изключително със завоевателство, властване и изсмукване жизнените сокове на многобройни поробени народи, те не са имали време и сили нито за самостоятелно езикообогатяване, нито за културоизграждане. Друг е въпросът, доколко те са били изобщо надарени от Природата за такива.

* * *

Колкото е забележителна устойчивостта на българския език срещу турския – минаваме на друг въпрос – толкова и повече забележително е влиянието на българския език над румънския. В историята на арийските езици няма друг такъв случай на езикопресъздаване, каквото е извършил българският език с румънския.

Случаят е твърде важен и занимателен, та да го отминем само с една бегла забележка, както сторихме това другаде. Всеки български интелегент трябва да научи нещо повече за силата и властта на езика ни в миналото. Още повече, че нашата филологическа наука не го е каза-

ла до сега ясно, разбрано и положително.

Как се е създал съседният ни румънски народ, това е една историческа гатанка, над която са изхабили живота си много румънски историци и учени, без да могат да я разрешат напълно задоволително. Но как се е създал румънският език, по този въпрос има думата българският език. Като се вземе предвид, че първоосновата на румънския език е латинска, би следвало модерният румънски език да прилича по конструкция на съвременните романски езици. За почуда той прилича повече на българския, отколкото на събратята си. Тази прилика е направила на западноевропейските езиковеди такова впечатление, че те са класирали първоначално румънския език като полуславянски (влашко-славянски, а не романски). И действително, не една, а цели девет основни прилики има между нашия и румънския език. Те са три фонетични и шест граматични (конструктивни).

Фонетичните прилики са: тъмен звук „Ж“, обща редукция на гласните „а“, „е“, „о“ в „ъ“, „и“, „у“; еднакъв преглас или замяна между „ea“ и „e“.

Грамматичните прилики, на свой ред, са: задпоставени членове на съществителните имена; липса на инфинитив в двата езика; двойни форми – дълги и кратки – на личните местоимения; еднакъв начин за образуване бъдеще време; еднакъв (предложен) начин за изразяване на дателния и родителния падежи; общи суфикси (наставки) за флексии на думи.

Към тези девет типични еднакости, следва да се добавят голямо число стилни обрати (изрази), направо заети от българския език или преведени на румънски, както и един цял речник от български думи в румънския език, на брой повече от 6,000.

Бяхме споменали, че при освобождението на българския народ в нашата реч са били вмъкнати към 6,000 турски думи. Колко странно е, обаче, че по същото време румънският език притежава такова количество български думи, без румънският народ да е робувал 5 века наред под българи. През времето, когато се е доформирал румънският език, ние сме били най-нешащните роби на османския завоевател. Освен това, българските думи в румънския език не са прости дубликати на румънски думи, не са предимно ругателни и подигравателни слова, а основни потребности на речта. В румънския език има вмъкнат цял един български език, който е образувал нещо като негова канава.

Понеже ние не сме имали никога практиката да печелим слава или ученост чрез използване чужд труд и заслуги, сами ще съобщим, че не сме правили собствено проучване на румънския език, а извличаме горните данни из обстояното изследване на проф. Б. Цонев. (вж. „История на българският език“, том I, част I). Обаче към благодарността, която дължим на покойния наш учен, ние ще добавим упрека за неговата немощ да види голямата истина и да я каже смело на българския народ. Не само за недоумение, а за голяма почуда, цялата съпоставка на румънския и българския езици от страна на проф. Цонев са направени с такава предпазливост за изваждане заключения, с такава несигурност за установяване истината – при това предпазливост и несигурност в ущърб на българския, а в полза на румънския език! – щото всеки упрек против Цоневото малодушие се явява уместен. Не е работа да се хвали човек безразборно с езика на своя народ. Но пък и да се изплаши от красноречието на очевидни истини, каквито са неговите влияния над съсед-

ните народи и голямата му историческа роля – това е вече национален грях. Яко допуснем, че проф. Цонев не е бил сигурен дори за самия себе си в ролята на българския език спрямо румънския, тогава пък нему може да се вмени във вина научно недоглеждане. И в двата случая, касае се най-малко до непростителни опущения. Те не намаляват другите заслуги на големия ни учен. Ала трябва опущенията му във висш национален и научен интерес да бъдат изрично посочени. Както може да се види и в този съществен случай, ние не напразно казахме другаде, че срещу свърхсилата у нашите възродители стои, за наша малославност, недостигът от сила у новите български поколения, недостиг от сила дори да се види и каже очевидна истина, да се изтъкне очевидно българско превъзходство, извисило се пред погледа не на някой друг, а на самия подробен изследвач на двата езици.

Впрочем, българската наука, с всичките си клонове, все още стои като оглашена в предверието на Пантеона на общочовешкото научно знание. Но радостното е, че дойде времето, чрез един могъщ изстъп на българския народен езиков гений да прередим и изпреварим всички народи, да станем първи в първата редица.

Към изложеното по-преди следва да се прибавят още четири крайно важни факти. Първо, че от покръстването си (което е наченало сигурно през X век) до към края на XIX век (значи около 900 години наред) румъните имат за свой свещен език Кирило-Методиевия език, а за своя свещена книжнина, старобългарската свещена книжнина. Второ, че първите изобщо румънски писмени паметници датират едва от XVI век, докато българските започват от средата на IX век, т. е. 7 века по-рано; трето, че от XVI до XIX век – цели три века – българската азбука е азбука и

на румънския език, на румънската светска книжнина; и, четвърто, че за два века (от XVI до XVII век), в румънския книжовен и духовен живот настъпва толкова мощно славянско влияние, щото се явява опасност от пълно заличаване и на румънския език, и на румънския народ. Цялата румънска интелигенция смята простонародния румънски език за вулгарен, за извратен. Да се говори и пише по „славянски“ е било признак на образование, възпитание и духовно-културна изтънченост.

Реакцията срещу подавяващото българско влияние започва през XVIII век. Простонародният румънски език, говорен от милиони хора, взима връх над езика, говорен от висшите слоеве на румънския народ. Въпреки това, още един век българската азбука е в сила. Едвам през XIX румъните възприемат латинския шрифт за своя език и започват съзнателно и усилено да се „романизуват“. Подобно на английското свободно изземване френския модерен речник, румъните започват изземване на латинско италианскофренски слова за заместители на българските „чуждици“.

Дали тази решителна чистка в румънския език е успяла да отстрани по-голямата част от българските му съставки, това ние не знаем. В народния говор, по всяка вероятност, те стоят здраво на местата си. Онова, обаче, което никаква чистка не може да направи в румънския език, ако щат и целият старолатински, италиански, испански и френски речници да му дойдат на помощ, то е побългарената румънска фонетика и, най-важно, граматика. Румънският език ще остане завинаги побългарен латински диалект, за да свидетелствува вечно за мощта на старобългарската духовност и култура.

След като знаем всичките тези основни факти, няма

много да се чудим и възхищаваме на дописки като тази на Ст. Д. Танев, главен редактор на нашия в. „Утро“ (бр. 9959 от 18. X. 1942 г.), в която ни се разказват румънски признания за това, че някои румънски градове, села или местности носели още български имена. Изявления, каквито е направил пред наши журналисти румънският професор по езиковедение г. Емил Петрович (самото презиме на когото е славянско!), правят най-висока чест на съвременната румънска научна мисъл. От устата на чужденец ние слушаме по-ободрителни за нашето национално самочувствие признания, отколкото това правят нашите собствени езиковеди. С такъв широк замах никой наш учен не е резюмирал великата историческа роля на българския народ в миналото.⁵

Колкото сериозно и джентлменско е държането на проф. Е. Петрович, толкова маниаческо и достойно за презрение е поведението по този същия въпрос на румънския проф. Богдан Петричейку Хъджеу и Йон Йорга, тоже покойник вече. Според тези учени фалшификатори (първият от които носи дори две български имена, а вторият се осмелил да чете публично лъжите си пред Сорбоната в Париж), румънският език бил формирал българския, а румъни – българската държава.

В много мека форма, но предостатъчно доказателно изобличение на Хъджеу са направили още навремето Д-р Л. Милетич и Д. Лгура в студията си „Дако-румъните и тяхната славянска писменост“ (Нар. умотворения, кн. IX. 1893 г.). На Йорга пък е дал прекрасен по изобличителност и издържаност отговор нашият отличен историк П.

⁵ Обаче и там е налице политическо завладяване с налагане, натрапване френския език силом над германските наречия, когато в случая с румънския език няма абсолютно никакво българско насилие и натрапничество.

Мутафчиев в студията си Българи и румъни в историята на дунавските земи“ (Годишник на Соф. У-т, том XXIII).

Все пак, многоуважаемият румънски лингвист не е казал, че не само наименования, не отделни вмъкнати думи, а целият строеж на румънския език е пресъздаден от българския. Това, което турците не са могли да направят над българския език и след 500 години страшно владичество, направил го е езикът на поробените българи над латинския език от разстояние, чрез духовно-културна индукция. Изтъкнахме, че турците са заели от араби и перси целия си културен речник. Но нито арабският, нито персийският езици са успели да видоизменят турската фонетика, а съвсем пък не – турската граматика, строежа на турския език. Единствен случай на такава промяна е преформирането на англосаксонските наречия след нормандското завоевание на Англия.

Срещу насилническото преформиране на галските и германски наречия от страна на латинския език стои преформирането на самия латински език от страна на българския чрез силата на чисто духовно превъзходство⁶.

Съвременните румъни няма защо да ни се разсърдят за тези истинноустановявания. Това са исторически и езикови факти, които не подлежат нито на фалшификация, нито на замазване. Те не накърняват достойнството на съвременния румънски народ и култура, които вървят вече по свои собствени пътища.

Към това скъпоценно наше национално достояние трябва да се спомене българското старинно резбарство, което е тоже без съперник на Балканския полуостров, а

⁶ Румъните ни дължат още и друго: основните идеи и мотиви на своите красиви народни шевици, с които те се гордеят, особено в чужбина. Българският народен гений е автор и на това прекрасно художествено творчество.

може би е високоценен влог и в общочовешката съкровищница на подобен род национално художествено творчество. В нито един европейски музей ние не сме видели такива изумителни творения на резбарското изкуство, каквито са иконостасите на редица български църкви, най-вече на ония в Самоков, Рилския манастир и другаде.

Духовно-културната сила и стойност на народите се менят. И щом като днес управата на Българската църква трябва да моли по два-три пъти годишно Румънската патриаршия да благоволява да изпраща свето миро за богослужебните нужди на българския народ, изглежда, че съотношението се е променило в полза на румъните не само политически, икономически, количествено и пр. Потомците на онези българи, които имаха две могъщи патриаршии, и покръстиха и просветиха цяла източна Европа, днес нямат каноническото право да освещават миро за собствените си религиозни нужди, та трябва да молят за такова Румънската патриаршия. „Хубаво положение, много хубаво положение!“ – какво да добавим повече?

Да, няма защо да го премълчаваме и крием: – Нашата историческа участ се е развила на два пъти вече въз основа на максимата: „Първите ще станат последни, последните – първи“. Бяхме първи сред славянството; бяхме първи и на Балкана. По времето на Асен и Петър бяхме сведени до безсилие и подчинение, а при Паисий първите бяха станали наистина последни. Ала тогава именно настъпи могъщ прелом и титаничен възврат към изгубеното първенство и слава.

Казаното за влиянието на българския език над румънския трябва да се има предвид и за албанския език, който е от илирийски произход. Освен доста български

думи в него, ние сме му повлияли да придобие задпоставените членове към съществителните имена. Албанците са били владени от гърци и римляни, ала нито гръцкият, нито италианският език са могли да повлияят над албанския език да придобие предпоставните членове, с каквито си служат тези два езика. Понеже в цяла Европа (изключвайки Скандинавските страни), цяла Мала Азия и Северна Африка единствен българският език практикува обратния член, следва да се приеме неговото влияние над албанския език. Който смее и който може да обоснове хипотезата, че съвършено безкултурният албански език е видоизменил българския и румънския езици, без да успее, обаче, да вкара една своя думица в тях, а наопаки, през вземе на своето „влияние“ сам е заел твърде много български имена и думи – който смее и може да докаже една такава хипотеза, нека се заеме час по-скоро с нея, защото куриозът ще бъде (и в щастлив, и в нещастен за изследвача случай) много голям. Не е безинтересно да се знае, че български думи има тоже в унгарския език (дните на седмицата са почти българските) и, че името на самата столица на Унгария – Пеща – идва от българското съществително пеш(та).

Така стои въпросът за чуждиците в нашия и другите езици, въпрос, който не бива да смущава никой българин и който не пречи ни най-малко за установяване световното превъзходство на българския език.

Ние, българите, сме били духоносителският народ в зората на славянското и балканско културно събуждане. И подобно на персите и арабите по отношение на турския език, ние сме дали висшия словесен инвентар на няколко съседски езици.

* * *

Освен изтъкнатото за чуждиците в нашия и другите езици, важно и необходимо е да се знае още, че така нареченият „универсален речник“ на културното човечество, съставен главно от старогръцки и латински думи, съвсем не е някакво особено изобретение, а думите, от които той се състои, звучащи високо и важно във всеки друг език, съвсем не са никакви непостижими понятия, каквито другите езици, включително нашият, са били негодни да създадат.

Напротив: грамадната част, ако не всичките тези думи на високия научен или философски стил са всъщност най-прости, най-обикновени слова в старогръцкия или латинския, в английския или арабския и т. н. езици. Такива думи – а често и по-добри – има налице във всеки развит език. При едно запознаване с етимологията на тези слова ще се дохожда не само до облекчителна почуда, а често пъти до същински смях.

Така например, думата маршал, най-висок чин и титла в армиите на новото време, значи фактически „конски слуга“, „конюх“ (по старогермански). Опитайте се да назовете някой съвремен маршал в точен превод на собствения му език, и ще видите, какви най-опасни последствия могат да се получат от точния превод на важни чуждици в родни езици.

И обратно: конфузната научна дума „диария“ по старогръцки значи „порой“.

Високочувните и много важни чуждици психология, психиатрия, психиатър и т. н. са в гръцкия език точно това, което на български значат: душесловие, душелечение, душелекаря (или душеврач).

В латинския език думите индукция и дедукция значат въвеждане и извеждане. Която и да е от тези български

думи, обаче, не дава философските понятия „индукция“ и „дедукция“, заедно с производните им. Защото липсва уговорката и, по-важно, практиката да се използват те в определен философски смисъл.

Въображенията на европейски деца и на любители на кабаретни атракции заработват твърде интензивно при споменаване думите „каубой“ и „гърли“. Ала на английски език „каубой“ значи точно „кравамомче“ (кравар, говедар), а „гърл“ – нищо повече от „момиче“.

Ако се каже на български „дълга шия“, или „двайсетник“ или „съвпад“ или „насочване“, никой никога няма да се досети, че точно така се наричат на съответните езици жирафата (арабски), хусарът (унгарски), симптомът (гръцки), адресът (френски).

Думата „хипноз“ значи буквално сън, думата „нерв“ – жила, думата „хумор“ – влага, думата „тон“ (1000 кг.) – бъчва, другата дума „тон“ – звук, думата „тип“ – удар, думата „дарчин“ – китайско дърво.

Една от най-важните думи в общочовешкия речник е старогръцката дума „трагедия“. Какво разочарование следва! – Тя значи точно „козлопение“. Преди всичко, не може да съществува пение, песен на козли, а само противно врякане. Независимо от това, какво трагично може да се открие в „песен на пърчовете“, дори да приемем, че тяхното врякане може да се съчетае с понятието „песен“ (одн, по гръцки)?

Прекрасна по съдържание е думата „илюзия“. В латинския език тя значи игра. Гръцката дума „стил“ не е нищо друго освен „пръчка“, ала без тази гръцка „пръчка“ не можете да характеризирате (обрисувате, изобразите) слога на някой велик поет или писател, особеностите на никаква архитектура и т. н.

Колко хубава е думата „симпатия“ и колко радостно и ценно е да кажете някому, че ви е симпатичен, че извиква у вас силна и дълбока „симпатия“! При това, точният превод на „симпатия“ е равен на състрадание (дори не на „съчувствие“), която дума би била много по-смислена и логична в случаите, когато се говори за симпатия и симпатичност по гръцки.

Още по-хубава от „симпатия“ е думата „меланхолия“. Представете, които извикват във въображението ви изразите: „меланхоличната усмивка, меланхоличните очи и поглед“. . . на вашата любима, на някое мило дете, на някой страдалец и пр. нямат абсолютно нищо общо с жлъчност, жлъчка и чернота. Въпреки туй, точният превод на тази чудно поетична и нежна дума е „черножлъчност“. (Melas = черна, chole – жлъчка, по старогръцки).

Как стои работата с толкова важните чуждици: култура, цивилизация, литература, гений, поезия, есенция, сензация, интерес, система, сериозност, адмирация, епотеоз, апогей, ултиматум, мащаб, генерален щаб, характер, лирика, музика, динамика, естетика, философия? Ние мъчно можем да си представим културна, интелигентна реч без тях, и производните от тях, а всъщност култура е равно на обработка; цивилизация = погражданяване; литература = буквеница; гений = породител; поезия = творба; есенция = същина; сензация = усещане; интерес = помежду съм, облага; система = сбор; сериозност = редност; адмирация = удивление; апотеоз = боготворене; апогей – (най-)далече (от) земя(та); ултиматум = последното; мащаб = тояжка за мерене, мерилка; генерален щаб = обща тояга; характер = издълбание; лирика е производно от музикалния инструмент лира; музика е производно от

муза; динамика = силодействие; естетика = чувствуване; философия = любовъдрие.

От етимологията на горните извънредно важни слова в международния речник на човечеството може да се види, че те са или обикновени наши думи, или пък думи, придобили с течение на времето и употребата си съвсем друг смисъл, спрямо естественото си значение в съответния език. Българските слова книжнина и книжовност са много по-точни и правилни от латино-френската „литература“; логично взето, думата лирика трябва да значи музика, а музиката – лирика. Преносният смисъл на думите хумор, щаб, апогей, характер и пр. е толкова отвлечен надалеч, щото всеки точен превод ги преобръща в безсмислици.

Трябва да се знае още, че по-големият брой от латиногръцките културни и научни понятия е образуван през средновековието и новото време по чисто умозрителен начин. Нито едно от тях не е било в старите гръцки и латински езици.

Българските, пък и всички останали правовеци и юристи по света, зазубрят латинската правна терминология, смятайки я като изобретение, присъщо само на „латинския юридически гений“. Има най-видни български правовеци, които бидоха ужасени от тезата ни за превъзходството на българския език, като се провикнаха: „Тя ние нямаме никаква юридическа, никаква научна терминология!“ – Нямаме и няма да имаме, разбира се, щом не си дадем труд да направим прост превод на латинските юридически и научни термини, па и да се помъчим да си създадем нови такива там, където не достигат преводни думи. Можем да сторим това във всички случаи и, все пак, излишно е, понеже латинските юридически и научни из-

рази са придобили общочовешка важност. Нека оставим юристите да си блъскат умовете в тази ненужна никому другиму терминология, вместо което бихме могли да творим нови, много по-важни и за народа, и за духовния ни живот думи, изрази, облици.

За да съкратим хилядите аналогични примери, нека вземем онзи, който е в непосредствена постоянна употреба в настоящата книга. Понятието „граматика“ е старогръцка чуждица. Gramma значи буква, съвсем точно – писмо (писмен знак); в мн. ч. grammatica – писмена. Идва от глагола graphēin (пиша). От хиляди години насам, производното понятие „граматика“ не е наука за букви или писмена. Граматиката не е нито „буквеница“, нито „писменица“, а обширна наука за езика. По-точната съставна чуждица граматология (буквописмословие) не се употребява в смисъл на граматика. Все пак, и тя би била неточна. Обаче практиката е довела работата до специализиране на думата граматика, и днес всеки образован човек знае какво тя значи – езикословие, езикознание, езиконаука.

Следователно: не бива да се мисли, че българският език, понеже няма редица граматически, научни, юридически и др. термини, е език по-беден количествено от старогръцкия и латинския. При едно точно сравнение, той може да се окаже по-богат от тях, което не е – нека добавим – просто предположение, а напълно възможна вероятност.

В случай, че се съпостави някога българският с латинския, старогръцкия и др. езици от гледна точка на словно богатство, правилното изчисление ще държи сметка не само за онези думи, които ние нямаме в речника си и сме ги заели като необходимост. Срещу онова, което ние

нямаме, можем с пълно право да противопоставим това, което имаме в повече, т. е. думите, които ги няма в чуждите езици. А такива българският език има от най-редкоценно качество.

Правилното изчисление – по-нататък – ще държи сметка за възможностите да произведем и ние чисто български слова от рода на заетите чуждици. Думата „парламент“ е станала за международния и за нашия политически живот термин *sine qua non*. Ами какво, собствено, значи тя? – Нищо повече от „говорилня“.

Употребихме в горното изречение и гръцката производна чуждица „политически“. Тя пък какво особено съдържание крие в себе си? – Нищо повече от „градски“, а в преносен смисъл „държавен“, „обществен“. Какво от туй, че в българския език няма думата трагедия или комедия, интерес, сериозен, юриспруденция и т. н., и т. н.? Нямаме ли техните заместители, не може ли да произведем буквално същите съставни понятия от чисто български коренни думи? По-големият брой от най-хубавите думи в универсалния речник на човечеството са придобили възвишения си смисъл и извънредната си стойност след вековна межкултурна употреба. При дословен превод много от тях са – както можахме вече да се убедим – съвсем прости думи, дори същински абсурди.⁷

Няколко примери: късмет = съдба, срета; пара = парче, къс; аман = милост; мерак = пожелание, страст; хабер = вест; дерт = болка; гарез = омраза; хаир = благополучие; рахат = покой; сеир = зрелище; кеф = развлечение и т. н.

В турския и в българския езици същите думи са при-

⁷ Всичко казано за гръцките и латински чуждици е напълно валидно за персийските и арабски слова, които са били вмъкнати а нашия език чрез посредничеството на турския. Всяка от тези думи е съвсем просто, основно понятие в съответния език.

добили по-изтънчено и специализирано съдържание, както това става с всички чуждици изобщо.

Чудесното явление, което представлява българският език, не се изчерпва с изтъкнатото дотук в книгата ни. Бяхме казали между другото, че тогава, когато Ботевият поетичен гений посяга към езика ни като към средство за извайване на своите велики чувства, мисли и пориви, той изведнъж намира великолепно, свърхмайсторски изработено сечиво. Петвековното робство, цялостното опустяване на духовния ни живот, страшното насилие и власт на могъщия поробител – нищо не е било в състояние да попречи на всенародния български езиков гений да изкове този езиков шедьовър.

Почти същото трябва да се каже за езика ни и по времето, когато Кирил, Методий, а след тях Климент, Йоан Екзарх, Черноризец Храбър посягат към него, за да го извикат към духовно-културен живот. И те изведнъж намират оръдие, годно да се изравни в първите свои културни стъпки с „божествените“ еврейски, гръцки и латински езици. В онова още по-далечно и още по-варварско за славянството време българският език е бил напълно годен да поеме Словото Божие и да разгори чрез него над Европа: от Адриатика и бохемските планини – чак до Волга. Не е ли това друго чудо в историческото битие на нашия славен, на нашия избран език! Къде са, преди това, българските или славянските, най-малко, библейски майстори на словото, Софокловци, Платоновци, Виргилевци, Златоустовци, Августиновци? Няма нито помен от такива! И все пак, и въпреки това, народният български езиков гений е приготвил всред варварството сечиво, равно на онези, с които първенци на човешкия род са си били послужили подир дълговековно културнотворческо раз-

витие на използваните от тях езици. А после, в ново едно продължително варварско престояние (двойното робство), същият народен гений е продължил невидимо великото си дело, преустроил всички несъвършенства на древното езиково наследство и изваял короната на човешката словесност.

* * *

Както можа да се убеди българският читател по дадените примери, чуждиците, тъй ефектните, силни и богати по съдържание чужди думи, всъщност са най-прости понятия, а често нямат нищо общо с придобития си през вековете смисъл. Майсторската им употреба в други езици, обаче, украсява и разнообразява, усилва и възвишава всеки национален езикостил. И затова не може и не бива да бъдат пуритански прогонвани от никой език. Те са не само много обогатени по съдържание, но са и звуково, фонетично хубави, повечето къси думи, удобни за употреба и създаване на производни слова във всички други езици. Понеже чуждиците не се смесват със собствените синонимни думи на използващия ги език, те придават ярка отчетливост на изразяването, на мисленето изобщо.

Най-накрай, да кажем няколко думи за чуждиците в самия този труд. Предназначението му да прослави българския език над всички езици не бива да се помрачава от възможния упрек, че нито българският език, нито авторът, който се е заел с прославата му, могат да се изказват без помощта на думи от други езици. Косвената зависимост от тях ще се стори на мнозина приятели, а още повече на неприятели и завистници, едно чувствително накърняване стойността и на езика ни, и на възхвалата му.

Може да не ни се повярва, а може и да ни се вярва, в единия или другия случай, обаче, ние сме готови да напишем цялата тази книга само с български слова, без никакви чуждици. (Подразбира се собственият ни текст, не чуждите цитати, примери и др. независещи от нашата воля условни международни знаци). Защо не побългарихме цялото съдържание на съчинението си?

– Причините са няколко. Най-важната от тях е нежеланието ни да раздвояваме вниманието на читателите. Една книга, в която ще бъдат изхвърлени из употреба всички онези чуждици, с които е вече свикнало ухото и окото на интеллигентните читатели, и при най-голямо старание от наша страна, ще произведе впечатление на нещо особено, предвзето, пресилено. Една такава крупна реформа не може да се прокара внезапно, и то тъкмо в този философско-научен труд, чието предназначение е да докаже редица най-сложни и спорни тезиси. Независимо от раздвоението на вниманието, чисто българският говор върху толкова много научни и философски общочовешки въпроси ще създаде впечатление за ненаучност, за невладение речника на висшата научна и философска мисъл. И от такова едно неблагоприятно впечатление ние сме длъжни да се предпазим, поне в първото издание на този си труд, при все че ние милеем за българското не по-малко от приснопаметния Ив. Богоров и достопочтения проф. А. Т. Балан.

Най-трудно е отказването от чуждиците в научните и философски трудове, тъй като те се пишат върху общочовешки теми, следователно и речниците им по неизбежност съдържат множество такива общочовешки понятия. Науката и философията си имат отдавна вече създадени свои международни речници, способстващи за уеднак-

вяване на понятията. Ще бъде голяма реформа, дори рязък дисонанс внезапно неподготвено предварително отказване от тях.

Нашият читател, обаче, може да види грамаден брой заместители на употребените в този труд чужди термини непосредствено пред или около тях. Бяхме в състояние да добавим цял низ от съвсем нови български слова, ала изоставихме тази възможност за друг случай. Пък и вече признахме известна прелест, изразност и сила на някои чужди думи, а също, че чрез тях се постига разнообразяване и украсяване стила на всички национални езици.

И тъй, съвсем неуместно ще бъде да се гледа с лошо око на срещащите се в този труд чуждици. Те с нищо не накърняват стойността и превъзходството на българския език. В I Дял на книгата ни всеки ще може да се убеди, че българският език е такова свърхмајсторско творение на народния ни езиков гений, щото е в състояние да превърне дори чуждиците в по-силни и по-изразителни слова, отколкото са те в собствените си езици, а също и в универсалния речник на човечеството.

VIII. МЕТОД НА ИЗСЛЕДВАНЕТО И СТИЛЪТ НА СЪЧИНЕНИЕТО

Привършихме с най-важните общи въпроси около българския език и предмета на изследването. Предстои ни да навлезем в самото него. Не можем да направим това обаче, преди да се обясним върху метода на самото езикоизследване, добавяйки един рефлекс върху стила на цялата ни книга. И единият, и другият са съвсем необичайни за филологическата наука. Ще бъде от обща полза, ако изясним още два предварителни въпроса, вместо да оставим простор за друг вид недоумения и превратни тълкувания. Така спестяваме бъдещ излишен труд.

Общият, универсалният метод за всички видове изследвания е тъй нареченият индуктивен метод. Той започва с отделностите, с частичното и върви към цялостното, принципалното, стигайки до най-общите свойства и закономерности на неща или явления. Обратният метод – изхождане от общи положения към частни случаи е дедуктивният метод. Строго размислено, дедуктивен метод за изследване няма. Дедукцията е рожба на индукцията и служи за проверка или прилагане над факти, явления и пр., които не са доизследвани индуктивно. Размишляването над индукция, само че издигната върху много високо равнище и работеща главно с общите из-

води на предишни, вече забравени отдавна, индуктивни изследвания. Дедукцията не може да открие нищо ново. Нейната роля в развоя на човешката мисъл и знание е допълнителна, несамостоятелна.

Кой е въвел употребата на тези две „чуждици“ в общия научно-философски речник на човечеството, ние не ще издирваме сега. Ала бихме могли да посочим, макар рефлексно, основно сбърканата им употреба.

Точният превод на латинската дума *inductio* (производна от глагола *induco*) е „въвеждане“, „въвод“, „вкарване“. *Deductio* от *deduco* е равно на „отвеждане“, „извеждане“, „извод“. Щом тези два латински термина значат това, тогава досегашният индуктивен метод трябва да се нарича дедуктивен, а дедуктивният – индуктивен. По-ясно обяснено: извеждането на човешкото знание и идеи, на законите и принципите на явленията чрез изследване множество отделни факти и от множество подробности, е само по себе си дедукция, а методът – дедуктивен; докато въвеждането на общи изводи в частни случаи без друго е индукция, същинска индукция, а методът следва естествено да носи името индуктивен. Извеждането (дедуцирането) на заключения от редица отделни факти в никой случай не може да бъде въвеждане (индукция). И обратно: въвеждането на общи положения в частни случаи по никой начин не може да бъде извеждане (дедукция). Един само пример: нашата идея за общочовешкото превъзходство на българския език е изведена (дедуцирана) от изследването на голям брой отделни езикови факти и подробности. Какво „въвеждане“, т.е. индукция, има в тази наша работа? И чак след като ние сме извели тази идея от голям брой езикови факти и подробности, идва ред за въвеждането ѝ в, за приложението и проверката ѝ

над всички неизследвани тук езици. Следователно идва ред за индуктивна работа, за индукция.

Случаят с обратнорезонната употреба на латинските думи индукция и дедукция е характерен за отношението на човешкото мислене към езика. Той показва още, че не само български учени, но и тези на цялото човечество могат да правят основни грешки, които да се задържат впоследствие векове наред като общоважачи за всички хора на мисълта. Но за да не създаваме отклоняване на вниманието и разстройване на мисловния процес над другите най-важни в това съчинение въпроси, ние ще запазим употребата на двата латински термина в досегашното им значение.

Прочее, бидейки по съществото си философско изследване на група езици, нашата изследваческа работа ще се движи неизбежно по пътя на т. нар. индукция. Ала в различие от всички досегашни сравнителни езикоизследвания и езикосъпоставяния – каквито са Хумболдовите, Боповите, Бругмановите и др. – ние правим две най-съществени методологически отклонения. Първо, ние отхвърляме като основно сбъркан техния метод за съпоставяне и сравняване на езици; второ, ние съсредоточаваме вниманието си над елементарните, а не производни езикови феномени.

Ако вземем един неспециалист в ръка – било знаменитата Вopp'ова *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Armenischen Griechischen, Lateinischen, Littauschen, Altslawischen, Gothischen und Deutschen*, било също така монументалната Brugmann'ова *Vergleichende Grammatik der Indogermanischen Sprachen*, било Miklosich'евата *Vergleichende Grammatik der Slavischen Sprachen* (4 тома, 600 + 500 + 550 + 900 = 2550 страници) – той ще попад-

не в езиковедски въртопи, в които почти моментално ще почне да се дави, без никаква надежда за спасение. И скоро-скоро ще се удави окончателно. Почти всички тези сравнителни езикови изследвания са написани всъщност за 10-20-50 души специалисти филолози. Техните автори започват така, като че ли читателят основно е запознат с устройството на разглежданите езици, владее перфектно граматическата наука и е ориентиран най-точно по редица още общофилоложки въпроси. Ето защо могат да му говорят направо за онова, което съставлява цел на избраните езикосъпоставяния. Ние твърдим обаче, че този начин за междуезикови проучвания е най-лошият от всички възможни. И то не с оглед към обикновени читатели, а за специалистите филолози, дори нещо най-неочаквано – за самите автори на грамадните сравнителни граматика. В него няма никаква прегледност и последователност на изследването. Ако бихме имали излишно време, ние можем да редуцираме шест грамадни томове на Боповата и Бругмановата сравнителни граматика в една книжка от стотина страници, и там всичко ще стане сто пъти поясно, отколкото е в хилядите страници на въпросните сравнителни граматика. Целият този вавилонски езикохаос може да се сведе в десетина ясни глави, без никакви научни регистри от по цели томове.

Нещастиято се корени в лошия сравнителен и съпоставителен метод. Собствено, сбъркани са двата стари метода – индуктивният с дедуктивния. Вместо да вървят по пътя на строгата индукция, всички знаменити езиковеди избират дедукцията и тръгват по нейния съвсем погрешен (за случая) път.

Ако бяхме искали ние да създадем у читателите и критиците на нашето собствено езикосъпоставяне, на след-

ващата наша сравнителна граматика, впечатлението, че владеем суверенно както инвентара на граматиката въобще, така и многобройните езици, за които се разисква в книгата ни, плюс една феноменална памет и способност за асимилиране и асоцииране на най-хаотична сама по себе си материя, то ние трябва да последваме примерите на Хумболд, на Бругман, на Миклошич и пр. Това ще рече да не показваме никъде устройството на чуждите езици, а да говорим само за техните особености, и то успоредно за по няколко или, още по-обърквателно, за всички езици едновременно.

Много по-ефектно несъмнено щеше да бъде, ако ние обърнехме наопаки цялото си изследване, започвайки с общите изводи, ала представени не като изводи от едно продължително индуктивно изследване на елементарни езикови факти, а като някакво си директно, трансцендентално философициране над езиците въобще. И когато „вторично“ направени проверки в самите езици потвърдяха нашите, тъй да ги наречем, априорни „идеи“, да се получи втори, още по-силен философски и методологичен ефект.

В интерес на работата и на истинодиренето ние се отказваме от такава „слава“. Ние ще постъпваме точно обратно на въпросните класически примери за изследвачество. Вместо да смесваме, преплитаме и преразглеждаме въпросите; вместо да сравняваме българския език едновременно с петте или с всички останали езици не по естествения ред на човешката езикова граматика, ние ще постъпим така, като че ли не знаем нито един от чуждите езици, ала се заемаме непосредствено да ги проучим заедно с читателя ни. И едвам след това да ги сравняваме с българския език, всеки поотделно, а не всички заедно,

и то по естествения граматически, а не по един произволен, „суверенен“ философски ред.

В Китай преди 2500 години е живял мъдрец, който е станал след смъртта си авторитет над авторитетите за целия огромен китайски и за японския народи в течение на 25 века. На запитвания от страна на негови ученици дали той – чрез голямата си мъдрост, пред която те са питаели страхопочит – знае отговорите на големите жизнено въпроси, Конфуций отговарял приблизително така: „Не, не зная, ала питайте ме и аз ще си дам труд да размислим върху тях. Може би ще налучкаме истината чрез постоянството си в добродетелта да я обичаме и дирим търпеливо.“

Както може да се разбере от тези думи, Конфуций е бил още в онези старинни времена един индуктивист *par excellence*, също като конгениалния си събрат в Елада – Сократ – който не е давал никога пряк отговор на сложни въпроси, а започвал винаги с едно „да изследваме въпроса!“.

И така е наистина по-добре (особено за лабиринтните и хаотични проблеми, стоящи пред човешката мисъл) – да се тръгне от яйце и стигне до кокошка, отколкото – от кокошка, а се завърши със запъртък. Да продължават да се предприемат езиковъспоставяния по досегашните „научни методи“, това значи да се отложи *ad calendas graecas*, т. е. до безконечност, разрешението на езиковата проблема. Една важна предпоставка на спасението е лежала в смяната на метода. И тази смяна е вече извършена.

Втората съществена особеност на нашия индуктивен сравнителен метод е спиране на вниманието ни над проситите, над най-елементарните езикостроени въпроси за всеки език поотделно. Който познава някои от чуждите езици, би се изненадал много при едно бегло прелиства-

не на страниците, в които ние сравняваме българския с великите езици. И би могъл дори да възкликне: „Та това го учат и знаят ученици в гимназия, в първоначални курсове за чужди езици!“

Съвършено вярно! – отговаряме спокойно ние. Ала между зубренето на учениците и прилежните курсисти, от една страна, и нашето изследване и съпоставяне на елементарните езикови свойства в разните езици, от друга страна, има разлика безкрайна. Почти същата разлика има между нашето представяне на чуждите езици и владението им от най-големите техни познавачи.

Това, което има тук в повече, в много повече, в несъизмеримо повече, е съвсем друго. То е онова, което не го е имало досега в нито едно езикопредставяне или езикоизследване и съпоставяне. Именно – аналитичен, оценителен и преоценителен логически елемент, съпътстващ изложението на всички видове езикови въпроси. Този елемент отсъства в досегашните констативни сравнителни граматика. А при това той е, както има да се види, разковничето на цялата общочовешка езикова проблема.

Бяхме казали, че е дълбоко заблуждение да се смята знанието на много езици, на много думи от много езици за научно или философско езикопознание. Тук трябва да добавим, че е не по-малко заблуждение да се смята владението на езикови тънкости и стилни похвати в чужди езици като предпоставка за сравнителна езикооценка. Точно напротив! Езиците могат да се преоценят само в основите им – не по постройките, които биват издигани впоследствие върху тези основи. А че такава една работа е повече от много мъчна, свидетелстват фактът и общото убеждение за невъзможността изобщо да се прави логическа преценка и съпоставка на езиците.

Какво грамадно отклонение от всички досегашни методи и разбирания за езикообсъждане предлага настоящият труд, може да се разбере от ужаса, който само вестта за него възбуди в главите на високотитулувани туземни филолози. Нашата научна катастрофа бе обявена с безусловна неизбежност. Освен осигуреното наше собствено проваляне, завайка се тревожно пред най-важния културно-просветен институт в III Българско царство, че ние застрашаваме да изложим достолепието на съвременната българска научна мисъл, респективно да накърним нейната международна репутация. „По никакъв начин не трябва 1) да се съдейства за отпечатването на този ненаучен и съвсем неиздържан труд от лице, запънало се(!) да сравнява българския език с някои(!) чужди езици, без да има научната подготовка, познания и разбирания по езиковедение.“

Такова заключение бе дадено от вече „напълно компетентен“ наш извънреден професор филолог на действителна служба, награден малко след това в тържествено академично събрание с орден за научни, вероятно, заслуги към българския народ. Но да продължим по съществуващото на занимаващия ни сега въпрос. С къртичата ерудиция, проникателност, далновидност, езиколубие и родолубие на обкичени с ордени компетентници ще има да се занимаем на друго място. И то така, както се полага на ранга и сана им, а също тъй и на големите им, орденувани заслуги към наука и народ, едни от най-важните между които ще бъдат, по всяка вероятност, надменният им „сарказъм“ над научната неподготвеност на автора и препъването на настоящия „излагащ и компрометиращ“ българското име труд.

* * *

Ние вече обяснихме, че количеството на думите в един език не е решаващо условие за оценката му по качество и богатство; на друго място загатнахме, че човешката духовна сила не е функция от езика. Сега идва ред – във връзка с разглеждания тук методологичен въпрос – да поясним трета важна страна на езикосравнителната работа въобще.

Ако един езикопреценител се залови да изследва стойността на който и да било език по творенията на великите майстори, които са го използвали като сечиво и, в добавка, да засравнява национални литератури една с друга за същата цел, тогава той се е заловил с една същинска Сизифовска работа. Проблемът за езикопревъзходството, респективно за езикосъвършенството, не може да се разреши никога по този начин. Невъзможно е чрез сравнявания на „Клетниците“ с „Под игото“, или на Ламартинови стихове с „Епопея на забравените“ да се установява кой от двата езика – френският или българският – е по-добре устроен като инструмент на мисълта човешка. От сравняването на Шекспир със Софокъл или на Гьоте с Данте, или на Мицкиевич с Пушкин не могат да се вадят сравнителни заключения за ценността на съответните езици. И т.н. за всички останали такива.

Фонетичната магия на езиците, естетичната омая на поезията, мощта и величието на личния дух, изявени творчески, пречат да се изследват езиците сравнително-преоценително. И ако проф. Ал. Балабанов смята за основателно да нарече древноелинския език „царят на всички европейски езици“, това прави той под могъщото впечатление от древната гръцка литература, под свръхвластните обаяния, идващи от Омир, Сафо, Есхил,

Софокъл, Еврипид, Платон, Лонгин и останалите гении на лъчезарна Елада. Нито дума става при неговата щедрата езикохарактеристика за някакво систематично съпоставяне на древноелинския език с останалите европейски езици, та от самото съпоставяне да се изведе заключение за царствеността, за царствения приоритет на самия старогръцки език, неоспоримия културен първоучител на цялото европейско човечество.

Колкото и непоетично, сухо, скучно занимание да е то, само анатомизирането на езиците може да помогне при поставянето на горната цел. А това значи да се анализират критично граматиките им.

Но тук се изпречва друга една дилема. Има граматики кратки, има граматики обширни. Към кои да се прибегне? Кой от тях ще помогнат най-добре на задачата ни? От библиографичния списък към книгата ни може да се разбере, че ние сме преглеждали за всеки чужд език голям брой граматики и комплектни курсове. И се убедихме, че само най-късите от тях, включващи в себе си най-основните езикови особености, само те са подходящите за нуждите на сравнителното езикопреценяване и преоценяване. Най-бистра вода се пие от изворите на реките, а не край долните им течения. В изворите си езиците са кристално прозрачни. Оттам нататък те стават все по-мътни, взето, подразбира се, в смисъл на граматична, конструктивна ясност, а не в каквато и да било друга.

Така за пояснение, ако решим ние да сравним българския език с френския, като отворим граматиките и курсовете на Larousse, Bally, Brunot, Martinon etc., по-добре ще бъде да изоставим не всяка надежда, а цялото си начинание изобщо. Защото в този си живот не ще успеем да приключим нито половината от работата, както не я

е приключил сам проф. Брюно, занимавал се цял живот само с родния си френски език. Неговото изследване обема три тома като настоящия. Но това още не е най-обезсърчителното. Най-лошото е, че в предговора към своята *Method, principes et plan d'une theorie nouvelle du langage appliquee au francais* (стр. XXIV) сам авторът признава необходимостта от няколко още такива томове по 1000 страници, за да се изчерпели частните случаи и особености във френския език. И се извинява за допуснатите грешки (не печатни, разбира се, а езикови, граматически). Издателството на свой ред, най-реномираното френско издателство P. Larousse намира за нужно да изкаже специална благодарност на многобройните дописници, които допринесли за изясняването на много тъмни неща във френския език.

Можем ли ние тогава да изследваме френския език по такива безконечни методи, безконечни преди всичко за самите най-компетентни езиковеди французи? Буквално същото трябва да се каже за грамадните граматики на другите велики езици. За щастие има метод и начини за съкращаване такава една перпетуммобилна езикоизследваческа работа. Предстои ни да ги покажем нагледно по-нататък. И да се разбере още че въпреки привидната си простота те са много по-мъчни от всякакви досегашни многотомни изследвания – дотолкова мъчни, щото никой още не е можал да ги приложи.

Длъжни сме да признаем отново с радост, че главната заслуга, за да успеем в такава една най-мъчна, смятана направо за невъзможна работа, не е наша лична, а такава на българския народ, създател на езика, годен да стане общочовешки критерий за езикосъвършенство.

Без наличността на българския език сравнително-

логичното езикоизследване щеше да бъде невъзможно, както de facto е било невъзможното до днес за всички знаменити езиковеди, които не са знаели българския език, или пък не са се вгледали в превъзхождащите му всички други езици качества.

Най-малкото, което трябва да се приеме, е, че без наличието на българския език проблемата за езика щеше да стои кой знае колко векове още без разрешение. Българският език и българският дух съкращават времето, неизвестността и разрешават проблемата без остатък чрез един общ замах още сега. За великия Галилей истинската книга на мъдростта не е тази или онази книга, на този или онзи от старите и престарели авторитети, а Книгата на Природата, която винаги стои отворена пред хората, написана обаче с по-други букви от обикновените. Тези секретни букви който успее да прочете, ще узнае много повече, отколкото всички авторитети на миналото са постигнали чрез безпочвени разсъдъчни спекулации.

По аналогия би могло да се каже за езиковедението изобщо:

Не в книгите за езиците, а в книгите на езиците трябва да съумее да се зачете наново човекът, та да бъдат разгадани проблемата за езикосъвършенството и онази, още по-голямата, за езика въобще. А „книгите на езиците“ са техните елементарни граматика, занимаващи се само с основните и крайъгълни камъни на езикопостройките им.

* * *

Ще подхвърлим една шепа думи и за стила на съчинението, толкова необичаен както за нашата, така също и за чуждата филологическа литература. Макар задачата и методът ни за изследване да са строго научни, ние съзнателно ще се стремим да се отдалечаваме колкото е възможно по-надалеч от „строго научния стил“ на изложение. И в този си специален труд ние ще останем верни на своето перо, на своя писателски слог изобщо.

Езикът на иже нарицаемата „строга наука“ ни е органически чужд не затова че той е много възвишен или много труден, а просто заради неговата безжизненост. Това е език и слог за няколко специалисти само, по обикновеному затворени в кабинети и изолирани с тройна азбестова преграда от живота на народа. С отклонението си от този стил и слог нашата цел е да влеем колкото е възможно повече разнообразие, свежест и интерес в твърде сухата (по естеството си) материя на труда ни. Първите, които ще се поучат и просветят, или пък трябва да се поучат и просветят от книгата ни, са не други, а самите специалисти, т.е. представителите на строгата – и най-строга наука. Въпреки това ние пишем съчинението си за много читатели, искаме да го направим занимателно и разбрано за всички български интелектуалци, та, четейки го, да узнае всеки от тях достойнствата на българския език и с гордост да ги изтъква в културните взаимоотношения между народите.

Тази книга е написана от българин за живи духом българи. Ние говорим за българския език или за езика въобще, живеейки с всички жизнени проблеми на българското битие и съдбина. Да се откъснем от цялостния живот на народа и на епохата, за да лабораторничим с

епруветките и колбите на филологията само – това ние не можем. Нека нашите читатели бъдат полъхнати от широки духовни интереси; нека научат нещо повече, отколкото сухи езиковедски данни, примери, съпоставки и срещупоставки. От повече те могат само да спечелят повече.

Както ще се види на твърде голям брой места в книгата, ние съвсем свободно изтъкваме горчиви истини по отношение прославените езици на най-великите народи в света. Поради некоректност или невъзпитание ли? Поради интелектуална грубост ли? – Не! Причината е тази, че нам не могат да ни внушат никакъв респект недостатъци, недъзи, безсмислици и противосмислия, все едно в кой език на човечеството бъдат срещнати те. Нам е напълно чужд всякакъв дух на лицепрятие, на любоугодничество пред силни и славни, пред големи и важни, у които всъщност има много за критикуване. Щом ние не питаем респект пред „великоучеността“ на китайските мандарини, не ще питаем такъв и към китайщините (абсурдите и безсмислията), скрити в най-културните езици на света. На много места нашият тон е остър, дори рязък, но това е уместно и оправдано. Острието на критиката ни докосва само „болни“ места, недъзи – никога достойнства и ценности.

Да не забравя още, че в цялата си критика ние имаме предимството да стоим на по-високо равнище спрямо обикновената филология, по-високо и езиково по-високо, и интелектуално. От това най-важно обстоятелство произлиза основанието ни за едно гледане на всички въпроси отгоре надолу, а не обратно, както е било винаги досега, при работата на български учени в досег с общочовешки проблеми. Това същото обстоятелство

създава правото ни и свободата ни за една безкомпромисна критика. Превъзходството създава замах и затова не е чудно, че той се чувства навред из книгата – един плюс обаче, а не минус за нея, както би се сторило на дребни умовце и душици, чоплещи в литературата и науката ни. Предусловието за всяко значително и ценно дело е съответен дух. И когато той е налице, трябва да се радваме зарад народа, който го е създал. Този народ е българският, народът, на който всички ние сме членове и чиято гордост всички бихме могли да споделяме, ако сме наистина добри родолюбци, а не бърборковци на квазиродолюбието и псалмопевци само на приятели, съпиячи, съкафененци или пък силни на деня власто- и бюджетодръжци.

Проблемите на висшата обективна наука не бива да се разискват иронично. С това сме напълно съгласни. И въпреки туй резецът на иронията докосва немалко число въпроси, езици и автори в страниците на настоящото философско-научно съчинение. Малцина знаят, а още по-малцина могат да се възползват от най-радикално действащото средство срещу предразсъдъци и фалшиви национални или лични съмнения, тщеславия, надменност. Иронията е едно истинско *ultima ratio* във всички онези случаи, когато въпросът се отнася наистина до такива предразсъдъци и самооблъщения. А езиковите предразсъдъци – нека ни се позволи да го подчертаем – имат такива жилави и яки корени, щото трябва често да се прибегва до най-остро оръдие за изкореняването им. За щастие от този похват на предразсъдъкоизкоренителство нито книгата, нито науката, нито филологията, нито философията ще загубят нещо.

Имаме предвид, разбира се, сериозната наука, сери-

озната филология, сериозната философия – не карикатурите им в ръцете на убоги специалисти.

За да не бъдем криворазбрани, ще добавим, че ние високо уважаваме истински ценните работници специалисти във всички области на науката, специалисти с отворени очи и души за новото, което идва да разшири или възвиси научното знание, хоризонтите пред взора на човешкия дух. Думите ни се отнасяха за другата порода специалисти, за специалистите с къртичи очи и деятелност, които са най-силни в подземното равнение и най-дръзки при прогресопрепъвачеството, което, собствено, е тяхната изконна специалност.

Онова, което те смятат за сериозна научна работа, е чисто рутинерство, компилаторство (ако не направо преписвачество) и преживяне на предразсъдъци. Другото, което те „виждат“ като несериозно и комично, е в действителност епохооткривателство.

И затова можем най-спокойно да пристъпим към по-нататъшната си, съвсем необичайна за досегашната филоложка наука работа, в духа и стила, за които говорихме по-горе.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДЯЛ ВТОРИ

ВСЕЧОВЕШКАТА ЕЗИКОВА ПРОБЛЕМА

РАЗРЕШЕНА ВЪЗ ОСНОВА НА МОРФОЛОГИЧЕСКОТО БОГАТСТВО И КОНСТРУКТИВНИ КАЧЕСТВА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

БЪЛГАРСКИЯТ ЕЗИК – СВЕТОВЕН ЕЗИКОВ КРИТЕРИУМ

Част 1 СЪЩНОСТ НА ЕЗИКА

Глава 1. Разширение и обобщаване на езикосъпоставителната работа. Преминаване към философията на езика и пълна преоценка на всички основни положения в науката за езиците.

Глава 2. Нова постановка на целокупната езикова проблема.

Глава 3. Същност на езика неговата първоначална постройка.

Глава 4. Справяне с най-големите досегашни научни предразсъдъци за езика.

Част 2. ТЕХНИКА НА ЕЗИКОСТРОЕЖА

Глава 5. Най-основните принципи за езикопостройка - морфологическият.

Глава 6. Минимален и максимален обем на езикосъставните части.

Глава 7. Трите основни системи езици - монисилабични, аглутиниращи и флексивни.

Глава 8. Синтетичен и аналитичен начин за езикостроеж.

Част 3. ПРОБЛЕМЪТ ЗА СЪВЪРШЕНИЯ ЧОВЕШКИ ЕЗИК

Глава 9. Що е езикът: организъм, инструмент или механизъм?

Част 4. ЕЗИК И ПОЗНАНИЕ

Глава 10. Отношението между познание и език.

ИЗДАТЕЛСТВО ХЕЛИОПОЛ

„СЛЕДВАЙ СЪРЦЕТО СИ!“

КНИЖАРНИЦА „НОВОТО БИТИЕ“

София 1000, ул. Хан Крум 7 А (до пл. Славейков)

За контакти: тел. **0887 025 404**

e-mail: **heliopol@abv.bg**

Интернет сайтове на Хелиопол:

www.book-heliopol.com

www.rosovazora.com

www.imadrugpat.org

www.heliopol.com

www.beinsa.net

www.7rilskiezera.com

Книжарница „**Новото Битие**“

Книжарница „**Кито**“, ул. Денкоглу № 46

Книжна борса **Болид**, ет. 2

Книжарница „**Астея**“ тел. 02 981 10 58

Книжарница „**Новата Епоха**“ тел. 02 981 32 79

Книжарница „**Розова Зора - Билкария**“, гр, Стара Загора,
ул. Княз Борис I № 104, срещу централна поща

Книжарница, гр. Русе, ул. „Борисова“ № 56

Верига книжарници **Сиела**

Верига книжарници **Букпойнт**

Верига книжарници **Хеликон**

Любен Казанджиев

**БЪЛГАРСКИЯТ
НАРОДЕН
ЕЗИКОВ ГЕНИЙ**

**Книга за превъзходствата
на българския език
над другите езици в света**

Обща част

ХЕЛИОПОЛ

2014